
NAZIONALE
BIBLIOTECA
VITT. EMANUELE
14
23 P
13

A

Applic.° al Coll.° Rom.°

NOVA COMMEN
TARIA IN CANTICVM CANTICO/ RVM SELOMONIS PER AGA/ THIVM CLERICVM.

DIVO CLAEMENTI SEPTIMO PONTI FICI MAXIMO AGATHIVS CLERICVS CATACENSIS AD SPECIOSISSIMOS BEATISSIMOSQVE PEDES EIVS PROVOLVTVS SE PER QVAM HVMILITER COMMENDAT.

I hebraicæ ſanctæ linguæ authoritas,atq; dulcedo, Pater Beatiſſime & Græcorum ſimul,& Latinorum facundia,& grauitas tuas laudes,quas uno ore omnes pro reſtitutis,redditiſq; literarum ſtudiis prædicant, explicare ſimul contenderent:proculdubio omne earum titubaret eloquium:deficeret oratio:& nimirum eis ad minimã illarum partem explicandã uerba deeſſent. Nam & ſi nihil unꝗ antiquius fuit tuis non ſolum prædeceſſoribus Romanis Maximis Põtificibus,ſed etiam tuæ inclytæ domus Medices maioribus, quam ſtudia literarum,omneſq; bonas artes fouere,uiros ꝓbos,& literatos amplecti,iuuare,ac omnibus deniq; fauoribus proſequi:Nihilominus his temporibus erant,quibus hæc omnia ꝗ facillime,commodiſſimeq; præſtare poterant. At ſanctitas tua,tanto etiam ſuis maioribus eſt præferenda,quanto hæc omnia, mox in ſui Pontificatus auſpiciis,& temporum nouitate,non ex rerum affluentia,aut copia(ut ipſi)ſed ex debilitatis,& temporum infelicitate,pene extinctis uectigalibus,oppſſiſq;,& attenuatis rebus omnibus,hæc omnia uiris ſtudioſis ſuppeditat. Quam ob rem cũ diu non ſine maxima rei literariæ iactura ſiluiſſent Romana ſtudia,nec per quemuis,qui in cathedra Petri ſuccederet Paſtor,reſtitui,reddiq; ſine ſtipendiorum ſaltem diminutione poſſe uiderẽtur:Ecce reſpiciens Deus afflictam ſuam omnibus modis, his miſeris temporibus,eccleſiam,te nobis Pontificem Maximum ,uirum magnanimũ, fortiſſimum,prudentiſſimumq;,& omni uirtute ornatiſſimũ dedit. Qui inter alia tua præclara facinora, mox per Reuerendiſſimum cardinalem Egidium,uirum omni diuinarum,humanarumq; rerum eruditione , omniq; pietate,& uirtute præſtantiſſimum:necnon & per Romanæ Academiæ moderatorem Andream Iacobatium Lucerinum Epiſcopum , & uirtute , & ſacrarũ literarum lectione uirum ſingularem,Romanum ſtudium inſtitui , apeririq; iubes:& ſtipendia non tantum non diminui Profeſſoribus (ſicut omnium ferebat opinio) uerum etiam (quod magnanimi,liberaliſq; Principis fuit)

in tanta rerum tenuitate, & plerisq; benemeritis doctoribus augeri, nouos quoq; conduci uoluisti. Ad hæc, non est meum institutum nunc dicere quã/ta prudentia, modestia, pace, summaq; Iustitia moderaris omnia: Quãtoue stu dio, cura, ac sollicitudine diffidentes peccatis nostris inter se principes chri/stianos a bellico furore reuocare, & amicitiã, & pacem inter eos componere: perditamq; recentium hæreticorum hæresim extinguere, & prorsus delere contendis. Vnde spes summa data est oĩbus, te Pastore, & Catholicæ ecclesiæ duce, ac moderatore, futurũ esse, ut redeat adhuc pristina illa pax & trãquil litas cum uictoria summa de hostibus Christi orbi christiano, Qui tot bellis, tot pestibus, tot crucibus, & malis deniq; omnibus, quæ propter peccata hactenus perpessi sumus, dicere illud ꝓpheticum possumus. Misericordiæ domini, quia non sumus ꝯsumpti. Tum & illud, ad ꝯceptam oib⁹ de sancti/tate tua, maximam rerum omnium bene, ac feliciter gerendarũ expectatio/nem addimus, ꝗ & nouellam linguæ hebraicæ plantam, cuius fructus est uita æterna, & totius catholicæ ecclesiæ salus, a felici memoria Leonis Deci mi prædecessoris, ac Patruelis tui in Romana academia, & inde in tota ec/clesia plantatam irrigas. Meq;, qui eiusdem plãtæ colendæ prouinciam, in/ter Christianos, non sine summis laboribus linguæ alienæ discendæ, docen/dæq; sudoribus suscepi, foues, ac stipendiis auges. Propterea ne tanti bene/ficii immemores, aut ingrati (quod absit) esse uideremur, diu mihi cogitanti, quid sanctitati tuæ, ad grati animi signũ, pro nostra paruitate muneris offer re possemus, uenit in mentem, quod a Reuerendo Datario tuo Ioanne Matthæo Gyberto uiro tum literis, tum sanctissimis moribus ornatissimo, & unico omnium doctorum, & proborum uirorum, apud sanctitatem tuam præsidio, accepimus: clementiam tuam, scilicet, nulla alia re magis oblecta/ri interdum, cum per maximas occupationes licet, ꝗ̃ aliqua eruditissima de sacris scripturis sermocinatione. Quam ob rem, pro tuis in nos, Romanãq; academiam immortalibus beneficiis, statui, tibi Pater Beatissime, Canticum cãticorũ Selomonis in præsentia, nouo quodã nr̃æ trãslationis organo ca/nere: perq; nouos nostros Cõmentarios ipsius Selomonis intentionẽ, litera lem sensum, methaphoris totum, & translationibus rerum currentem, miro, ac auribus hominum inaudito artificio editum, planum, apertumq; facere. Quam quidem ad rem adhortata est nos in primis Christi charitas, christia/naq; pietas, ac ueritas. Quam cum non inquiri, inuestigariq; in sacris literis, (ut Dominus ipse nos admonuit,) quin potius aperte oppugnari, conculca riq; his miseris tpib⁹ & pditis morib⁹ cõspiciamus: non grauiter, ac pmoleste ferre, summoq; affici dolore nõ possum⁹. Quis enĩ tam adamantini est pecto ris, qui æquo animo ferat, Romanam orthodoxam, catholicamq; ecclesiam, Christi sanguine redemptam, Petriq; principis apostolorum prædicatione, & martyrio fundatam, ac proinde omnibus mũdi ecclesiis præpositam, a q/

busdam uulpeculis,qui dudum ex foueis in Germania prosiluerunt,calum/ niam pati? & quibusdam eorum pæstigiis,sophisticisq; captiunculis impe/ ti? Quis inquam non grauiter,& iniquo animo ferat, Romanos ecclesiasti/ cos,literarum omnium Principes,a Germanis uulpeculis recentibus Luthe ranis hæreticis,per sūmam contumeliam,non homines,sed truncos,ac stipi/ tes appellari? Quasi ipsi cum hæc tam petulanter iactitant,eorum nouis in/ geniis,& sacrarum literarum sūma peritia,(ex illo diuino Iesu christi oracu lo,Scrutamini scripturas & reliqua,admoniti)aliquid noui: Quod ad Chri stianam ueritatem illustrandam nimirum faceret, nondum a Romanis eccle siasticis,per accuratissimum sacrarum literarum scrutinium inuentū ,in me/ dium protulissent:nobisq; paruulis(quod mōstri simile esset)panem ad mā ducandum,de sacris literis fregissent:& omnes reprobatissimas in conciliis patrum ueteres hæreses nobis non potius suscitassent? Quam obrem,quia (ut ille dixit)facit indignatio uersus:Propterea,ut eos partim scelerum suo rū , partim ineptiarū pœniteat(& si inter Romanos ecclesiasticos minimus) Canticum canticorum Selemonis,potissimum tamen, in multis, partim de/ prauatum,partimq; perperam ex hebræo in latinum redditum:& propterea præterq̄ ab Origene,(qui Hieronymo teste,In aliis alios,in Cantico canti/ corum uero se ipsum uicit)non satis enarratum,explicatumq; de integro ad uerbum,ex hebræo reddere,exponereq; ausi sumus:ut uel ex hoc aduersa/ rii nostri intelligant , Romanam orthodoxam ecclesiam , sicut nunq̄ olim, sic & nunc non carere uiris,qui sacras & scrutantur, & interpetrari possunt literas:a qbus eos,& sui simillimos erudiri,doceriq; oporteat : & ut simul nō humanis ratiunculis,sed ipsarum sanctarum scripturarum authoritate con/ uincantur,coganturq; fateri,q; sicut olim apud patres hebræos unus erat sū mus omnium sacerdos,qui in Hierusalem:sic & post aduentum Christi uni/ cum esse sūmum omnium ecclesiarum orbis terrarum Pastorem Romanum pontificem. Quam quidem rem,& per Selomonem ipsum, & per hebræorū doctores,posteaq̄ domesticos fidei græcos,& Latinos,non sine maximo eorū perfidiæ crimine,non recipiunt doctores,facile in progressu nostræ exposi tionis obiter ostendemus. Et quo ipsi qui in tribus linguis se pitissimos præ ter cæteros esse præsumunt,facilius nostræ expositionis ueritatem perspice re,& redarguere,si poterint,ualeāt. Scire eos uolumus,nos in præsentia po tissimum sequi pitissimos,Rabbi Selomonem,Abraam Abenezra , Leui Bē gerson,& alios. Ex quibus tanq̄ ab ægyptiis argentum,& aurum ,omni stu/ dio,cura,ac solicitudine eripere contendimus. Et si eos,nō ut interpretes se quimur,sed castigatione adhibita,e fontibus eorum Iudicio ,arbitrioq; no/ stro,quantum quoquomodo uidebitur,hauriemus. Et eo libentius Beatissi me Pater hoc negotium suscepimus,ex quo omnes,quos ab initio Ecclesia passa est,& patietur euentus: & in primis horum temporū , quæ ab hostibus

fidei, & ipsis Lutheranis Hæreticis ingruũt mala, omnia explicata ferme, ne dum figurata comperiuntur in hoc mysteriorum ecclesiæ plenissimo libello Cantico canticorum. In quo de his omnibus perspicuus sermo est inter Spõsam Ecclesiam, & sponsum Christum. Quos in præsenti libello per dulcissimum Epithalamicum carmen de omnibus Ecclesiæ euentibus inducit Selomo loquẽtes: sicut suis in locis latius, cõmodiusq; explicare, secũdũ Domini gratiam super nos intendimus. Nunc ne longiore proœmio Sanctitatem tuam aliis grauioribus curis occupatissimam, diutius remoremur, Selomonem ipsum e fontibus hebræorum, ad uerbum exprimere, exponereq; aggredi emur. Et diu feliciter, digneq; S. Tua Catholicæ ecclesiæ præsit.

AMEN.

CANTICORVM SELOMONIS

AGATHII CLERICI CATACENSIS SVPER CANTICVM CANTICORVM SELOMONIS EXPOSITIO.

Væ in principiis librorum requiri solent, ea breuiter libanda primum censemus: Vitam scriptoris, Intentionem scribentis, Titulum libri, Numerum librorum, Cui parti sacræ scripturæ hic liber subiiciatur. Vita scriptoris manifesta est, uel ex ipsa sacra scriptura, quæ prædicat Selomonē filium Dauid fuisse regem Hierusalē potentissimum, sapientissimum, Regem filium regis, Sapiētem, filium sapientis, Iustumq; filiū iusti: & deniq; in omnibus patri suo Dauid maximo, ac spectatissimo apud deum, & homines uiro similem. Nam regnauit Dauid annis quadraginta, teste scriptura, quæ Regum tertio, capite secundo dicit. Et dies, quibus regnauit Dauid supra Israel quadraginta anni: & Selomo consimiliter regnauit annis quadraginta, dicente Scriptura, Paralip. secundo, capite nono. Regnauit autem Salomon in Hierusalem super omnem Israel quadraginta annis. Dauid regnauit super Israel & Iudā, & Selomo super Israel & iudam. Dauid ædificauit, unde secundo regū, capite quinto, sic legitur. Habitauit autem Dauid in arce Sion, & uocauit eā ciuitatem Dauid, & ædificauit per gyrum a Mello & intrinsecus: & Selomo ædificauit templum Domini, teste scriptura, Quæ paralipo. secundo, capite octauo ait. Aedificauit Salomon domum Domini, & domum suam, ciuitates quas dederat Hiran Salomoni. Dauid scripsit psalmos, & Selomo scripsit Prouerbia, & Ecclesiasten. Dauid cecinit cantica domino, teste scriptura, quæ secundo regum, capite uigesimo secundo, ait. Et locutus est Dauid domino uerba cantici huius. Et selomo cecinit præsens canticum. Dauid dixit omnia huius mundi esse uanitates, cum psalmo sexagesimo secundo ait. Veruntamen uanitas filii hominum: Et selomo dixit, Vanitas uanitatum & omnia uanitas. Et deniq; Rabbi simeon nomine Rabbi Ionathan, dixit, Patrē & filium per omnia similes. Vnde inquit, Quia ipsi Dauid remissa fuerunt peccata a domino, teste scriptura, quæ secundo Regum, capite duodecimo inquit. Etiam dominus transire fecit peccatum tuum, non morieris: Proptera & de selomone intelligendum consimiliter, & si in scriptura, nulla mentio. Cæterum illud inquit huius rei maximum est argumentum, quia & post peccata descēdit super eum spiritus sanctus: In quo composuit tres libros Prouerbia, Ecclesiasten, & præsens Canticum canticorum. Intentio scribentis est, sub aptissima translatione, & metaphora sponsæ & spōsi per pulcherrimum, elegantissimumq; Epithalamicum carmen agere de incomparabili Christi in Synagogā, ecclesiamq; amore. Et rursus de synagogæ, ecclesiæq;

in Christum beneuolentia: ac de omnibus euentibus, qui ab initio tantæ desponsationis Synagogæ, in figura ad ecclesiam successerunt. Nam sicut Spōsa & Sponsus tempore desponsationis eorum, inter dulces suas confabulationes, recensent omnia eorum bona, nec etiam prætermittunt, quin in sua lætitia leniter attingant & mala, quæ possunt eis euenire. Sic hic Sponsa ecclesia patrum hebræorum inter confabulandum cum Sponso suo Christo, meminit & mala sua, quæ ei per non seruatam sponso suo fidem acciderūt. Quin etiam & ipse Sponsus, & si eam dulcissimis consolatur modis, nihilominus perq̄ leniter, & quatenus per Epithalamicum carmen (quod lætitiæ est) licet, pluribus in locis non dissimulanter insinuat ei uentura mala, & in primis illud (quod omnium malorum caput & origo est) Scissuram scilicet & diuisionem mēbrorum a capite, sicuti suis locis obiter dicturi sumus. Deinde in calce libri, & illud quod propter suam ipsius acerbissimam mortem (cuius meminit) futurum erat ipsi Synagogæ maximū malum, scilicet trāslationis uineæ dn̄i Dei Sabaoth ab ipsis hebræis ad gentes, & ab ipsa Metropoli hebræorum ciuitate Hierusalem ad Metropolim gentium Vrbem Romam. Titulus libri est Canticum canticorum, quod Selomoni. Quia constat in aliis suis libellis, Selomonem, uarios sui nominis & cognominis indidisse titulos. In Prouerbiis enim sic incepit. Prouerbia Selomonis filii Dauid regis Israel. In ecclesiaste autem sic. Verba ecclesiastes regis Hierusalē. In hoc uero sine ulla sui cognominis adiectione sic. Canticum canticorum, quod Selomoni. Propterea ipsorum titulorum differentiam penitus considerantes docti ueteres hebræoꝝ doctores, & causas eoꝝ uarietatis q̄re .s. in ꝓuerbiis appellat se regem Israel, in Ecclesiaste uero Regem Hierusalem: Et in præsenti libro se Selomonem simpliciter nominauit, diligentius discutientes, existimauerunt hoc a sapientissimo Selomone factum, ex eo, quia cū librum scriberet Prouerbiorum, tunc primum mortuo patre regnum accepit scripsit enim (ut communiter omnes doctores sentiunt) hoc Canticum in adolescētia: Prouerbia in ætate prouecta: ecclesiasten uero in senectute. Quamobrem cum primum accepisset regnum Selomo, ueritus ne propter perpetuas dissensiones, & simultates, quæ erant inter Israel, id est decem tribus, & sacerdotalem ac regiā ciuitatē Hierusalē tribus Iudæ, & Beniamin, Israel (ut sæpe alias) deficeret, & a Hierusalē capite & tribu Iudæ rebellaret. Propterea se regem, & dn̄m Israelis potissimum in principio sui regni in ꝓuerbiis professus est: ut uel ex hoc eoꝝ peruicacē animum contūderet, atq; compesceret. In Ecclesiaste autem, quem edidit in senectute, cum per multos iam dominatus annos, nihil de rebellione Israel uereretur, mutauit Titulum, se Regem Hierusalem uocans, & non amplius Israel, deferens tātum honorem Metropoli, Sacerdotaliq;, & Regiæ Sanctæ Ciuitati Hierusalem: Quæ tunc temporis & propter Templum Domini, & propter

magnum qui in ea residebat sacerdotem, Princeps, & caput erat totius Israel: Insuper & typus, & figura nouæ Hierusalem urbis Romæ. Quemadmodum enim magnus totius populi Dei sacerdos residebat tunc temporis in Hierusalem, & ad eum totus populus Israeliticus ter in anno in tribus præcipuis, & maximis celebritatib⁹ undiq; ꝯfluebat, & in anno Iubilei ad oīum peccatorum expiationem consequendam: sic futurum erat & in noua Hierusalem Vrbe Roma, posteaq̃ propter occisum in Hierusalem Iesum Christum reprobatus est populus non uere Israeliticus, & in hæreditatē eius uocatæ sunt gentes: Iuxta illud euangelicum, Malos male perdet, & uineā suā locabit aliis agricolis. Vnde factum est, ut propter immanissimum dictæ occisionis Christi peccatum desolata, & solo æquata per Titum & Vespesianum Hierusalem, eius primatus, sanctitas, authoritas, & potestas trāslata sint per Petrum principem apostolorum ad Metropolim, & principem omnium gentium urbem Romam. Sicut prophetatum fuerat per Dauid in Psalmis: Qui prospiciens per spiritum sanctum regnum, & gloriam, ac sanctitatem, ab hebræis transferenda ad gentes, & primatum a Metropoli Hierusalem ad Vrbem Romā: in quinquagesimo nono, & rursus in centesimo septimo psalmo, ad maiorem rei expressionem eadem uerba replicans dixit. In Idumeam extendam calciamētū meū, mihi alienigenæ subditi sunt: Quis deducet me in ciuitatē munitam? Quis deducet me usq; in Idumeam? Quis deducet me in Idumeam. i. in patriam gētium. Quæ sic dicta est ab edom, quod cognomen fuit ipsi Esau. Quis deducet me in ciuitatem munitam? hoc est, in urbem Romam, munitam, & potentissimam. Allusitq; perq̃ eleganter ad eius etymologiam, Roma enim græce, latine fortitudo, munitio, atq; præsidium. Item & psalmo trigesimo gratias agens deo de exaltatione sua in ciuitate munita Roma, inquit, Benedictus Dominus, quia mirificauit misericordiam suam mihi in ciuitate munita. Et rursus psalmo trigesimo quarto expressius iuxta eundem sensum dixit sic: Cōfitebor tibi in ecclesia magna, in populo graui laudabo te: In hebræo autem sic: Beham azzum, idest in populo forti laudabo te, hoc est in populo Romano græce, id est forti latine, olim oīum gētiū fortissimo & Pricipe: & nūc ob cathedrā, & ossa Petri principis apostoloꝝ, & Pauli doctoris gentiū, oīum eccl̃iarū mūdi prima, & principe Romana ecclesia. Soli enim Petro traditæ sunt claues regni cœlorum: & soli Petro ex omnibus apostolis ter dictum a Domino, Pasce oues meas: Vt igitur Selomo (ut ad rem redeamus) utranq; & ueterem, & nouā Hierusalem tantas, ac tales a deo electas in habitaculum suum sacerdotales ciuitates, titulo etiam regni condecoraret, honestaretq;, ac ostenderet utranq; Hierusalem a Deo toti orbi terrarnm tum Sacerdotali, tum Regia, siue Imperiali (ut nūc nos dicimus) dignitate prælatam. In senectute sua in libro Ecclesiaste, se regem Hierusalem, & non Israel appellauit: Quam

quidem utranque & ueterem, & nouam Hierusalem præsenti dramate cantico canticorum, sub nomine sponsæ, introducit loquentem cum sponso Christo. Et in primis ueterẽ, cuius euentus omnes, signa sunt & figuræ nouæ Hierusalem. omnia enim (ut inquit Apostolus) in figura contingebãt illis. Deinde & pluribus in locis expresissime, & ipsam nouam Hierusalem catholicam Romanam ecclesiam, ab hebræis & uetere Hierusalem, ad gentes, ad caput ipsarum urbem Romam translatam, sicut latius suis in locis expositu ri sumus. His sic se habentibus, accedendum est nunc ad titulum præsentis libri Cantici canticorum: Qui nimirum longe adhuc discrepat a prædictis duobus: Nam in eo absque ullo cognomine, leselomo tantum est inscriptum. Quod mirum omnibus uidetur. Nam & si ex eo quia cum præsens mirabile canticum scriberet Selomo, regnum nondum acceperat: scripsit enim (ut diximus) librum hunc in adolescentia: propterea non se regẽ nominauit. Sed cur obsecro (quod magni erat honoris, & dignitatis) sicut & in aliis titulis neque filium Dauid se nuncupauit? Sed solum dixit Canticum canticorum Leselomo? Quam quidem ad rem dicendum cum antiquis, & recentibus hebræorum doctoribus, Selomonem in præsenti titulo, non solum a suo abstinuisse cognomine, sed etiam ab ipso suo ipsius nomine. Selomo .n. hic (ut omnes docti ueteres, & recẽtes hebræorum inquiunt doctores) non est proprium Selomonis: sed epitheton ipsius regis Christi Messiæ, Qui (ut iidem sentiunt doctores) appellatur Selomo, eo quod Salom id est pax: Sello: id est sua. Et cõsimiliter & Selomo, quod in titulo septuagesimi primi psalmi, qui incipit. Deus iudicium tuum regi da: & reliqua. Ex sententia eorundem oĩum ueterum, & recentium hebræorum doctorum, non est nomen regis Selomonis, sed Christi Messiæ, quod uel ex eo (inqunt) maxime patet, quia psalmus non conuenit regi Selomoni, Sed soli Christo Messiæ: Quod perspicuum est per totum psalmum, & maxime cum dicit: Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum. Ex his ergo pro intelligentia præsentis Cantici canticorum, ex sententia omnium hebræorum doctorum, accuratius animaduertendum, quod non solum hoc nomẽ Selomo, quod in titulo præsentis libri, sed & omne aliud, quod subinde in eodem reperitur, non accipiẽdum est pro suo ipsius Selomonis nomine, qui author est libri: sed pro epitheto ipsius regis Christi Messiæ. Item quod nos cum eisdem doctoribus sentientes, sic & ubique in præsenti libro idem nomẽ Selomo sumus exposituri. Liber cãtici canticorum unicus est. Qui tum ab hebræis, tũ a catholicis, & si totus prophetia est: nihilominus non cum prophetis, sed cũ agiographis coordinatur. Et ratio est, quia omnia quæ scripsit Selomo: ut prouerbia: quibus incipientes Deum diligere: & Ecclesiasten, quo proficientes, & præsens Canticum canticorum, quo perfectos instituit, per spiritum sanctum (ut omnes hebræorum doctores sentiunt) scripsit, & non per modũ

Prophetiæ. Quæ ex quo alio quodam modo fiebat, separata est ab agiographis scripturis. Diuiditur enim tota scriptura in partes tris, uidelicet in Legem, in Prophetas, & in agiographa. Et inter agiographa quidem, & phetias ipsas hoc maxime secūdum doctos ueteres hebræorum doctores interest. Quia propheta non uidet, aut intelligit aliquid, nisi prius ab omnibus suis exterioribus sensibus fuerit abstractus: & tunc uidet quasi hominem secū loquentem: aut certe uidet aliquam similitudinem: aut audit uocē sibi loquentem. Et hoc contingit prophetæ in somno, uel in uigilia pariter: & si excellentior est Prophetia uigilantis q̄ dormientis prophetæ, sicut latius diximus in cōmentariis supra Danielem. Qui autem uidet per Spiritum sanctum, sicut Selomo, & Dauid, & alii: non abstrahuntur a suis exterioribus sensibus, sicut Prophetæ: sed cum nullis grauioribus subditi peccatis templum facti sunt Spiritus sancti, diuinarūq; rerum studiis, & operibus maxime intendūt: tunc in suorum sensuum plenitudine, & perfectione audiunt uocem sibi loquentem, & se ad diuinum amorem excitantem, atq; inflāmantem: sentiūtq; hi beatissimi homines poni uerba sapientiæ, & intelligentiæ in lingua, & in labiis eorum. Et hoc est quod dixit Saluator: Spiritus ubi uult spirat, & uocem eius audis, sed nescis unde ueniat, aut quo uadat. Et rursus dixit, Paraclitus autem spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille uos docebit omnia, & suggeret uobis omnia, quæcunq; dixero uobis. Quia igitur per spiritum sanctum scripsit Selomo, sicut & pater eius Dauid: qui cōmisso peccato adulterii, clamabat, & spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Propterea inter agiographas sanctas scripturas a Spiritu sancto inspiraras eorum scripta cōnumerantur, & non cum Prophetis. Qui alio excellentiore quodam modo intellexerunt res. Et de his scripturis intellexit Apostolus, cum dixit. Omnis scriptura diuinitus inspirata, utilis est ad docendum: Sed prohdolor, non scripturæ diuinitus inspiratæ docentur, aut leguntur his tēporibus, sed quia impletum est illud Apostolicum. Veniet enim tempus, cū sanam doctrinam non sustinebunt, p diuinitus inspiratis scripturis, Quædam curiosæ quæstiunculæ, inuentiones hominum, studiosius & leguntur, & docentur. In quibus cum omnem eorum ætatem frustra consumpserint, nihilq; penitus de diuinitus inspiratis scripturis in ipsis fontibus aspexerint, non pudet illos falsissimo nomine se Theologos, & magistros etiam in sacra pagina appellare. Sed de his hactenus. Nūc institutum opus aggrediamur.

Vetus translatio.	Noua translatio.
INcipiunt Cantica Canticorum.	Canticum canticorum, quod Selomoni.

INcipiunt Cantica canticorum. sic in uetere latina translatione. In græco autem rectius sic. Ἄσμα ἀσμάτων, ὅ ἐστι τῷ σαλωμῶν. hoc est Canticum canticorum, quod est Salmon. In hebræo autem sic, Canticum cāticorum, quod Selomoni. Hic est titulus præsentis libri. qui quātæ sit authoritatis, momen

ti, atque ponderis, mox ostenditur, cum non dicatur canticum simpliciter, sed Canticum canticorum, sicut quædam a Mose dicta sunt, nō solum sancta, Sed sancta sanctorum: Et quædam, nō solum sabbata, sed sabbata sabbatorum. Sic & præsens canticum ob suam excellentiam, dicitur non solum canticum, sed Canticum canticorum. Edidit enim Selomo quinque supra mille cantica, teste scriptura, quæ Regum tertio, capite quarto, secūdū ueterem latinam translationem, sic inquit. Locutus est quoque Salomon tria milia Parabolas, & fuerunt carmina eius quinque milia. Secundum uero hebraicā ueritatem, postrema uerba habentur sic: Et fuerunt cātica eius quinque, & mille. Quibus quidem quinque & mille cāticis, diuinas celebrauit laudes Selomo. Et horum canticorum respectu, hoc per excellentiam dicitur Canticum cāticorum. Item differuit Selomo de natura & uirtutibus omnium fere rerum naturalium. Quod patet ex his, quæ consequuntur ibidem. Subiūgit enim scriptura sic: & disputauit super lignis a Cedro, qui in Libano, usque ad Hysopum, quæ egreditur de pariete. Et differuit de Iumētis, & Volucribus, & Reptilibus, & Piscibus. Et ueniebant de cunctis populis, ad audiendum sapientiam Salomonis. Quæ quidem cantica, & de cæteris rebus libri, atque tractatus, ad unum perierunt, propter captiuitates nationis hebræorum: solum extant Prouerbia, Ecclesiastes, & præsens libellus Canticum cāticorum. Et sequitur in titulo: quod Leselomo, hoc est quod Christo Messiæ pacifico, subaudi fuit cantatum per regem Selomonem.

Vetus Translatio.

OSculetur me osculo oris sui, Quia meliora sunt ubera tua uino: fragrantia unguentis optimis. Oleum effusum nomen tuū: Ideo adolescentulæ dilexerūt te.

Noua translatio.

Osculetur me de osculis oris sui, quia meliores amores tui, q̄ uinum. Ad odorem oleorum tuorum optimorum: oleum effusum nomen tuum: Propterea adolescētulæ dilexerūt te.

OSculetur me osculo oris sui. Ita in uetere latina translatione. In græco aūt sic. φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ. hoc est, Osculetur me ab osculis oris sui: Et similiter in hebræo. Cātaturus Selomo incomparabilem inter Christum Messiam, & populum suum Israeliticum, mutuum amorem & affectum, mira ac noua dicēdi arte, per translationem & Metaphoram ab humano coniugio sumptam, sub persona populi, in hoc cantico introducit paruulam puellam, quibusdam adolescentulis puellis comitibus comitatā: Et sub persona Pastoris, Christum Messiam, pastoribus sociis comitatū, inter se loquentes, foris in campo, ubi cōmodius q̄ in ciuitate per quietem res amatoriæ tractātur. Et primas partes dat puellæ, quæ admodum paruula (& ut dicetur in sequentibus) ubera adhuc non habens: Custodiebat uineas, sicut ipsamet inquit. Posuerunt me custodem uinearum. Vnde cum uidisset

Pastorem

pastorem Christum Messiam, sibi iam olim promissum per Prophetas futurum Sponsum, pascentem oues, non dubitat Puella talibus ipsum dictis aggredi. Osculetur me de osculis oris sui: Quasi cum toto animi affectu diceret. Quam diu Sponsus meus mittit mihi oscula per Mose, mittit mihi oscula per Prophetas. Osculetur iam obsecro me Sponsus meus de osculis oris sui. Et dicit osculis numero multitudinis ad expressius significandum suum ardentissimum amorem. Et dicit osculetur, tertia pro secunda persona: sicut mos est interdum Sacræ scripturæ. Ex quibus planissime constat, post Prophetas uenturum fuisse Christum. Qui suis osculis suam oscularetur ecclesiam. Osculetur me de osculis oris sui, Ac si diceret, Tædet iam me istorum quottidianorum osculorum per Prophetas: a te ipso iam, qui totius consolationis mihi author eris, cupio deosculari. Veni igit͛ tu ipse spōse mi, cū tuis osculis: hoc est, cū illa benedictione, quam pollicitus es patri nostro Abrææ Geneseos Vigesimo secundo capi. dicens. Possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes, quia obedisti uoci meæ: Et rursus per prophetam Psalmo septuagesimoprimo dictum est. Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum: his osculis iam cupio osculari, & his benedictionibus repleri, ac satiari: Quas mihi nemo alius, nisi tu solus afferre potes. Osculetur igitur me dulcissimus spōsus, & dominus meus osculis oris sui, & non Prophetarum. Quia meliora sunt ubera tua Vino. Sic in Græco & in Latino, In Hebræo autem sic: Quia meliores sunt amores tui, quam Vinum: Et est ratio suæ petitionis. Propterea inquit cupio osculari a te, quia meliores amores tui, quā uinum: hoc est, amores tui sunt dulciores, & sapidiores, quam conuiuia, & quam omnis humana uoluptas, gaudium, atq; lætitia. Per Vinum enim Scriptura hic intelligit omne maximum humanum gaudium, atq; lætitiam. Et sensus est, longe melius est mihi tibi adhærere, te amare, teq; frui, quam inebriari uino, idest omnibus uoluptatibus, omnibusq; huius mundi deliciis, gaudiisq;, ac felicitatibus. Quia meliores amores tui, quam uinum. Amores tuos dico illos, quos cœpisti iam mihi communicare, & ostendere in monte Sinai, dans mihi Legem, & loquens mecum facie ad faciem: Quæ fuerunt signa maximi tui erga me amoris, & affectus. Et propterea non dubito, & longe maiora a te petere. Fragrantia unguentis optimis: Sic in Latino. In Græco autem sic. ϗ ὀσμὴ μύρων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα. hoc est, & odor unguentorum tuorū super omnia aromata. In Hebræo autem sic, Ad odorem unguentorum tuorum optimorum. Quia tota intētio amantissimæ, simplicissimæq; puellæ, est persuadere pastori Christo uenire ad se deosculandam: propterea nititur nunc allicere ipsum, & magnis

promissionibus dicens: Ad odorem unguentorum tuoꝝ optimoꝝ. Primum notandū, hic suspendi orationem in Hebræo per accentum Zacheph caton. Vnde quia pendens & imperfecta, propterea cum Ionathan chaldæo; & Rabbi Selomone supplendum sic. Ad odorem oleorum tuorum optimorum, hoc est, ad famam tuarum maximarum uirtutum: misericordiæ, Clementiæ, & Iustitiæ, a quibus tanquam a preciosissimis oleis, & unguentis, odor bonæ famæ emanabit suauissimus. Si ueneris ad me deosculandam: current (subauditur) omnes gentes, & omnes nationes, & populi, qui te adhuc non cognoscunt, neq; colunt. Oleum effusum nomen tuum, ideo adolescentulæ dilexerunt te, Sensus est: Cū ueneris ad me osculandam, nomen tuum, quod hactenus in mundo est, sicut oleum optimum, clausum tamen & obsignatum, & non dans odorem nisi soli populo meo Israelitico, tunc post aduentum tuum, non erit amplius sic, sed erit sicut oleum effusum de uno uase in aliud, & sic maiorem dabit odorem. Ideo adolescentulæ, hoc est gentes, quæ mecum sunt in domo tua, quæ adhuc te Sponsum non cognoscunt, dilexerunt te, Tempus præteritum pro futuro, hoc est diligent te. Ideo adolescentulæ dilexerunt te, hoc est, Ex quo cum ueneris ad me osculandam, nomen tuum erit sicut Oleum effusum, latissimum dans in toto mundo odorem, per Apostolos tuos, qui dicturi sunt, Christi bonus Odor sumus, Adolescentulæ idest gentes te non cognoscentes modo, ad suauissimum odorem tuum totis affectibus currentes, te sūmopere diligent.

Vetus translatio:
Trahe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum, Introduxit me Rex in Cellaria sua: Exultabimus & lætabimur in te: memores uberum tuorum, super Vinum. Recti diligunt te.

Noua translatio
Trahe me, post te curremus. Introduxit me Rex in cubicula sua: Exultabimus, lætabimur in te: Commemorabimus amores tuos, magis quam Vinum. Rectitudinibus dilexerunt te.

TRahe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum. Ita in Græco, & in Latino, in quibus abundant uerba in odorem unguētorum tuorum. In Hebræo autem sic. Trahe me, post te curremus: Legēdū cum distinctione, hoc pacto. Trahe me, hic enim in hebræo signaꝰ accētus tarhah: q uim habet suspēdendi parūper: & postea ꝯtinuandum sic. Post te curremus. Et sensus est. Trahe me, ad te amandum scilicet, Non solum per odorem Oleorum tuorum optimorum, sicut hactenus, Sed iam & per

oscula, quæ potiora sunt. Post te curremus. Mire q͡ cum dixisset Trahe me, in singulari numero, mox infert, post te curremus in plurali. Quod sic intelligitur, Trahe me ad te per oscula oris tui, hoc est, per aduentum tuum ad me osculandum, & redimendũ, sicut pollicitus es Patribus meis, & nõ amplius p pphetas: & sic non solum ego, Sed & dictæ adolescentulæ comites meæ gẽtes post te curremus. Vel trahe me: exponẽdũ sic. Trahe me ex hac ægyptiaca captiuitate, Post te curremus, Ego scilicet, & dictæ comites meæ adolescentulæ (ut diximus,) Et sic prophetat Sponsa de Catholica Ecclesia gentium, quæ una cum uere Israelitica gente erat post Iesum Christum cursura. Introduxit me Rex in cellaria sua. Ita in Græco, & in latino. In hebræo autem sic. Introduxit me Rex in Cubicula sua: Hic rursus Sponsa a plurali numero recurrit ad singularem dicens. Introduxit me Rex in cubicula sua: Vnde excludit adolescentulas, ex quo tunc temporis non dum maturæ Viro in cubicula Sponsi introduci non poterant: Et dicit in cubicula sua, Ex quo finis Sponsæ est introduci in cubicula Sponsi: Secũdum assumptam Metaphoram a Spõnso, & Sponsa: in qua perpetuo in toto libro pseuerat: & non in cellaria, sicut ualde Perperam uertit et græcus & latinus interpres. Introduxit me Rex ĩ cubicula sua: hoc est in cognitionem & amorem suum dando mihi Legem, & mecum facie ad faciem loquendo in monte Sinai, cum me traxisset ex Egypto. Exultabimus, & lætabimur in te. Admirabiliter hic rursus redit ad pluralem numerum, dicens. Exultabimus & lætabimur in te. Quasi plane diceret sic, ex eo enim quia introduxit me Rex æternus Deus pater in cubicula sua, non solum ego, sed & omnes comites meæ adolescentulæ perpetuo exultabimus, & lætabimur in te Sponso Christo: per quem benedicendæ sunt gentes terræ: Sicut dictum est ad Abraam patrem nostrum, Geneseos capite duodecimo, ubi sic habetur. Dixit Dominus ad Abraam. Egredere de terra tua: & de cognatione tua: & de domo patris tui: & ueni in terram, quam monstrauero tibi: Faciamq͡ te in gentem magnam: & Benedicam tibi, & magnificabo nomen tuum: erisq͡ benedictus: Benedicam benedicentibus tibi: & Maledicam maledicentibus tibi: Atq͡ in te benedicentur uniuersæ cognationes terræ. Et rursus etiam sub iure iurando eidem patri nostro Abraæ Deus hoc idem pollicitus est: Sicut scriptum est Geneseos uigesimo secundo cap. Vbi sic habetur. Per me metipsum iuraui dicit Dominus: quia fecisti hanc rem, non pepercisti filio tuo unigenito propter me: Benedicam tibi, & multiplicabo Semen tuum sicut Stellas cœli, & uelut arenam, quæ est in littore maris. Possidebit Semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ: quia obedisti uoci meæ. Memores uberum tuorum super Vinum. Ita in Græco, & in Latino: In hebræo autem sic. Commemorabimus amores tuos, magis quam Vinum.

Et sensus est:ex eo quia introduxit me rex æternus in cubicula sua, dando mihi legem,& te ipsum mihi o dulcis Spōse mi Christe promittendo in lege:Non solum ego,sed & adolescentulæ mecum,hoc est & Catholica Ecclesia ex gentibus perpetuo commemorabimus amores tuos·magis quam Vinum,idest supra omnem humanam uoluptatem, atq; læticiam. Vel magis quam Vinum,hoc est supra amorem patrum nostrorum Abraam, Isaac, & Iacob. Quorum,& si Vinum idest amor erga te fuit magnus, maior tamen erit amor noster,idest Catholicæ Ecclesiæ ex hebræis, & gentibus congregatæ. Recti diligunt te,ita in latiuo, In græco autem rectius sic. εὐθύτης ἠγάπησέ σε hoc est rectitudo dilexit te. In hebræo autem habetur, Mesarim idest rectitudinibus. Et subintellecta præpositione cum sensus est, Patres mei dilexerunt te cum rectitudinibus,quas operabantur in nullo declinantes a uiis,& mandatis tuis.

Vetus translatio.

Nigra sum,sed formosa filiæ Hierusalem, sicut tabernacula Cedar: Sicut pelles Salomonis.

Noua translatio.

Nigra ego,& formosa,filiæ hierusalem,sicut tabernacula Cedar, Sicut Cortinæ Selomonis.

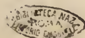
Nigra sum,Sed formosa fiiæ hierusalem,ita in Latino, In græco autem, & Hebræo sic:Nigra ego, & formosa filiæ Hierusalem. Et si in Græco pro Ego,habeatur sum,sicut in latino. Post suas petitiones, Innocentissima,prudentissimaq; puella Sponsa,& soror Christi,ut magis moueret, impelleretq; Spōsum ad sibi gratificandum:se summopere humilians,subiungit,arguens se non esse dignam tantis gratiis,atq; muneribus, quæ sibi Dominus & præstiterat,& præstiturū adhuc pollicitus erat. Et hoc ex eo, quia non tota pulchra,sed partim nigra, & partim formosa. Et nigram se uocat, propter Synagogam:Formosam uero,propter Catholicam ex gentibus ecclesiam. Quæ Christum una secum erat totis affectibus secutura. Quapropter conuersa ad filias Hierusalem, hoc est ad suam Synagogam, inquit: Nigra ego, & formosa filiæ Hierusalem: Quæ uerba alii ex Hebræorum Doctoribus exposuerunt sic. Nigra ego scilicet in colore, & formosa, in pulchra & moderata membrorum proportione. Alii uero sic. Nigra ego scilicet in operibus meis,& formosa in operibus patrum. Alii uero sic. Nigra ego in mundo isto:& formosa in altero. Alii autem sic. Nigra ego mihi ipsi, & in oculis meis.& formosa in oculis Creatoris. Quæ expositiones uidentur ad Tropologicum,potius quam ad literalem sensum accōmodatæ. Propterea nos ad literam exponimus sic·Nigra ego, & formosa filiæ Hierusalem. Nigra ego s. in filiis primæ domus sanctæ. Qui abiecto spōso Xp̄o, abeuntes post idolatriam. Prophetas eius occident. Nigra ego: cum suo pondere,dicit ego: Quasi diceret, Et ego eadem nigra sum in filiis secundæ do-

mus ſanctæ, Qui & ſi per Babylonicam captiuitatem ab idolatria ſeſe ex/
piaturi ſunt,inſtaurata Hieruſalem tñ Sanctum ſanctorum Chriſtum acer/
biſſima morte affecturi ſunt·ac proinde in perpetuam captiuitatẽ ſunt abi/
turi. Et formoſa, Et tamen inquit in aliquibus filiorum meorum eiuſdẽ do/
mus ſecũdæ ſum formoſa,uidelicet in apoſtolis,& aliis,qui Chriſtum meum
recipient:& pro nomine eius ultro,ac ſponte proprium ſanguinẽ fundent·
Poſt hæc uero uolens expreſſius ſuam nigredinem,ſuamq; formoſitatẽ, ac
pulchritudinem ſignificare,ſubiungit,dicens,Sicut tabernacula Cedar, ſi/
cut pelles Salomonis:ſic in utraq; tranſlatione:In hebræo autẽ ſic,Sicut ta/
bernacula cedar:ſicut cortinæ Selomonis. Sum inquit nigra ſicut taberna/
cula cedar,Regio eſt Cedar,ſiue natio potius quædam Iſmahelitarum, ha/
bitans in tabernaculis,quæ expoſita & pluuiis,& ſolis ardoribus,nigredinẽ
obducunt mirabilem. Et mire comparauit ſuam nigredinem, & peccatum fi
liorum non niſi tabernaculis Cedar. Quæ non ſolum nigerrima ſunt,ſed &
inſtabilia,nullumq; proprium habent locum:ex quibus datur intelligi, fili/
os ſuos futuros & nigerrimos,& profugos,a ꝓpriiſq; laribus exules. Et hoc
propter immaniſſimum occiſionis Chriſti peccatum. Sicut cortinæ Selomo
nis. Et ſum inquit alioqui in aliis filiis apoſtolis,& cæteris eiuſdem ſecundæ
domus,qui Chriſtum receperunt,cãdida formoſa,abſq; ulla macula, & pec
cato,ſicut Cortinæ Selomonis. Quæ factæ ex byſſo lino candidiſſimo,deli/
catiſſimoq;,erant pulcherrimæ. Vnde ſcriptura Exodi. ca.xxvi. Sic inqt. Ta
bernaculum uero ita facies,decem cortinas de byſſo retorta, & reliqua,ſicut
cortinæ Selomonis,hoc eſt ſicut Cortinæ tabernaculi Selomonis .i. Dei, &
Chriſti eius,ſicut ſupra diximus,ubiq; nomen Selomo in hoc libro eſſe epi
theton Regis æterni,& chriſti eius. Nigra ego,& formoſa filiæ Hieruſalem.
Quia omnia quæ acciderunt patribus hebræis in figura acciderunt, Propte
rea cum hoc tempore potiſſimum & Romana eccleſia. Et Si non in Idola/
tria(ut uetus Hieruſalem),omnibus tamen aliis peccatis inquinata, infecta
q; iacens facta ſit & ipſa nigra: Idcirco ſicut ipſa uetus Hieroſolymitana
eccleſia ad ſuas filias Ciuitates & Oppida totius Iſrael:quoꝝ Metropolis &,
mater erat clamat,nigra ego, ſic & Romana nunc eccleſia ad ſuas filias oẽs
mũdi ecclias inquit,Nigra ego,& formoſa filiæ Hieruſalem. Nigra ego:quia
deliciis,ocio,langore, deſidia,luxuq; a pie,& ſobrie uiuendi norma a,Cri/
ſtoq; Sponſo adeo longe ſeceſſi,ut ſine ipſius gratia me ab innumeris pec/
catorum meorum ſordibus,quibus nigredinem & ſqualorem obduxi mi/
ſerrimum, impoſſibile ſit expiari. Quapropter nigra ego o Filiæ Hie/
ruſalem,Nec tamen propterea quod ego nigra O chariſſimæ filiæ (inquit)
uos ſcandalum ex mea tanta nigredine,& iniecta mihi peccatorum illuuie,
pati decet. Quia & ſi a facie peccatorum meorũ nigra ego:ſum tamen alio/
quin formoſa:& pulcherrima. Sum enim formoſa, Quia a nullis unq̃ hæ/

reticis expugnata, semper in fide Iesu Christi mei sponsi recta, & orthodoxa permansi. Sum formosa, & in operibus patrum, in totq; millibus meorum martyrum, qui pro fide mei Sponsi Iesu Christi, ultro sanguinem suum fuderunt, Sum formosa, & in cathedra & beatissimis ossibus mei Pastoris Petri principis apostolorum, & Pauli doctoris gentium, quibus misericorditer a sponso meo Iesu Christo, præ cæteris mundi Ecclesiis insignita, & dotata, princeps, & caput omnium Ecclesiarum mũdi constituta sum. Et propterea, & si a facie peccatorum meorum sum nigra: ut tabernacula cedar. Sum alioquin candida, sicut cortinæ Selomonis.

Vetus translatio.	Noua translatio.
Nolite me cõsiderare, ꝙ fusca sum: Quia decolorauit me Sol: Filii matris meæ pugnauerunt contra me: Posuerunt me custodem uineis. Vineam meam non custodiui.	Non respiciatis me, ꝙ ego ualde nigra: Quia denigrauit me Sol. Filii matris meæ irati sunt in me. Posuerunt me custodientem uineas: Vineã meã non custodiui.

NOlite me ꝯsiderare, ꝙ fusca sum, Quia decolorauit me Sol. Ita in utraq; trãslatione. In hebræo autẽ sic: Non respiciatis me, ꝙ ego ualde nigra: Quia denigrauit me Sol. Cum Spõsa dixisset supra se nigram, hoc est, peccatis subditam, & obnoxiam: uidens ob eam rem, se despiciẽdam ab omnibus, atq; contemnendam: Propterea prudenter excusans suam nigredinẽ, atq; peccatum, subinfert dicens: Non respiciatis me, ꝙ ego ualde nigra: quia nigredo ista, subaudi, non est mihi propria, neq; uoluntaria, aut affectata: sed est per accidens, & contra meam uoluntatem. Denigrauit enim (inquit) me Sol. Qui de facili suo æstu efficit homines nigros. Verũtamen qa non consueuit Sol mulieres, quæ sub umbra consistunt, reddere nigras, sed solum homines, qui uersantur in sole: propterea tacitæ quæstioni occurrẽs puella, reddens causam, quam ob rem accesserit ad Solem, ut ab eo nigra efficeretur. Infert, dicens. Filii matris meæ pugnauerunt cõtra me, Ita in græco, & in Latino, In hebræo autem sic: Irati sunt in me. Posuerunt me custodientem uineas. Hoc est, fratres mei idolatræ reges Iudæ, & reges Israel in prima domo sancta, extruserũt me ad Solem: posueruntq; me, ut custodirẽ uineas, hoc est, ut colerem deos alienos, & præuaricarer a deo meo. Et ibi in custodiendis uineis. idest in cultibus idolorũ, denigrauit me Sol. Et hoc pacto effecta sum nigra, & sine proprio sponso uidua, & derelicta. Et cum ex idolatria acriter punita per Babylonicam captiuitatem tandem emersissem: rursusq; instaurata Hierusalem, ad pristinum statum restituta essem. Vineam meam tamen non custodiui, hoc est, Et si in secunda domo sancta procul ab idolatria steterim, uineasq; alienorum deorum non custodierim: uineam tamen meam, hoc est legem, & cultum dei mei non custodiui, sed incidi in magis horrendum, abominandumq; peccatum: mortem acerbissimam inferen

do ei, Qui ad sanandos omnes meos langores, & ad dealbandum omnẽ meã nigredinem uenerat. Filii igitur matris meæ, fuerunt causa nigredinis meæ. Quorum alii in prima domo idolatræ, & prophetarum homicidæ fuerunt. Alii uero in secunda domo (quod supra omne scelus fuit) & sancti sanctorum Christi Messiæ homicidæ. His sic se habẽtibus, Quia facta patrum signa sunt, & figura eorum, quæ eueniũt filiis, sicut doctores omnes hebræorum dicũt, Et apostolus ipse, qui ait. Omnia in figura contingebant illis. Propterea spectandum, quod etsi in Catholica ecclesia nunquam commissa fuerit idolatria, sicut in prima domo a patribus nihilominus in ecclesia non defuit Arrius, Nestorius, Manicheus, Sabellius, Iouinianus, & alii quamplurimi, Qui pro idolatria improbissimas hæreticas opiniones in ecclesiam dei inuexerunt. Et nunc his nouissimis temporibus non desunt quidam prædictorum ueterum hæreticorum ex Germania) quos Lutheranos appellant) discipuli. Qui ecclesiã dei suis falsissimis opinionibus agitant, atque perturbant: de quibus, sicut Synagoga de idolatris, sic & aliqua pars Catholicæ ecclesiæ de dictis lutheranis hæreticis hoc tempore conqueritur, dicens: Posuerunt me custodem uinearũ, hoc est, compulerunt me, ut custodirem uineas, idest opiniones Lutheranorum hæreticorum. Et uineam meam nõ custodiui, hoc est, Rectam, & Catholicam Romanam fidem non custodiui.

Vetus translatio.	Noua translatio.
Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas: ubi cubes in meridie: Ne uagari incipiam post greges sodalium tuorum.	Annũcia mihi, quẽ diligit aĩa mea, ubi pasces, ubi accubare facies in meridie: quare ero sicut inuoluta, ad greges sociorum tuorum.

INdica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie. Sic in utraque translatione: In hebræo autem sic, Annuncia mihi, quem diligit anima mea, ubi pasces, ubi accubare facies in meridie. Posteaquam sponsa apostrophans ad filias Hierusalem, indicauit, & confessa est peccata filiorum matris suæ apud sponsum suum Christum: Nunc rursus intendens sermonẽ ad ipsum Spõsum, & misericordiam ab eo implorans, de malis, quæ ob dictũ idolatriæ peccatum imminebat ei tunc temporis: inquit. Indica mihi quem diligit anima mea: Mos loquendi Sponsarum, quæ cũ aliquid petunt a Viris suis, sic per blandimentũ ad eos loquũtur dicẽtes, Anime mi, uel (ut hic) quem diligit anima mea, ubi pasces, ubi accubare facies in meridie: Sensus est, O quem in ueritate diligit anima mea, inquit Sponsa. Posteaquam ex peccato filiorum matris meæ toto animo, totoque affectu, conuersa sum ad te, Indica mihi ubi pasces me, (subaudi, ouem tuam) inter istos Lupos idolatras reges Iudæ) ubi cubare facies me ouem tuam in meridie: hoc est, in futura durissima Babylonica captiuitate, quæ erit mihi in tribulationem maximã, qualis est æstiuus meridies ouibus: Quando (nisi prudentissimus pastor pro-

ſpexerit eis de aliquo opaco loco,in quo cubate faciat eas in meridie)pere/ unt oues. Et ſic tu Sponſe mi:niſi in ea maxima tribulatione ꝓſpexeris mihi đ aliquo refrigerio,& ſolatio,actũ erit de me oue tua. In eaſdẽ & nũc uoces cum amariſſimo fletu prorumpit & Catholica Romana eccleſia ad Spõſum ſuum Chriſtum,dicens:Indica mihi,quem diligit anima mea,ubi paſces me ouem tuam,inter recentiſſimos iſtos Lutheranos hæreticos Vbi cubare fa cies me ouem tuam in meridie(hoc eſt in hac maxima tribulatione , quæ & ab hoſtibus Turcis,& ab hæreticis ,tacentibus immo inter ſe diſſidentibus Chriſtianorum principibus,mihi imminet. Quã ob rem,niſi tu optime Spõ ſe tua ſolita miſericordia peccatis meis parcẽs,mihi opẽ feras, iam iam actũ erit de Romana tua,quam proprio ſanguine redemiſti Catholica eccleſia. Ne uagari incipiam poſt greges ſodalium tuorum. Ita in latino , In græco auteum rectius ſic ,μήποτε γένωμαι ὡς περιβαλλομένη ἐπ᾽ ἀγέλαις ἑταίρων σου. Hoc eſt, Ne quando fiam ſicut circumamicta in gregibus ſociorum tuorum : In he/ bræo autem ſic,Quod quare ero ſicut inuoluta ad greges ſociorum tuorũ. Poſt factam petitionem quaſi deſperata Sponſa,prorumpens in lachrymas apud ſponſum inquit. Quare ero ſicut inuoluta(hoc eſt,ſicut triſti,& lugu/ bri pallio,more earum mulierum,quæ lugent mortem uirorum , aut Chariſ ſimarum perſonarum inuoluta:& circumamicta,plorans ſuper oues tuas. Quaſi aperte diceret,O mi ſponſe,non eſt honor tuus, ut ego Sponſa tua, quam primum in monte Sinai tibi per donationem legis ,& tot ſigna deſpõ diſti:& quã adhuc proprio ſanguine redẽptus es:ut nunc ſicut facta uidua inuoluar ſub nigro,& lugubri pallio,& mœroribus tota ,atq; lachrymis cõ/ ficiar,iaceamq; confuſa,& perdita:Et hoc apud greges ſociorum tuorũ,hoc eſt,In conſpectu cæterarum gentium tuorum ſociorum. Qui reputantur pa ſcere oues,ſicut tu paſcis,& eſſe Dii,& tibi ſocii, & pares in paſcendis oui/ bus:cum & ipſi habeant ſuos reges,& duces,qui paſcunt eorum oues.

Vetus tranſlatio:

SI ignoras te o pulcherrima in/ ter mulieres,Egredere , & abi poſt ueſtigia gregum tuorũ,& pa/ ſce hædos tuos iuxta tabernacula paſtorum.

Noua tranſlatio.

Si non ſcis tibi pulcherrima inter mu lieres,Egredere tibi in ueſtigia ouium, & paſce hædos tuos iuxta tabernacu/ la paſtorum.

SI ignoras te o pulcherrima inter mulieres,egredere,& abi tibi poſt ue/ ſtigia gregum tuorum. Ita in græco,& in latino fere. In hebræo autem ſic. Si non ſcis tibi pulcherrima inter mulieres,Egredere tibi in ueſtigia oui um. Si non ſcis tibi, Poſt multa reſpondet tandem Chriſtus ad ea tantum po ſtrema uerba,ubi paſces,& ubi cubare facies in meridie:atq; inquit,O pul/ cherrima inter mulieres ,Ideſt inter omnes alias gentes,quæris ubi paſcã , et ubi cubare faciam te ouem meam in meridie.i.in tempore idolatrarum regũ

Iudæ,& Israel. Ad quæ respõdeo: Si nõ scis tibi ubi pascere debeas: Egredẽre tibi,& abi in uestigia ouium. s. antiquarum, hoc est, post uestigia patrum tuorum: qui acceperunt,& custodierunt legem meam, & cærimonias meas: Et sic faciens & tu, non tantũ nõ peribis, sed & pro meritis his, pasces hædos tuos iuxta tabernacula pastorum, hoc est, pasces paruulos,& non tantũ magnos tuos absq; omni periculo,& damno. Ad tabernacula pastorum, hoc est iuxta tabernacula gregum pastorum alienarum gentium. Hæc eadem dicit & his temporibus Christus ecclesiæ suæ catholicæ: quæ eisdem circũuenta laborat discriminibus: Nã & si nõ ab idolatris (ut Synagoga), obsessa tamẽ est ab hæreticis,& infidelibus: qui eam undiq; inuadentes, prorsus delere student, atq; festinant. Propterea Christus affert eidem saluberrimum remediũ, atq; consilium dicens. Si nescis tibi o pulcherrima mulierum Catholica Romana mea ecclesia, ubi pasces in his persecutionibus, quæ te undiq; urgẽt, opprimũtq;:& nescis tibi ubi cubes in meridie, posita inter tot lupos, & infideles & hæreticos,. Qui in tuam perniciem obnixe nituntur. Egredere tibi in uestigia ouiũ, scilicet antiquaꝝ. i. in uestigia patꝝ tuoꝝ: Qui seruauerũt legẽ meã: Et sic nõ timebis inimicos. Qua pp iuxta hoc ꝯsiliũ dñi Et tu, q in medio es Lutheranoꝝ lupoꝝ,& nescis ubi tuto pascas,& ubi cubes in hoc æstiuo meridie. In quo oues præ nimio æstu,& calore ꝯfractis apostolicæ obedientiæ finibus,& ouile egressæ, incipiunt uagari,& in manus Luporum hæreticorum incidere. Egredere,& tu Germane factus uagus,& sine pastore, ꝑ te ipsum In uestigia ouium scilicet antiquarum, hoc est in uestigia tuoꝝ parentum: qui a mille,& quadringentis annis uel circa uocati a Romanis pontificibus in fidem xp̃i ab eis regenerati,& ad oues Christi aggregati sunt. In quorum quidem Romanorum pontificum Fide,& obedientia & uixerunt, & mortui sunt. Egredere ergo tibi, id est, in tuam perpetuam salutem,& felicitatem. In uestigia ouium antiquarum tuorum germanorum parentum,& sic a Lupis Lutheranis hæreticis nõ deuoraberis. Sed pro meritis his pasces hædos, siue agnos tuos. Id est, paruulos tuos. Iuxta tabernacula pastorum inimicarum gentium: contra quas præualebis.

Vetus translatio.	Noua translatio.
EQuitatui meo in curribus Pharaonis, assimilaui te amica mea: Puchræ sunt genæ tuæ sicut Turturis: collum tuum sicut monilia. Murenulas aureas faciemus tibi uermiculatas argento.	Equitatu meo in currus Pharaonis, assimilaui te socia mea: Pulchræ factæ sunt genæ tuæ in ordinibus: collum tuum in monilibus: Ordines auri faciemus tibi cum punctis argenti.

EQuitatui meo in curribus Pharaonis, assimilaui te amica mea: Ita in utraq; translatione, nisi quia in græco pro equitatu habetur. τῇ ἵππῳ μου i. equa mea. In hebræo autem sic. Lesusathi, hoc est ipso equitatu meo. Lite

ra enim Lamed non est datiui casus articulus, ut putauit uterque Interpres, sed est loco literæ he noticiæ. & emphatici articuli. Nam etsi litera Lamed, ut plurimum præposita nominibus significat datiuũ casum, nihilominus interdum non nisi emphaticus est articulus, teste Rabbi Dauid in sua grãmatica. Extat itaque in hebræo totum sic. Equitatu meo in currus Pharaonis, assimilaui te socia mea. Sensus est, ego Sponsus quantum te diligam, ostendi: Quando meo illo equitatu, & turma, ac multitudine equorum irruens, & impetum faciens in currus Pharaonis te persequentis in Mari, Assimilaui te, hoc est, plane omnibus ostendi submergendo ipsum Pharaonem, & omnem exercitum eius, te esse sociã, & sponsam meam. Et dixit, se equitatu suo submersisse Pharaonem, sicut & propheta Abachuc capite tertio dixit: Viã fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum. Pulchræ factæ sunt genæ tuæ sicut Turturis. Ita in utraque translatione. In hebræo autem sic. Pulchræ factæ sunt genæ tuæ in ordinibus. Nã etsi dictio hebraica thorim equoca sit ad Turturem, & ad ordines: nihilominus conuenientius hic uertenda est in ordinibus, potius q̃ sicut Turturis: ut græcus, & latinus uertit interpres. Quod patet ex sensu, qui talis est: Genæ tuæ (inquit Spõsus) pulchræ factæ sunt in ordinibus, hoc est in ornamentis pendentium inaurium, & aureorum frontalium. Quibus concinne ordinatis, ac pendentibus supra faciem, exornabantur mulieres. Collum tuum sicut monilia. Sic in utraque trãslatione: In hebræo autem sic, Collum tuum in monilibus, auri & margaritarum, scilicet, est pulchre factum. Quæ bona, & ornamenta omnia concessa sunt tibi ex præda maris submerso per me Pharaone. Murenulas aureas faciemus tibi uermiculatas argento. Sic in latino, in græco autem sic: Ομοιώματα χρυσίου ποιήσομέν σοι μετὰ στιγμάτων ἀργυρίου hoc est similitudines auri faciemus tibi cum punctis argenti. Nam id quod latinus uertit murenulas quæ sunt flexuosa ornamenta colli, instar murenarum: & græcus uertit similitudines: In hebræo est thore.i. ordines, sicut uertimus supra Thorim. Est enim eadẽ dictio, Thorim & thore: nisi quia thorim ponitur semper absolute: & Thore cum genitiuo post se. Sicut & omnia alia nomina hebraica pluralis numeri: quæ in statu regiminis abiiciunt literã mem. Et sensus est, Nos (inquit spõsus) faciemus tibi ordines auri cum punctis argenti.i. cum picturis per pũcta deductis. hoc est, nos persuasimus, & indurauimus cor Pharaonis, ut te una cum omnibus suis thesauris, & iocalibus, preciosisque rebus persequeretur, ad hoc ut eo submerso, faceremus tibi ex eis ordines auri, idest, ordinata, & concinnata ornamenta, Et aurea cum punctis argenteis uasa: sicut decebat te pulcherrimam meam sponsam, in ipsa desponsatione per legem, quã dedimus tibi in monte Sinai accipere: Quæ bona omnia præstitimus tibi ex præda maris, post submersum Pharaonẽ. Nam etsi in exitu de Egypto: multum auri, & argenti detractũ fuerit ab hebræis ipsis ægyptiis, nihilominus

(ut omnes sentiũt doctores) multo maior fuit præda maris submerso Pharaone quã ægypti. Et mire dixit faciemus, futurũ pro præterito, & ad significandum ea ornamenta, & eas diuitias, quas erat adhuc daturus in aduentu suo, ad ipsam Sponsam osculandã. Et dixit faciemus in plurali numero, transiens non sine mysterio a singulari ad pluralem. Quã rem attendens Rabbi Selomo in suis cõmentariis, exponit, faciemus Ego Spõsus & domestici mei angeli, sicut exponit & illud Geneseos, Faciamus hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã. Et sic quaminfantissime uir alioqui eruditissimus æquiparat angelos, creaturas ipsi creatori. Nos autẽ nihil de simplici literali sensu contorquentes, exponimus sicut & in Genesi de tribus illis diuinis Personis, Patre, Filio, & Spiritu sancto. Qui etsi sunt unius indiuisibilis substãtiæ, personaliter, tamen ac nominibus distinguuntur. Et quia (ut ad rem redeamus) facta Patrum signa sunt eorum, quæ euentura sunt filiis (ut diximus) Propterea per liberationem patrum Hebræorũ de manu Pharaonis in mari, signatur liberatio gentiũ de manu Sathanæ: & per Mare fons Baptismatis. Quẽadmodum enim submersus est Pharao in mari: sic submergitur Sathanas & omne Ius eius in fonte Baptismatis. Et sicut patres Hebræi submerso Pharaone, ditati sunt multo argento & auro, uariisq; preciosissimis rebus, sic & Christiani submerso in aqua Baptismatis aduersario, ditantur per Spiritum paracletũ. Qui infinitus est thesaurus oĩbus q accipiũt eũ.

Vetus translatio.	Noua translatio.
Dũ esset Rex in accubitũ suo, Nardus mea dedit odorẽ suũ.	Quousq; ꝙ Rex in accubitu suo, Nardus mea dedit odorem suũ.

DVm esset Rex in accubitu suo, Nardus mea dedit odorem suum. Ita in utraq; translatione, & ita in hebræo, Accipiendo tamen accubitum pro discubitu, & propterea deriuari a uerbo accumbo pro eo ꝙ significat iacere ad mensam, & non a uerbo accubo. i. iuxta cubo. Vnde accubitus ꝓ ipso accubandi actu, ut quidã male intellexerunt. Et in primis Ioãnes Reuchlin, qui perquãperperã in suo uocabulario, in radice Sabab exposuit sic, in accubitu suo. i. in amplexu suo, Cũ ĩ Græco sit: ἐν ἀνακλίσει αὐτοῦ. i. in accũbitu suo. scilicet ad mensam, & non in accubitu, idest in ipso accubãdi actũ & amplexu. Quod turpissimũ, & ualde indecorum esset. Nam etsi, quo nos intelligeremus quãtus sit amor Christi in ecclesiã, & rursus Ecclesiæ in Christum. In hoc cantico amoris assumit Scriptura Metaphorã a Spõso & Spõsa, exprimitq; omnes illas affectiones amoris, quæ contingunt inter eos, nihil tamen inhonestum aut indecorum, & quod ad extremas lineas amoris ꝑtineat in eo (sicut nusquã alibi in sacra Scriptura) cõperit. Vnde ĩ Hebræo (ut posteaquã sensum dicti uerbi expressimus & proprietatem eius in medium afferamus) habetur sic: Dum esset Rex bemesibbo, hoc est in accubitu suo iuxta prædictum sensum. Et si ßm proprietatem uocabuli Hebraici,

non proprie intelligendum, dum esset Rex ad mensam iacens & cubãs more antiquorum græcorũ, aut Romanorum. Sed dum esset Rex ad mensam sedens, & inclinatus, atq; innixus super eam more antiquorum hebræorũ supra sinistrum latus. Nam ut inquit Rabbi Dauid in libro de Radicibus uerborum, sedentes ueteres hebræi, & non iacentes, ut antiqui græci, & Romani capiebant cibum: & sedentes in circuitu, & delicato quodam & magnorũ uirorum more innixi supra mẽsam in sinistrũ latus. Vnde propterea modus ille sic manendi ad mensam dicitur Mesibba: Quod uerbũ deducitur a uerbo Sabab. i. circuiuit: Sed quia in eo circuitu sic innitebãtur supra mensam factum est, ut Mesibba per translationẽ accipiatur & ꝓ ipsa inclinatione, & innixione supra mensam: ut dictum est. Et sic intelligendum est hic, dũ esset Rex in accubitu suo, hoc est, dum Rex adhuc esset in mensa sedens in circuitu cum aliis, & innixus ad mensam supra sinistrum latus. Nardus mea dedit odorem suum: Sensus est ẜm Rabbi Selomonem, & alios doctores Hebræos. Quæ dixisti o mi Sponse inquit innocẽtissima puella, uerissima sunt omnia, Quia bona tribuisti mihi gratis: At ego ingratissima ꝓ talibus, ac tãtis tuis in me beneficiis & meritis, reddidi tibi mala pro bonis: Quia cũ adhuc Rex esset in accubitu suo, hoc est in discubitu suo in mõte Sinaĩ, in nuptiis meæ desponsationis loquens cum Mose, Nardus mea, quæ bonum dare debuit odorem, dedit odorem suum. s. malum idest, fœtuit. Et dixit dedit odorem suum: pro fœtuit: per consuetum honestum sacræ Scripturæ loquẽdi modum, hoc est, cum adhuc Mose ageret tecum de desponsatione mea, in monte Sinai, ego impudentissima fornicata sum, adorans Vitulum in deserto. Et hæc est expositio communis hebræorũ. Et si Rabbi Iuda in libro dicto Midras Sirim hanc expositionẽ improbet dicens: non decere in hoc cantico, quod ad laudẽ gentis Israeliticæ est compositum, aliquid triste & contumeliosum subintelligi, cum canticũ amoris & Laudis totum sit, & non tristitiæ, opprobrii, atq; conuicii. Quam obrem prædictus Doctor exponit sic: Dum esset Rex in accubitu suo Nardus mea dedit odorem suũ Scilicet bonum, hoc est, Cũ adhuc esset Rex in monte Sinai, supra quem sedens, innixus erat more eorũ qui sedentes innituntur supra mensam: Nardus mea, q̃ ẽ hærba humilis & calidæ naturæ, & propterea pro Charitate accipitur. Dedit odorem suum. s. bonum. Ex quo tunc respõdit totus Israel & dixit. Oĩa quæ locutus est dominus, audiemus & faciemus, Et in eam significationem acceperunt dicta uerba & omnes Catholici. Qui dixerunt Dum esse rex in accubitu suo, Nardus mea dedit odorem suauitatis;

Vetus translatio.	Noua translatio.
FAsciculus Myrrhæ, dilectus meus mihi: inter ubera mea cõmorabitur. Botrus cypri dilectus meꝰ	Fasciculus myrrhæ amor meus mihi: inter ubera mea cõmorabitur. Racemus Camphoræ, dilectus meus mihi: in mihi.

mihi,in uineis Engaddi: uineis Hengedi.

FAsciculus myrrhæ,Ita in latino ,In græco ſic .ἀπόδεσμος τῆς στακτῆς hoc eſt Faſciculus Stactes.In hebræo aũt ſic.Zeror hamor.Et eſt zeror proprie res inuoluta in panniculo.Myrrha enim ſpecies aromatis eſt,quæ combuſta liq̃ſcit,nec colligiť in faſcẽ,ſed colligitur reſina eius, nec obſtat illud quod ſeqtur paulo inferius,Meſſui myrrhã meã:Quia in hæbreo eſt Arithi.ideſt, collegi myrrham meã.Eſt.n.myrrha res quæ ſtillat.Et ꝓpterea græcus uertit ſtacten a uerbo ſtazo .hoc eſt ſtillo.Eſt eni ſtacte gutta. Vnde & inferius di/citur,Manus meæ ſtillauerũt myrrhã.Faſciculus myrrhæ dilectus meus, Rectius amor meus,ſicut & in principio libri illud,qa meliores ſunt amores tui q̃ uinũ. Et ſẽſus eſt, Amor meus ĩ Xp̃ũ eſt mihi,tã q̃ faſciculus myrrhæ.Ideſt, ſicut myrrha inuoluta in pãniculo aliquo.Quæ etſi ualde res odorifera eſt, niſi tamen appliceť ad ignẽ,nullũ dat odorem. Sic inqt Sponſa eſt & amor meus Xp̃i non dans mihi odorẽ,niſi fuerit igne maximi amoris ꝯcrematus: Et hoc recte inqt ſponſa,qa uere amor patrum non erat pfectus in xp̃m. Et hoc ex quo non adhuc uenerat ille ignis deſup,Qui myrrhã, hoc eſt amorẽ illum patꝝ hebræoꝝ accenderet,inflãmaretq;. Vere ergo dicit Spõſa, amorẽ ſuum in Xp̃m eſſe ſicut myrrhã,in panniculo quopiam inuolutã: quæ non adhuc applicata ad ignẽ,nihil redolebat ei. Quod inqt , etſi ſic ,nihilominꝰ inter ubera mea cõmorabitur.Inter ubera mea,hoc ẽ,inter duo latera arcæ fœderis,quouſq; ueniat ad me oſculandũ:& ad myrrhã,hoc eſt, ad amorem meũ erga ipſum afferat ignẽ:q ipſam myrrhã cõburrat, & redolere eã mihi faciat.De quo quidẽ igne dicebat dñs in Euangelio.Ignẽ ueni mittere ĩ terrã:& qd uolo,niſi ut ardeat?Botrus cypri dilectus meus in uineis engaddi. Ita in utraq; trãſlatione.In hebræo aũt ſic.Racemus haccopher ideſt cãphoræ,amor meus mihi ĩ uineis hengedi. Eſt aũt(ut hebræoꝝ doctores inqunt) Cãphora,ſiue ut in græco & latino habeť cyprus ſpecies arboris aromaticæ ꝓducentis racemos cũ granis in unũ aggregatis in ſimilitudinẽ racemi uuarũ.Racemus Cãphoræ amor meus mihi.Nunc eundẽ aliis uerbis ſubnectẽs ſenſum dicit.Racemus Cãphoræ.ſ.immaturus amor meus mihi: Et propterea non dans mihi odorẽ. Atq; ad eiuſdem racemi immaturitatẽ magis exprimendam ſubiungit.In uineis Hẽgedi,quæ ex quo erant in deſerto in terra Iſrael,propterea p nimiã frigiditatẽ tardius matureſcebant. Quod aũt Hengedi regio ſit iuxta deſertũ,patet ex libro Ioſue:capite decimo qnto :ubi ſic ſcriptum eſt.In deſerto Betharaba,meddyn:& Sacha.& nebſan,ciuitates ſalis & hẽgedi ciuitates ſex,& uillæ earum & reliq̃. Et ſenſus prædictorum eſt, quod amor patrũ hebræoꝝ fuit ſicut myrrha in panniculo : & ſicut racemus Cãphoræ immaturus iuxta uineas hengedi,ubi ꝑpter frigiditatẽ tardius fructus matureſcebant. Et ꝓpterea dictus Cãphoræ racemus non maturuit niſi p aduentũ xp̃i:q cũ ueniſſet,miſit ignẽ ſp̃us ſancti:p quẽ cremata eſt myr/

rha,& racemus Cāphoræ maturuit: & sic dederunt odorē mirabilē p totum mundum: Et de isto odore intelligebat apostolus dicens, Christi bonus odor sumus. Racemus Camphoræ amor meus mihi in uineis Hengedi. Quia hebraica dictio Haccopher quam supra Camphoram uertimus, significat etiā propitiationem atq; indulgentiam latine, Propterea secundum & id eius significatum aliqui ex hebræorum doctoribus exposuerunt Sponsam dicere sic. Racemus Haccopher.i. propitiationis & indulgentiæ amor meus mihi in uineis Hengedi, id est in deserto, ubi toties tētatus Deus a populo suo propitiatus & reconciliatus est eis. Sed uerius intelligitur & hoc dici de Catholica ecclesia: quæ inquit sic, Racemus Camphoræ amor meus mihi, hoc est, propitiationis & indulgentiæ: Quia corpus Christi uere fuit racemus cāphoræ: qui ad torcular Crucis expressus emisit fragrantissimum mustum illud per quod deleta fuerunt omnia peccata mundi.

Vetus translatio.

ECce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra: oculi tui columbarum. Ecce tu pulcher es dilecte mi, & decorus lectulus noster floridus. Tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra Cupressina.

Noua translatio.

Ecce tu pulchra socia mea, ecce tu pulchra, oculi tui columbarum. Ecce tu pulcher dilecte mi, etiam dulcis: etiam stratum nostrum floridum. Trabes domorū nostrarum cedri. Meniana nostra Abietes.

ECce tu pulchra es amica mea, Ecce tu pulchra: Hinc opportune sponsus ex prædicatione, quam hactenus fecit Sponsa de amore suo in eū, incipit more eorum Sponsorum, qui ualde afficiuntur erga suas Sponsas, laudare eam de pulchritudine, & uenustate dicens. Ecce tu pulchra es amica mea, Ecce tu pulchra, oculi tui columbarum. Hoc est, non solum es pulchra, pulchra, sed oculi tui columbarum: hoc est tota pulchra. Quotienscunq; enim sacrificāda erat Columba, attendebant primum ad oculos eius: Qui si erant pulchri, existimabatur tota pulchra, & absq; ullo defectu in mēbris eius. Et sic nulla alia facta inquisitione applicabatur columba ad sacrificium. Vel dicit, oculi tui columbaꝝ, ex quo sicut colūba per nimiā castitatem nunq̄ adhæret nisi ꝓprio marito, sic & tu (inqt) per magnā fidē, Nam etsi deficiens a me adorasti Vitulū, non tñ defuerunt Leuitæ: qui tanq̄ Colūbæ non præuaricati sunt. Hæc in signo, & figura dicta sunt pro catholica ecclesia: Quæ uere pulchra, & pulchra: & nunq̄ (sicut Synagoga) post idolatriam præuaricata. Et oculi eius sicut columbarum. hoc est, simplices sicut oculi columbarum, Iuxta uerbum domini, qui dixit. Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Oculi tui ergo columbarum, hoc est, simplices, ac proinde ad intelligendum perspicacissimi. Vnde & Spiritus Sanctus, qui Lux est bonarum mentium, non nisi in specie Columbæ ap/

paruit. Ecce tu pulcher es dilecte mi, & decorus. Ita in utraq; translatio/ne. In hebræo autem sic. Ecce tu pulcher es dilecte mi, etiam dulcis. Hæc uerba sunt Sponsæ: quæ respondens ad prædicta inquit. Quid o dilectis/sime dicis me pulchram, & pulchram, & oculos haebre columbarum? Non mea est pulchritudo: sed tua. Tu solus enim es pulcher, etiam dulcis: qui pe/perc sti peccatis meis. Lectulus noster floridus. Ita in latino, in græco autem σύσκιος: idest, cōdensus, & umbrosus. In hebræo autem sic. Etiam stratum no nrm floridum. Sensus est, Etiā, hoc est, ultra pulchritudinē, & dulcedinē tu/am, lectus nr̄, hoc est, tabernaculum ɔgregationis, & ecclesia ipsa est florida, hoc est, fœcunda, & affluens in multis nlus. Et est Metaphora sumpta ab ar/boribus, quæ cū fructus ꝓducunt, germinant, & florescunt. Insup seruat ꝑ/petuo metaphora sumpta a matrimonio: cuius lectus cū fœcundus est, dicit floridus, & uirescens. Et per translationē ponitur lectus ꝓ ipsa ecclesia, quæ est lectus, & qes sponsi Christi, & ɔgregationis fideliū. Tigna domoꝝ nraꝝ cedrina. Ita in utraq; translatione, In hebræo aūt sic, Trabes domoꝝ nr̄arū cedri. Hæc dicta sunt ad laudē structuræ Tabernaculi, & Ecclīæ ad literam. Allegorice aūt, Trabes domoꝝ sponsi, & sponsæ, idest ecclīaꝝ sunt Sacerdo tes, & Doctores ecclīæ. Qui tanq̄ trabes sustentant domū dei ecclesiā ipam. Et trabes dicit, non nisi cedrinas, ex quo sicut cedri in arboribus, sic Sacer/dotes in populo. Est.n. Cedrus arbor maxima, & procera, nec onerosa parie tibus, & lignū iocundi odoris, & diu durans: nec a carie unq̄ corrūpit. Et ex hac arbore nascit oleum, quod cedreū dicitur. Quo reliquæ res cum un/guntur a tineis, & carie non læduntur. Iuxta quem sensum Persius dixisse ui detur, & cedro digna locutus. Debent itaq; Sacerdotes esse ut cedri, dantes bonū odorē populo: ita ut cū apl̄o dicere possint, Xp̄i bonus odor sumus. Et sicut cedri nō corrumpunt a tineis, & carie, sic & ipsi non corrūpant a ui tiis, & peccatis. Itē sicut ex cedris nascit oleum, quo res inunctæ non corrū puntur a tineis, & carie: sic ex Sacerdotibus oriat doctrina, & bonū exem/plum. Quibus ɔscientiæ hominū inunctæ, non corrūpant a uermibus pec catoꝝ. Et ad hunc sensum loquit scriptura hic dicens: Trabes domoꝝ nraꝝ cedri. Laquearia nr̄a cupressina, sic in utraq; translatione. In hebræo autem sic. Rahitenu berothim,: Quæ uerba, quianō nisi in hoc loco legunt, ꝓpte rea uarie exponunt ab hebræis. Quida.n. exposuerunt sic: Meniana nr̄a abietes. Sunt.n. meniana ædificia trabium, qbus currit circa domū. Et tunc dictio quæ sequit berothim, exponitur abietes, ut sit meniana nr̄a abietes. Rabbi aūt Abraam Abenezra dixit, q Rahitenu sunt canales aquaꝝ, in q/bus adaquant pecora. Et tunc Berothim inquit exponendū Marmora. Ita ut sensus sit, & canales nostri marmora: hoc est, & in canalibus nr̄is aquarū marmora. Et ſm primā expositionē allegorice, ꝑ abietes, q̄ sustinēt ipsa me/niana ī domo, significāt adhuc & ipsi sacerdotes: q debēt eē & sicut arbores

abietes. Sũt aũt abietes arbores præ cæteris arboribus lõgæ, & cãdidæ: q̃s ali qui ꝓpter nimiũ earum candorẽ, & gallicas appellãt. Quæ pulchertimæ, & ad pondus sustinendũ in ædificiis satis ualidæ. Abietes itẽ arborũ altissimæ, & erectissimæ sunt. Quæ proprietates oẽs in sacerdotibus, q fulciunt domũ dei, & speculatores sunt gregis ouium, esse debent. Secundum uero alterã expositionem, quæ est, Canales nostri Marmora, siue ẽm eius sensum, cũ ꝑpositione subintellecta sic: In canalibus nr̃is marmora. Denotatur candor, & puritas aquaꝝ, idest, doctrinæ, & sapientiæ utriusq; testamenti. Per aquas enim hic intelligit doctrina, & sapiẽtia domus dei, Iuxta illud Isaie cap. 55. Omnes sitientes uenite ad aquas, Quæ continentur a candidissimis marmoribus, idest a candidissimis mentibus fidelium.

CAPITVLVM SECVNDVM.

Vetus translatio.	Noua translatio.
EGo flos campi, & Liliũ ꝯualliũ, Sicut liliũ inter spinas, sic amica mea inter filias.	Ego rosa campi, & uiola conualliũ: Sicut Viola inter spinas, sic socia mea inter filias.

EGo flos campi & Lilium ꝯuallium, ita in utraq; trãslatione: In hebræo autem sic. Ego Rosa campi, & Viola conuallium. Hic sponsa perq̃modeste cõmendans se apud sponsum exprimit naturam, & ꝯditionem suam dicens, Ego Rosa campi: Quæ etsi pulchra, & odorem suauissimũ reddit, nihilominus ad modicũ tempus durat. Et signatissime dixit campi, & non horti. Quia in horto Rosa custoditur. Et ꝓpterea magis tuta: sed dixit campi, ubi nullo munita præsidio, patet omnibus. Item dixit campi. Quia campus magis subiicitur solis ardoribus, q̃ alius locus. Vnde uere ecclesia, & quælibet anima est sicut Rosa cãpi: Quæ etsi pulchra, & odorifera, nihilominus paruo tẽpore durat. Ex quo in campo mox aut solis ardoribus arescit, aut incursionibus hominũ auellitur, aut certe pedibus ꝯculcat. Et liliũ ꝯualliũ, sic in utraq; trãslatione. In hebræo aũt Sosanna, hoc est, & Viola ꝯualliũ. Est enĩ Sosanna, ut inquit Rabbi Dauid in libro de radicibus uerborum, Flos candidus habens pulchrum odorem. Et dicitur (ut inquit) Sosanna a ses. idest sex. Propterea q; sex constat candidis foliis. Et in latino dicit Viola. Et uiola conuallium, quia in Ecclesia dei duo sunt genera hominum, Vnum mediocrium, & alterũ perfectorũ. Vnum quod tm̃ ad decem mandata tenetur: & alterum quod perfectionem euangelicam profitetur. Et hi nõ tm̃ ad mãdata, sed ad consilia christi obligant. Quale est in primis illud. Vade & uẽde omnia quæ habes, & da paupibus, & ueni sequere me. Quãobrẽ ꝓpter huiusmodi perfectos homines, Sponsa nõ se rosam campi, sed qđ maius est, se uiolam conuallium rursus appellat, dicens. Et uiola conualliũ. Quod maioris est & conditionis, & dignitatis: Nam uiola conuallium lõge præstat rosæ campi. Præstat enim, quia Viola ꝯuallium non est ita exposita solis ardo-

ribus,ficut Rofa campi:hoc eft,uiri perfecti,qui nudi nudum Chriftum fe/ quuntur:non funt ita expofiti folaribus ardoribus,ideft,uitiorum,& pec/ catorum iftius mundi concupifcentiis,ficut homines,qui folum credentes in Chriftum uerfantur in campo iftius mundi. Secundo Viola conuallium præftat Rofæ. Quia in conuallibus locis feparatis,remotis,& quietis magis tuta eft,& non ita expofita difcriminibus,& periculis,ficut Rofa campi. Sic allegorice & uiri perfecti,qui a campo mundi fe fe ad conualles,& loca fecreta conferunt:magis tuti funt ab inimicis,& magis quieti,& ad profici/ endum in diuina charitate magis intenti. Recte igitur cum dixiffet Spon/ fa,Ego Rofa campi,refpectu eorum,qui in uita uerfantur actiua,quod ma ius eft,poftea intulit dicens. Et Viola conuallium,refpectu eorum,qui ui/ tam fibi elegerunt quietam,& cõtemplatiuam. De qua dixit dominus,Ma/ ria optimam partem elegit,quæ non auferetur ab ea. Sicut Lilium inter fpinas,fic amica mea inter filias:fic in utraqȝ tranflatione,In hebræo autem fic: Sicut uiola inter fpinas,fic focia mea inter filias. Alternatim refpondẽs dominus,comparat Sponfam redolenti,& pulchræ uiolæ,quæ eft inter fpi nas dicens. Sicut Viola inter fpinas,fic focia mea inter filias:hoc eft,quem/ admodum Viola circundata fpinis femper pungitur ab eis,& nihilominus perfeuerat in fua pulchritudine:fic focia mea inter filias.i.ciuitates,& oppi da Ifrael. Quæ funt ipfi Hierufalem,ut filiæ. Pungunt eam tamen femper, tanq̃ fpinæ calumniantes eam,& quærentes excutere iugum obedientiæ,& fubiectionis. Hæc & per figuram dicta funt,& pro noua Hierufalẽ Roma/ na ecclefia. Quæ mater omnium ecclefiarum ficut uiola inter fpinas,fic & ipfa inter filias.i.ecclefias: Quæ femper pungũt eam per nouas calumnias, & hærefes adinuentas:nihilominus,ficut Viola puncta a fpinis non propte rea ammittit fuam pulchritudinem:fic & Romana ecclefia calũniata,& pũ/ cta a filiabus fuis,nunq̃ tamen amittet decorem fuum. Et hoc nõ fua,fed fui primi paftoris Petri uirtute. Ad quem dixit dominus,Petre rogaui pro te,ne deficiat fides tua.

Vetus tranflatio.	Noua tranflatio.
SIcut Malus inter ligna fyluarum,fic dilectus meus inter filios: Sub umbra illius,quem defideraueram,fedi,& fructus eius dulcis gutturi meo.	Sicut malus in arboribus fyluæ,fic dilectus meus inter filios. In umbra eius defideraui,& fedi,& fructus eius dulcis palato meo.

SIcut Malus inter ligna fyluarũ,fic dilectus meus inter filios:fic in utraqȝ tranflatione. In hebræo aũt fic: Sicut Malus in arboribus fyluæ,fic dile ctus meus inter filios. Sicut malus in arboribus fyluæ. Cõparata fpõfa a dño Violæ,q̃ ẽ inter fpinas,nũc alternatim fpõfa quã elegantiffime cõparat fpõ fum nõ floribus,aut herbis:q̃ res tenues,& humiles funt,fed comparat eum

Malo arbori pomiferæ,altæ,atq; sublimi:& quæ iter arbores sylux steriles, & minime fructiferas præstantissima,atq; iocundissima est earũ omnium: tũ quia cum aliæ oẽs circunstãtes arbores steriles sunt, ipsa uberrimos dat fructus:tum quia poma,fructus eius non tm̃ dulcia sunt, sed & suauissimi etiã odoris. Et umbram alioquin præstat amœnissimam omnibus diuertentibus ad eam. Propterea aptissime Sponsa comparat dilectum suum huic Arbori dicens, Sicut arbor Malus pomifera in arboribus syluæ, infœcundis scilicet,sic dilectus meus inter filios,hoc est,inter cæteros iuuenes, deos gentiũ, (ut existimant) Qui tanq̃ arbores Syluæ steriles sunt,& nullius fructus. Sub umbra illius,quem desideraueram,sedi:& fructus eius dulcis gutturi meo. Sic in utraq; translatione,In hebræo autem sic:In umbra eius desideraui,& sedi:& fructus eius dulcis palato meo. Sub umbra eius,arBoris Pomiferæ, (subaudi)Desideraui,& concupiui.s. sedere,& quiescere. Et sedi,& quieui: Et sedens sub eius umbra comedi de fructibus eius dulcibus, & odoriferis: Et fructus eius dulcis palato meo.

Vetus translatio.	Noua translatio.
INtroduxit me Rex in cellam Vinariã,ordinauit in me Charitatem. Fulcite me floribus,stipate me malis:quia amore langueo. Læua eius sub capite meo,& dextera illius amplexabitur me.	Introduxit me Rex in domum Vini, & uexillum eius super me Charitas. Sustentate me phialis,sternite me malis,quia languens amore ego. Læua eius sub capite meo,& dextera eius amplexabitur me.

INtroduxit me Rex in cellam uinariam,ordinauit in me charitatem: Sic in utraq; trãslatione:In hebræo autem sic:Introduxit me Rex in domũ Vini, & uexillum eius super me Charitas. Posteaq̃ dixit Spõsa sedisse,& quieuisse sub arbore Malo,& comedisse de fructibus eius dulcibus,nunc subiũgit dicens.Introduxit me Rex in domum Vini,hoc est in legem,ubi multũ bibens inebriata sum.s. Vino diuini amoris. Ordinauit in me Charitatem, in hebræo uexillum eius super me charitas,hoc est, Et uexillum, quod leuauit,& erexit super me ad ducendum me post se:Charitas,& amor, & nõ alia merces,aut stipendium. Fulcite me floribus,stipate me Malis. Ita in utraq; translatione ad sensum.In hebræo autem sic: Sustentate me cũ phialis,sternite me Malis:quia languens amore ego. Ex his datur intelligi, q̃ posteaq̃ ingressa fuit domum Vini,cũ multum bibisset de uino, cœpit grauiter præ nimio amore ægrotare,& infirma esse. Et propterea ad significandam ægritudinem,& infirmitatem suam ex diuino amore, ægrotantium more clamat. Sustentate me cum phialis.s.optimi uini:Sternite me Malis.s. dulcibus, & odoriferis:quia amore langueo. Mos.n.ægrotantium,& infirmorũ est,cũ maxima afficiunt,& laborant infirmitate:petere uarias optimi uini Phialas, uariaq; & multa optima redolentium Pomorum genera:ut uidendo saltem,&

odorando has res, recreationem aliquam recipiant. Sic & Sponsa nunc facta ex diuino amore languida, petit huiusmodi res languentium ad se refocillandam, atq; recreandam. Hæc ebrietas diuini amoris, & si in utraq; & ueteri & noua ecclesia fuerit: uehementior tamen in noua catholica ecclesia: quæ uere inebriata uino illo sanguine Christi, ultro se se in mortem tyrannis offerebat. Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me. Sensus est, Cum itaq; ego Sponsa, sic grauiter amore illius ægrotarem, & languida essem: mox præsto mihi fuit dilectus meus: Qui uidens me ita uehementer languere, more charissimorum amicorum, qui amicis ægrotantibus compatiuntur, læuam suã mihi languenti sub capite meo supposuit: & dextera sua me amplexus est. Quam rem facit cõtinue Christus ecclesiæ suæ existenti in infirmitate, & tribulatione. Sed potissimũ cũ amore languet.

Vetus translatio.

Adiuro uos filiæ Hierusalem per capreas, ceruosq; camporum, ne suscitetis, neq; euigilare faciatis dilectã, quo ad usq; ipsa uelit.

Noua translatio.

Adiuro uos filiæ Hierusalẽ per capreas, ceruasq; campi, si suscitetis, aut si excitetis dilectam, quoadusq; complacentiam habebit.

Adiuro uos filiæ Hierusalẽ per capreas, ceruasq; campi, & reliqua. Hic est locus, in quo Sponsus utriusq; Hierusalẽ Christus apertissime subiicit totum populum Israeliticum, omnesq; Ecclesias orbis terrarũ, sub uno magno Sacerdote, & una matre Eccña uetere Hierusalẽ, & noua Romana. Imprecaturq; filiabus utriusq; ueteris, & nouæ Hierusalem durissimam Ferarum mortem, si rebellantes a matre ecclesia Hierusalem, suscitauerint, & excitauerint eam. hoc est (ut exponit Rabbi selomo) si eam fuerint aliquo modo cauillatæ, calumniatæq;, dicens. Adiuro uos filiæ Hierusalem. hoc est, uos omnẽ populum Israeliticum, & omnia oppida, & ciuitates uestras: quæ estis ipsi Hierusalem ut filiæ. Et sic in Euangelio mulieres, quæ sequebantur eum a Galilea ministrantes ei appellauit filias Hierusalem dicens. Filiæ hierusalem, nolite flere super me, & cætera. Et sic Rabbi Abraam Abenezra, & antiqui doctores hebræorum omnes exponunt per filias Hierusalem intelligi omnia loca, quæ habitabantur ab Israel, & totum populum ipsum Israeliticum. Quem dominus terribiliter adiurat dicẽs. Adiuro uos filiæ Hierusalem per capreas, ceruasq; campi, si suscitetis aut si excitetis dilectam: scilicet Ecclesiam Hierusalem, hoc est, ut exponit Rabbi Selomo, & Rabbi Abraam Abenezra in suis Cõmẽtariis. Imprecor uobis mortem sæuissimã, quam capreæ, & ceruæ campi patiuntur a uenatoribus, a quibus circumuẽtæ, & captæ, occiduntur, & dilaniantur. Si suscitetis, aut si excitetis dilectam sponsam, s. meam Hierusalem, Quoadusq; ipsa uelit, Ita in latino, & in græco, In hebræo autem had setehppas, idest complacẽtiam habebit scilicet in

me quod erit usq; ad meum in ipsam aduentum. Hæc eadem in figura dicta sunt, & pro noua catholica Ecclesia, cuius filias. i. omnes totius orbis terrarum ecclesias, sub eadem adiuratione & imprecatione dominus nimirū terribiliter adiurat, & astringit, ne suam dilectam nouam Romanam ecclesiam suscitent, aut excitent, hoc est, calumnientur, atq; perturbent: Quousq; ipsa cōplacentiam habebit in se sponso Christo, quod erit usq; in finem. Sed quia tantum potuit caro, & sanguis, ut neq; sic terribiliter adiuratæ filiæ ueteris Hierusalem se se continerent, quin per idolatriam rebellarent in matrē suā Hierusalem tempore regis Roboam, propterea dictam terribilem adiurationem incurrentes, tanq̄ capreæ, ceruæq; camporum datæ sunt in manus Regis Assyriorum in prædam & mortem, & in captiuitatē sempiternā. Et quia omnes euentus (ut diximus) ueteris Hierusalem figuræ sunt, & signa nouæ Hierusalem Romanæ ecclesiæ, omnia enim (ut inquit Apostolus) in figura contingebant illis. Propterea non mirum, si sic consimiliter postea & Græci rebellantes in ipsam nouam Hierusalem Romanam ecclesiam per nephariam eorum hæresim in eandem dominicam imprecationem incurrerunt: & tanq̄ capreæ, ceruæq; campi & ipsi dati sunt in manū regis Turcarū in prædam & in captiuitatem a Septuaginta annis citra, & usq; in præsentem diē, Et nunc prohdolor & plæriq; Germanorum non timentes tam terribilem, tamq; acerrimam Christi adiurationē imprecationēq;, neq; tam aperta, quæ ex ea subsecuta sunt iudicia, rebellātes in nouam Hierusalē Romanam ecclesiam, se se in iudicium decem tribuum, et græcorum præcipitant, in interitum, et damnationem sempiternam. Sed quid dicemus ad hæc, nisi illud dominicum uerbum: Væ mundo a scandalis, necesse est. n. ut ueniant scandala, Veruntamen ueh homini illi, per quem scandalum uenit.

Vetus translatio.	Noua translatio.
VOx dilecti mei, ecce iste uenit saliens in montibus, trāsiliens colles, similis est dilectus meus capreæ, Hinnuloq; ceruorum. En ipse stat post parietē nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.	Vox dilecti mei, ecce iste uenit saliēs supra montes, transiliens supra colles, similis dilectus meus capreæ, uel hinnulo ceruorum. Ecce iste stans post parietem nostrum, prospiciens ex fenestris, respiciens ex cancellis.

VOx dilecti mei, ecce iste uenit saliens supra montes, transiliens colles, & cetera, sic in omnibus tribus linguis ferme. Cū cœpisset narrare sponsa in principio cantici, quo nam pacto educta fuisset de ægypto, & accepta lege introducta in cubicula Regis: postea facta digressione perducta est cū ea hucusq;. Nunc uero rediens, unde digressa fuerat: narrat modum suæ liberationis ab ægyptiaca captiuitate, dicēs. Quod cum magno desiderio expectaret finem suæ captiuitatis: diceretq; continue, Trahe me, post te curre

mus. Ecce inquit uox dilecti mei, Et ipse met dilectus meus præsto ante etiã præfixum terminum captiuitatis. Saliens supra mõtes, & transiliẽs supra colles, similis capreæ, hinnuloq; ceruorũ, in currendo. s. ad me liberãdum: Ecce iste stans post parietem nostrum & cetera. Sensus est, Credebam ego Sponsa me tristem, mœstamq; permansuram adhuc per dies multos in captiuitate ægyptiaca, quando ecce dilectus meus prope me indicans se stare post parietem nostrum, & respicere ex fenestris, & cancellis ea, quæ fiebãt mihi oppressæ, & attritæ in ægypto: Sicut & ipsa inquit scriptura, quæ dicit. Videre uidi afflictionem populi tui.

Vetus translatio.

EN dilectus meus loquitur mihi: Surge, propera amica mea colũba mea, formosa mea, & ueni. Iam enĩ hyems trãsiit, imber abiit, & recessit, flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis aduenit. uox Turturis audita est in terra nostra: Ficus protulit Grossos suos: Vineæ florẽtes dederũt odorem suum. Surge propera, amica mea, speciosa mea & ueni.

Noua translatio.

Respondit dilectus meus, & dixit mihi. Surge tibi socia mea, pulchra mea, & uade tibi. Quia ecce hyems transiit imber abiit, & recessit sibi. Gemmæ florum uisæ sunt in terra: Tempus cantilenæ aduenit: & uox Turturis audita est in terra nostra. Ficus ꝓtulit grossos suos: & Vites uua acerba dederunt odorẽ. Surge uade socia mea, pulchra mea, & uade tibi.

EN dilectus meus loquitur mihi: Surge, ꝓpera amica mea, Colũba mea, formosa mea, & ueni. Ita in utraq; translatione ferme. In hebræo autẽ sic. Respõdit dilectus meus, & dixit mihi: surge tibi socia mea, pulchra mea, & uade tibi, ex quibus apparet in utraq; translatione abundare uerba, propera: columba mea, quæ in hebræo non extant. Posteaq̃ dixit Sponsum more currentis capreæ, hinnuliq; ceruorum, uenisse ad se liberandam de captiuitate ægyptiaca: nũc subdit q; ueniens etiam locutus fuit secũ, & ei clamãti respondit p Mose, & Aaron & dixit: Surge tibi socia mea, pulchra mea, & uade tibi: Quia tempus iam est, ut te educã de captiuitate. Iam enim hyems transiit, imber abiit, & recessit: sic in utraq; translatione. In hebræo autẽ sic. Quia ecce hyems transiit, imber abiit, & recessit sibi. & cætera. Volens dominus educere populum suum Israeliticum de ægypto, quo facilius ei persuaderet discessum: ostendit opportunitatem temporis, quo id facere elegerat, dicens. Quia ecce hyems transiit, imber abiit: Quæ sunt, iter facere uolentibus, grauissima. Sed hæc inquit abierũt: & Ver aduenit. Et sic quo spõsam alliceret ad iter arripiendum, narrat commoditates itineris dicens. Flores apparuerunt in terra nostra. Tempus putationis aduenit: Vox Turturis audita est in terra nostra: Ita in utraq; translatione. In hebræo autem sic. Gẽmæ florum uisæ sunt in terra, tempus Cantilenæ aduenit. Et uox Turturis

audita est in terra nostra. Gemmæ florum uisæ sunt in terra, hoc est, Aduenit iam amœnissimum tempus ueris, in quo arbores protulerunt suas florũ gẽmas. Quas iter faciens uidendo, admodum delectaberis. Tempus putationis aduenit. Ita in græco, & in latino. In hebræo autem habetur Zamir, quod æquiuocum est ad putationem, & ad cantilenam. Et conuenientius hic accipitur ab hebræis pro cantilena. Quia sensus est, Insuper & aues ipsæ hoc tẽpore quãdulcissime canentes, summopere delectabunt te iter facientem. Et uox Turturis audita est, hoc est, & insuper Turtures, & columbæ cœperunt iam canere, & suas uoces dare in terra nostra, per quam itura es. Ficus protulit grossos suos: & uineæ florentes dederunt odorem suum, ita in græco, & in latino. In hebræo autem sic. Ficus ꝓtulit grossos suos, & uites Semadar uua acerba dederunt odorem. Ficus protulit grossos suos, ꝓsimiliter & aliæ arbores, Et uites Semadar, quod est uua acerba cum primum incipit excedere, & exire a suis floribus: qui excidentes dant odorem. Quas res (inq') uidere in itinere, erit tibi admodum delectabile, atq; iucundum. Surge propera, amica mea, sponsa mea, & ueni: sic in utraq; translatione. In hebræo autem sic. Surge, uade socia mea, pulchra mea & uade tibi. Posteaq̃ more sponsorum, qui cum uolunt traducere Sponsas in domũ suam, narrant eis cõmoditates omnes itineris, allexit dominus sponsam, & sororem suam congregationem Israel, eam excitans ad iter, subdit, surge, uade socia mea, pulchra mea uade tibi: Repetitio eorundem uerborum ad ostẽdẽdum magnũ ipsius sponsi amorem, & affectum. Iam hyems transiit, imber abiit, & recessit & reliqua. His ad literam sic (ut exposuimus) expositis, operepreciũ est nunc ea omnia, & mystice ꝭm allegoricum sensum, sicut ueteres hebræorũ doctores exposuerunt, exponere. Dicebat itaq; Sponsus, Surge tibi socia mea, pulchra mea, & uade tibi. Hoc ẽ excitare: & moue te ocyus: quia ecce hyems transiit, hoc est, quadringenti anni captiuitatis tuæ in ægypto, a natiuitate Isaac, supputando, præterierunt. Intelligit enim scriptura Metaphorice per hyemem captiuitatem. Imber abiit, & recessit, hoc est, Et ipsa calamitas, maximaq; hyemis aspitas, atq; difficultas abiit, & recessit. Intelligitq; per hymbrẽ octoginta & sex annos eiusdem captiuitatis: quibus supra modum sæuitum est contra eos ab ægyptiis. Quod tempus cœpit a natiuitate Mariam sororis Mose, & Aaron: unde ab ea sæuitia, & amarissimo euentu, nascenti tũc sorori eorundem, impositum est ei nomen Mariam. Quod est nomen a Mar: idest, amaritudine deductum, & ei impositum. Ex quo a natiuitate Mariam supra modum amaricare cœperunt ægyptii Israel. Vnde & beatissima Virgo nuncupata fuit & ipsa Mariam, idest, amaricata ualde, sicut & prædictum fuit ei per sanctum senem Simeonem, dicentẽ: Tuam ipsius animam gladius doloris pertransibit: Et si Mariam nihilominus potest exponi uisio, siue lumen maris. Vnde merito eadem uirgo ab hac Etymo

logiam appellatur maris Stella. Gēmæ florum uisæ sunt in terra, hoc est, Ecce Mose & Aaron, qui sunt tanq̄ gemmæ florum præsto ad omnes cōmoditates uestras. Tempus cantilenæ aduenit, Quod erit signum illius pulcherrimæ cantilenæ, quam cantaturi estis mihi in Mari rubro pro habita de Pharaone, & exercitu eius uictoria: quæ incipit, Cantemus domino, gloriose & reliqua. Vox turturis audita est in terra nostra. i. uox letitiæ, exitus uestri de ægypto. Ficus protulit Grossos suos, hoc est, Adest iam tempus, in quo offeretis grossos, hoc est, primogenita uestra, Et uites uua acerba dederunt odorem, hoc est, Adest iam tempus libaminis, & sacrificii per uinum. Hæc, quæ in figura contigerunt patribus hebræis, contigerunt postea, sicut & figurata sunt, & catholicæ Romanæ Ecclesiæ: quæ non solum per quadringentos annos manserat in ægypto, idest, in captiuitate, & caligine, & umbra mortis: sed per longe plures, donec uenit dominus IESVS, qui eduxit nos de captiuitate: qui adueniens, dixit catholicæ Ecclesiæ. Surge tibi amica mea, pulchra mea, & uade tibi: Quia hyems transiit, imber abiit, & recessit: hoc est, tēpus caliginis tuæ, & umbræ mortis, in qua habitabas, abiit & recessit. Gēmæ florum uisæ sunt in terra, hoc est, apostoli Christi, qui fuerunt ueræ Gēmæ florum, & preciosissimæ gemmæ, quæ tot, & rantos protulerunt fructus, apparuerunt in terra. Tempus cantilenæ aduenit, hoc est, tempus, quo totus orbis terrarum psalmos, & hymnos unanimiter deo canimus. Et uox turturis audita est in terra nostra, idest apostolorum, Quia sicut Turtur suo cantu abscessum hyemis, & ueris aduentum nunciat: sic & Apostoli abscessum tenebrarum, & umbræ mortis, & appropinquationem regni cœlorum annunciauerunt. Et sicut Turtur pro cantu humilem gemitum reddit, sic & Apostoli, euntes ibāt, & flebant mittentes semina sua. & (sicut Turtur) pudicitiæ, & omnium uirtutum amantissimi fuerunt. Ficus protulit Grossos suos, hoc est, arbor infructuosa gentium iam incepit dare fructum deo. Et uites Semadar idest cum uua acerba, dant odorem, hoc est, aduenit iam tēpus in quo non per animalia amplius, sed per panem, & uinū sacrificabitur deo, in odorem suauitatis.

Vetus translatio.

Columba mea in foraminibus petræ. In cauerna Maceriæ, ostende mihi faciem tuā, sonet uox tua in auribus meis. Vox enim tua dulcis, & facies tua decora.

Noua translatio.

Columba mea in foraminibus petræ in absconsione gradus fac uidere me aspectum tuum: fac audire me uocē tuam: quia uox tua dulcis: & aspectus tuus decorus.

Columba mea in foraminibus petræ, in cauerna Maceriæ. Ita in latino, & in græco fere, In hebræo autem sic. Columba mea in foraminibus petræ, in absconsione gradus. Columba mea in foraminibus petræ: Mirum quod uocans Sponsam columbam, subdit in foraminibus petræ. Quā

obtem sciendum q secundum doctores Hebræorum comparatur hic gens Israelitica columbæ in foraminibus petræ, ex eo quia sicut interdum Colūba fugiens a facie persequentis Accipitris, festinansq; abdere se se in foraminibus petræ, in ipso ingressu foraminis per maximum infortunium incidit in colubrum. Et rursus retrocedens, recidit in accipitrem. Sic accidit & Israeli. Cum fugiens Israel a facie Pharaonis ex ægypto, incidit in Mare rubrū ex uno latere, & in desertum, & lustra ferarum ex alio: & referens pedem a mari, & lustris ferarum, rursus recidit in manus Pharaonis. Vnde merito hic gens Israelitica appellatur Colūba in foraminibus petræ, & in cauerna maceriæ, siue ut in hebræo besether madrega, hoc est, in absconsione gradus, idest in latibulis, & foraminibus, quæ solent remanere sub altis aggeribus: qui fiunt pro muniendis ciuitatibus. In quibus solent habitare & colūbæ ipsæ, & etiam atrocissimi serpentes. Ostende mihi faciē tuam: sonet uox tua in auribus meis. Cum itaq; tantis difficultatibus esset circumuenta gens Israelitica, & pene perdita, dixit ad eam dominus. Noli timere, Ostende mihi faciem tuam: hoc est, in his tuis tantis discriminibus, & angustiis, respice ad me, recurre ad me. Nam ad quem alium debes & respicere, & recurrere nisi ad me? In hebræo autem sic. Fac me uidere aspectum tuum, fac me audire uocem tuam. Et idem est sensus. Ostende mihi faciem tuam, hoc est, fac ut uideam ego rectitudinem operationum tuarum. Sonet uox tua in auribus meis, hoc est, Clama ad me de tribulatione, quia ego te exaudiam. Ad hæc, quo facilius inducat Israelem ad se respiciendum, & ad se clamandum de tribulatione, dans ei maximam fiduciam, & spem infert dicens. Quia uox tua dulcis. s. mihi, cum clamas ad me de tuis necessitatibus. Et facies tua, qua me respicis, clamando ad me, decora. Hæc eadem, quæ in figura acciderunt patribus nostris hebræis, acciderunt postea & filiis. Nam sicut patres liberati ex egypto, persequente eos Pharaone, quærebant se se in secreto aliquo loco abdere, sicut columba quærit se se abdere in foraminibus petræ, insequente eam accipitre. Sic & ecclesia Catholica gentium liberata de ægypto, dum persequente adhuc Pharaone, idest antiquo Serpente, quærit se se recipere in foramina petræ, idest in Christi uulnera, que appellantur a sacra Scriptura foramina petræ, Iuxta illud Exodi capite. 33. ubi sic legitur, Ecce inquit est locus apud me & stabis supra petram, Cūq; transibit gloria mea, ponam te in foramine petræ: & protegam dextera mea: donec transeā, & reliq. Dum itaq; catholica Ecclesia liberata de ægypto, quærit se se abdere in foramina petræ. i. in Christi uulnera, incidit ut patres in mare, & lustra ferarū: & ut Columba in Colubrū, sic & ipsa in principes & Tyrannos, qui acerbissima morte afficiebant eam. Ita ut in ea impleretur illud ꝓpheticum. Facti sumus sicut oues occisionis. Deinde liberata a principum & Tyrannorum persecutione, credēs se in foraminibus petræ. i. Christi uulneribus quietu-

ram

ram,incidit in hæreticos,Arrium,Nestorium,Sabellium,Marchionem,Manicheum,& alios quamplurimos,qui tot pugnis, totq; persecutionibus ecclesiam dei agitauerunt:ut difficile sit diiudicare, a quibus crudeliores pugnas,& duriora certamina,ac maiores clades acceperit ecclesia, ab infidelibus principibus & tyrannis,an ab hæreticis & schismaticis,a quibus sicut & ab ipsis principibus & tyrannis eripuit ipsam dominus, & q̄ semper eripiet non ambigimus. Et si eam his tēporibus,hinc a rege Turcarum,atq; hinc ab hæreticis Lutheranis tot conspicimus obsessam,atq; circumuentā discriminibus :ut quæ hactenus ab ipsis persequentibus Imperatoribus, & ab ipsis impugnantibus hæreticis,passa est certamina ,etsi maxima,nihilominus respectu eorum,quæ nunc imminent,& supra caput eius impendēt,illa, quæ olim perpessa est,parui momenti atq; ponderis,& iocus pene,& ludus fuisse uideantur. Ad hæc mala & illud ei accedit,quod principes Christianorum,a quibus tot imminentibus periculis obuiam iri oporteret:adeo se se cōtinuis cladibus conficiunt : ut nō modo inimicos, qui columbam in foraminibus Petri commorantem ,armorum potentia,& falsissimis opinionibus prorsus delere student,atq; festinant,nō repulsuri uideātur: quinimmo dum suis intenti affectionibus,oculos a colūba,hinc ab accipitre, & hinc a colubro circumuenta auertunt,ipsis hostibus,atq; hæreticis iter expeditissimum parēt. Quā ob rē uidēs xp̄s suā dilectā Romanā eccl'iā oīum eccl'iaꝶ mūdi ꝑpter cathedrā Petri principē in tot discriminibus positā ,clamat ad eā dicēs. Ostēde mihi faciē tuā,sonet uox tua in auribus meis ,hoc est, Respice ad me,clama ad me,de istis tuis necessitatibus. Pete tibi auxiliū a me ,a quo sicut ab oībus aliis malis,sic & nūc liberaberis ī dilectione Petri. Pro quo oraui p̄rem ne deficeret fides eius,quæ sola perseuerabit usq; in finem. Et postea addens ei animum ad recurrendum ad se adiungit dicens. Vox enim tua ,qua clamas ad me de necessitatibus tuis dulcis. Et facies tua,qua respicis ad me clamando,decora.

Vetus translatio.	Noua translatio.
CApite nobis uulpes paruulas,q̄ demoliunt̃ uineas. Nā uinea nostra floruit. Dilectus meꝰ mihi & ego illi,Qui pascitur inter lilia.	Capite nobis uulpes ,uulpes puuulas,demoliētes uineas. Et uinea nostra,uuā acerbā. Dilectus meus mihi & ego illi :qui pascit in uiolis.

CApite nobis uulpes paruulas,quæ demoliunt̃ uineas: Sic in utraq; trāslatiōe. In hebræo aūt sic. Capite nobis uulpes,uulpes paruulas ,quæ demoliūtur uineas. Capite nobis uulpes &cæ. Hæc uerba sunt Christi, Qui populum suum Israeliticum,postea q̄ Pharaonem,& ægyptios submersit in mari :hortatur ad prædam ipsoꝶ ægyptioꝶ. Quos ꝑ elegantem metaphorā uocat uulpes,tum quia post congressum eorum cū israel fugerūt ut uulpes, dicēte scriptura in ꝑsona eoꝶ, Fugiamus Israel,tum q̄a ut uulpes demolie-

bant uineas dñi dei Sabaoth. Et aduertẽdum in hebræo haberi sic, uulpes, uulpes paruulas, hoc ẽ magnas uulpes, & paruulas uulpes. Et ꝑ magnas uulpes eos ægyptios intelligit, q & ꝑ fraudẽ, & ꝑ uim in.uriam, & mortẽ captiuis hebræis inferebant. Per paruulas uero eos, q cum ui, ac potentia nõ possent, ingenio, ac dolis cõtra eos nitebant. Habuerunt itaq; pr̃es hebræi in ægypto duo genera inimicoꝝ. unum, qđ & ui ꝯtra eos, & fraudibus præualebat, alteꝝ uero, qđ cum ui, & armis nõ posset: ingenio tm̃, & astutia, ut uulpes, eos lædebant. Quos qdem inimicos dereliq̃runt pr̃es & nobis filiis ĩ hæreditatẽ. Sensit.n. catholica eccl̃ia semp, sed his potissimũ tpibus sentit hæc duo genera inimicoꝝ: q ut uulpes semp demoliti sunt, & nunc q̃ maxime demoliunt uineã dñi dei Sabaoth. Et magnæ uulpes, q̃ nũc demoliunt eccl̃iã sunt reges Turcaꝝ: q etiã supiore ãno demoliti sunt duas maximas, pulcherrimasq; uineas, & Christianoꝝ tutissima ꝓpugnacula, Belgradum. s. & Rhodum, & quottidie nõ cessant demoliri uineas, non tm̃ ui, & armis: quãtũ dolis, & fraudibus more uulpeculaꝝ. Paruulæ aũt uulpes, q̃s semp olim experta est eccl̃ia, & nunc maxime experit, sunt hostes paruuli, q non ui, atq; potẽtia, sed ingenio & dolis, ut paruæ uulpeculæ agunt, Quales sunt nunc uulpeculæ, quæ nup ex foueis ꝓsiluerunt in Germania Lutherani hæretici, Qui non hoc aut illud, ut pleriq; oẽs hæretici impugnãt, sed totã Romanã ecclesiam, eiusq;, a sanctis pr̃ibus tradita dogmata labefactare student. Et qđ horrendum dictu est, Petro & successoribus eius primatũ in catholica Ecclesia ꝑrsus eripere nitunt. Quã ob rẽ, qđ obsecro faciendũ est: & magnis, & paruulis uulpib9 his demoliẽtib9 uineas dñi dei sabaoth, nisi qđ dicit hic dñs capite nobis uulpes, uulpes. Propterea o caput eccl̃iæ catholicæ CLEMENS septime. Pont. Max. Sanctissime o Romanoꝝ Impator CAROLE Religiosissime, o Francoꝝ Rex FRANCISCE Christianissime, Cæteriq; Reges, & principes, audite, audite obsecro, uobis uobis dicit hæc Xp̃s dñs, capite nobis uulpes, uulpes, quæ demoliunt uineas dñi dei sabaoth, Capite inquã magnas uulpes Turcas, & capite paruulas, Lutheranos hæreticos. Et qđ cunctamini o principes diuinis parere p̃ceptis? An uos, q leones estis, & synceram, purãq; Petri, principis ap̃loꝝ (supra quẽ fundata est eccl̃ia) fidẽ gestatis ĩ pectore, Timetis tales inimicos inuadere, quos, uobis animũ addẽs, hic xp̃s uulpes appellat? Vere.n. uulpes sunt aduersarii, inimiciq; eccl̃iæ, q uobis uiribus impares, nõ potẽtia, & armoꝝ uirtute oppugnant eã, sed meris uulpeculaꝝ fraudibus. Quare uos uos principes ꝑ aspersionẽ sanguinis IESV christi appello, uos in nõine eius obsecro, recõciliamini, pacẽ habete inter uos & surgite, capite uulpes istas. Alioqui si neglexeritis, si Christo domino ob uestras importunissimas dissensiones parere nõ curaueritis: scitote q; ꝓ oĩb9 his adducet uos deus in seuerissimũ iudiciũ. Sed de his hactenus, redeamus hũc, undẽ digressi sum9. Nã uĩea nr̃a floruit. Ita ĩ utraq; trãslatiõe, In hebræo

aũt ſic,& uineæ nr̃æ Semadar,hoc ẽ,uuã acerbã.ſ.icipiũt pducere.Et uineæ nr̃æ Semadar,hoc eſt,& uineæ nr̃æ incipiunt floreſcere, & reddere magnos fructus.Dilectus meus mihi,& ego illi,q paſcit inter lilia :Ita in utraq; trãſlatione.In hebræo aũt q paſcit in uiolis.Dilectus meus mihi ,Quia. i.ſacrificiũ laudis,quod uult ab hominibus nõ recipit niſi a me.Et ego illi, Quia in oĩbus neceſſitatibus meis,nõ niſi ad ipm ꝯfugio,& nõ ad deos alienos.Qui paſcit in uiolis,hoc eſt,q nõ paſcit niſi in uiolis. Et hoc propter odorem ſuauiſſimum uiolarum.i.ſanctiſſimarum animarum,Quarum odor eſt, ut uiolarum,quo chriſtus mirum in modum capitur.

Vetus tranſlatio.	Noua tranſlatio.
Donec aſpiret dies ,& inclinentur umbræ,Reuertere ſimilis eſto dilecte mi capreæ,hinnulo ceruorum ſuper montes Bethel.	Vſq; quo ſpiret dies , & fugiãt umbræ , Auertendo aſſimilauit te dilecte mi capreæ,uel hinnuloq; ceruorum ſupra montes Bather.

DOnec aſpiret dies , & inclinentur umbræ , Ita in latino , in græco autem ſic. ἕως οὗ διαπνεύσῃ ἡ ἡμέρα ἐκινηθῶσιν αἱ σκιαὶ hoc eſt, uſq; quo aſpirauerit dies,& moueantur umbræ.In hebræo autem ſic,uſq; quo ſpiret dies & fugiant umbræ.Cũ dixiſſet ſupra Sponſa,dilectus meus mihi , & ego illi. Nunc q̃ſi p correctionẽ,& definitionẽ eoꝝ uerboꝝ ſubiungit, Vſq; quo ſpiret dies,& fugiãt umbræ,hoc eſt eris mihi dilectus. Vſq; quo dies , ideſt Sol, (Capit enim ſcriptura ſæpe diem pro ſole)incaleſcat,& fortiter ſpiret ſuper me,& ſuo fortiori ſpiramine,& calore efficiat me nigrã,hoc eſt uiduã, & ſine te ſpõſo : Per fortiter enim ſpirantem,& incaleſcentem ſolem ,intelligit æſtũ ꝯcupiſcentiæ.Et p nigredinẽ inductã a ſole ipſius peccati maculã, atq; ſordẽ,ſponſiq; priuationẽ.Cõſueuerunt.n.ſpõſæ,cum ſuis chariſſimis priuant̃ ſponſis,nigris ueſtibus indui.Et p hæc apte deſignat peccatum idolatriæ,qd peccauit in deſerto adorans uitulum.Et fugiãt umbræ.Ex eo.n .qd dixit diẽ.i.ſolẽ fortius ſpiraſſe,intelligit̃ aſcendiſſe iã in altum. Et ſic ſua p̃ſentia , fugaſſe umbras:quæ prius erãt ſup terrã.Et metaphorice intelligẽdũ de umbris alaꝝ Xp̃i, Quibus añ peccatum ꝓtegebat̃ ſponſa. Vſq; quo ſpiret dies,& fugiãt umbræ ergo,eris mihi dilectus ſubaudiẽdum: exinde uero nõ dilectus,ſed potius a me derelictus.Reuertere , ſimilis eſto dilecte mi capreæ,hinnuloq; ceuoꝝ,ſup mõtes Bathel.Ita in utraq; trãſlatione, In hebræo aũt ſic , Auertendo aſſimilauit te dilecte mi capreæ , uel hinnulo ceruoꝝ,ſupra mõtes inciſionis.Senſus eſt,Tunc cũ ſpirauerit dies ,& fugerint umbræ,tu grauiter ferens meã præuaricationẽ,& ingratitudinẽ, auertendo oculos tuos a me,aſſimilauit te aliq;(ſubaudi)capreæ hinnuloq; ceruoꝝ in currendo , & fugiendo a me . Et fugiens a me conceſſiſti ad montes Bather. i.inciſionis,& ſeparationis,hoc eſt,ad montes æternos,dicens mihi illud nõ aſcendam in medio tui.quia populus duræ ceruicis tu.Exodi.33. capite.

CAPITVLVM TERTIVM.

Vetus translatio.

IN lectulo meo p nocte quæsiui, quē diligit anima mea. Quæsiui illū, & nō inueni. Surgā, & circuibo ciuitatē p uicos, & plateas: Quæram quē diligit aīa mea. Quæsiui illū, & nō inueni. Inuenerūt me uigiles, q custodiūt Ciuitatē. Num quē diligit aīa mea uidistis? Paululū cū pertransissem eos, inueni quem diligit aīa mea. Tenui eū, nec dimittam, donec introducā illū in domū matris meæ & in cubiculum genitricis meæ

Noua translatio.

Supra lectulū meū in noctibus quæsiui quē diligit aīa mea: quæsiui ipm & nō inueni ipsum. Surgā nunc, & circuibo in ciuitate, ī uicis, & in plateis. Quærā quē diligit aīa mea. quæsiui ipsum, & nō inueni ipsum, Inuenerunt me custodes circūeuntes in ciuitate, Quē diligit aīa mea uidistis? sicut paululū, cum ptransissem ab eis, usq quo inueni, quē diligit aīa mea. Præhendā ipsum, & nō lentescā sup ipsum, usq introducā eū ad domum matris meæ, & ad cubiculū genitricis meæ.

IN lectulo meo p nocte quæsiui quē diligit aīa mea. Quæsiui illū, & non inueni, Sic in utraq translatione. In hebræo aūt habet sic, Supra lectū meū in noctibus quæsiui quē diligit aīa mea. Quæsiui ipm, & nō inueni ipsum. Postea q̄ indignatus spōsus ob adoratione uituli, secessit a populo suo, dimisitq illū p triginta & octo annos in deserto, dicens, Nō ego in medio uestrū. Inqt sponsa, In lectulo meo p nocte quæsiui quē diligit aīa mea, hoc ē, in maximis meis tribulationibus triginta & octo annoꝝ in deserto. Per lectū. n. in quo maxime ꝯsiderant res, intelligit tribulationes, q̄s passa est in deserto. Quæsiui ipsum, & nō inueni, Surgā, & circuibo ciuitatem p uicos, & plateas. Quærā quē diligit aīa mea, Quæsiui illū, & nō inueni, & ꝯsimiliter in hebræo. Et sensus est. Cū supra lectū meū cogitassem meas tribulationes, cogitaui, & dixi, subaudiendū, Surgā de lectulo meo, & circuibo ciuitatē in uicis, & in plateis. Quærā quē diligit aīa mea, & postea subdit. Quæsiui ipm, & nō inueni ipsum. Inuenerūt me uigiles, q custodiunt ciuitatē: Sic in latino, In græco aūt, & in hebræo sic, Inuenerunt me custodes, q circūeunt ciuitatē, hoc est, Mose & Aaron, q erant custodes populi. In ciuitate, hoc est, in castris deserti, q cū īuenissent me, sic eos interrogaui. Quē diligit aīa mea uidistis? Et si uidistis qd dixit uobis, Paululū cū ptrāsissem eos, iuueni quē diligit aīa mea, hoc est paulo post q̄ mortui sunt Mose & Aaron, quod fuit biēniū post in fine q̄draginta annoꝝ in deserto, Inueni quē diligit anima mea, Quia mortuo Mose & Aaron, Cōpletisq q̄draginta annis in deserto, inueni quem diligit anima mea, Quia reuersus est ad me tempore Iosue, quando cum eius adiutorio debellaui unum & triginta reges: Tenui eum: nec dimittam, Ita in utraq translatione. In hæbræo autem sic prælendi eum, nec lentescam super eum, usq introducam illum in domum matris meæ, hoc

est,in tabernaculū in Silo,& hoc ꝓ omnibus, quæ retribuit mihi.

Vetus translatio.	Noua translatio.
ADdiuro uos Filiæ Hierusalem per Capreas,ceruosq; camporum,ne suscitetis,neq; euigilare faciatis dilectam,donec ipsa uelit.	Adiuro uos filiæ Hierusalem in Capreis,uel in ceruabus campi. Si suscitetis, & excitetis ipsam dilectam, usq; quo complacentiam habebit.

ADiuro uos filiæ Hierusalem per capreas,ceruosq; camporum.& reliq. Sic in utraq; translatione.In hebræo autem sic.Adiuro uos filiæ hierusalem in capreis,uel in Ceruabus campi,si suscitetis,& excitetis ipsam dilectam.Mire,ac terribiliter repetit hic suam adiurationem Sponsus,quā rursus facit filiabus Hierusalem,hoc est,oībus hominibus,oppidis,& ciuitatibus filioꝵ israel,quæ erāt sub magno Sacerdote ipsius hierusalē Metropolis omnium ciuitatum Israel. Quam quidem adiurationem sicut in figura in uetere Hierusalē,sic nunc & in facto facit omnibus ecclesiis mundi, quæ sunt sub maximo Sacerdote,& Pontifice nouæ Hierusalē urbis Romæ metropolis omnium ecclesiaꝵ mundi dicens:Adiuro uos filiæ hierusalē,in capreis uel in ceruabus campi,hoc est,imprecor uobis sæuissimam mortē caprearum,& ceruaꝵ campi:quæ cum pateāt omnibus in uenationē,& ī prædam circumuentæ a uenatoribus,morte acerbissima afficiuntur,si suscitetis & excitetis,hoc est,Si calumniatæ fueritis dilectam meam Sponsam nouam Hierusalē Romanā ecclesiam.Donec ipsa uelit.In hebræo quousq; cōplacentiam habebit.s.in me.Quæ terribilis adiuratio,& imprecatio uenit,(ut diximus)tēpore ueteris Hierusalem supra decem tribus. Quæ cum per idolatriam uitulorum tempore regis Roboam defecissent ab obediētia,& unione metropolis ecclesiæ Hierusalem,datæ sunt a domino in manus regis assyriorum tanq̄ Capreæ,& Ceruæ campi,in prædam,mortem, et captiuitatem sempiternam.Et consimiliter eadē terribilis adiuratio & tempore nouæ Hierusalem incidit supra græcos:qui dum per nouam adinuentam sceleratissimam eorum hæresim,collum ab obedientia nouæ Hierusalem Romanæ ecclesiæ excutere quærunt:tanq̄ capreæ, ceruæq; cāpi, dati sunt & ipsi in manus regis Turcarum,in prædam,mortem,& captiuitatem a septuaginta annis citra, & usq; in præsentem diem.

Vetus translatio.	Noua translatio.
QVæ est ista quæ ascendit per desertū,sicut uirgula fumi ex aromatibꝰ myrrhæ,& thuris,& uniuersi pulueris pigmentarii?	Quæ est ista ascendens de deserto,sicut palmæ fumi,suffumigata myrrha,& thure,ex omni puluere aromatarii.

QVæ est ista quæ ascendit ꝑ desertum sicut uirgula fumi ex aromatibꝰ myrrhæ,& thuris,& uniuersi pulueris pigmētarii? Ita in utraq; trāslatione fere,In hebræo autē sic.Quæ est ista ascēdēs de deserto sicut palmæ fu

mi, suffumigata myrrha & thure, ex oĩ puluere aromatarii? Quæ est ista ascẽdẽs de deserto, & cætera. Hæc uerba ab ipsa Spõsa in psona gentiũ de se dicta sunt. Gentes enim finitimæ, & accolæ deserti, per quod ambulauit gens Israelitica, per quadraginta annos uidentes, q eandem Israeliticam gentẽ, diuinitus præcederet nubes per diem, & Ignis per noctẽ, & q fumus ignis, qui oriebatur a duobus lateribus Arcæ fœderis ascenderet in altum, stupescentes ob tantam gloriam per admirationem dicebant. Quæ est ista ascendẽs de deserto, sicut uirgula fumi? In hebræo sicut Themeroth. i. palmæ fumi, hoc est excelsa, & illustris sicut fumus eleuatus in altum, in similitudinẽ, & formam palmarum: Quæ sunt arbores rectæ, & in altum eleuatæ. Suffumigata Myrrha, & thure. Dixerunt hic ueteres hebræorum Doctores per Myrrham intelligi patrem nostrum Abraam, cuius odore perfusa gens Israelitica, redolebat myrrham. Quemadmodum enim myrrha princeps, & caput est omnium aromatum, Sic & Abraã pater noster princeps, & caput fuit omnium iustorum, & amicorum dei. Et sicut Myrrha efficit amaras manus omnium, qui colligunt, & tractant eam. Sic & pater noster Abraam amaricabat seipsum in uita sua, mortificans membra sua super terram. Item sicut Myrrha nõ dat odorẽ nisi p ignẽ, Sic & pr̃ nr̃ Abraã nõ dedit odorẽ suorum bonorum operum, nisi per ignem, posteaq̃ proiectus in fornacẽ ignis ardentis in Vr Chaldeorũ illæsus euasit. Suffumigata myrrha, & thure. thus inquiunt iidẽ doctores, quo suffumigata fuit gens Israelitica, fuit pater noster Isaac. Qui oblatus est cum pugillo thuris supra dorsum altaris. Qui & figura fuit ueri illius semper cõmemorãdi sacrificii Christi messiæ. Cuius loco non aries occisus, aut pugillus thuris cõcrematus fuit, sicut pro patre nostro Isaac, sed ipsemet uoluntarie immolatus pro peccatis totius mũdi, odorẽ dedit supra omne Thus, & omnia aromata. Suffumigata myrrha, & thure ex omni puluere aromatarii. Ex omni puluere, scilicet, aromatum aromatarii, quæ tenere consueuit aromatarius. Ex omni puluere aromatarii: hic inquiunt fuit pater noster Iacob. Vnde Rabbi Tenhuma dixit, Sicut in officina aromatarii comperiuntur omnia genera aromatum, sic & omnes dignitates, & maximæ, inter mortales, & primæ res in domo Iacob. Ex domo Iacob enim pcessit Sacerdotium, & omnis ordo Leuitarum. Ex domo Iacob sanctitas, & cognitio rerum diuinarum: ex domo Iacob regnum, & imperium. Rabbi autem Azaria inquit. Omnia bona, quæ fecit Israel: fecit merito illius pulueris pedum patris nostri Iacob. De quo Geneseos capite. 32. sic scriptum est: Et ecce uir luctabatur cum eo usq mane. Sic in latino, In hebræo autem ad literam sic. Et ecce puluerizabatur uir secum usq ascendere auroram. Vnde latinus interpres sensum, & non proprium uerbum uertit, dicens, Luctabatur pro puluerizabatur. Qui. n. luctatur puluerem facit pedibus. Quæ est ista, quæ ascendit de deserto, & cetæra. Hæc uerba dicta

ſunt(ut propoſuimus)a gentibus accolis deſerti pro excellentia, & maxima gloria gẽtis Iſraeliticæ in deſerto. Quæ uerba uerſa uice dixit poſtea de ipſis gentibus, & ipſa gens Iſraelitica. Videntes enim Iudæi cõuerti(ut inquit Gloſſa) & recipi gentes in fidem Chriſti, non ex inuidia, ſed quaſi admirantes, & de ſocietate fratrum ſimul gaudentes, inquirunt, ſi ſalus ſit ꝓmiſſa gẽtibus, quod multum fuerat dubium.

Vetus tranſlatio.

EN lectulum Salomonis ſexaginta fortes ambiunt ex fortiſſimis Iſrael, omnes tenentes gladios, & ad bella doctiſſimi. Vniuſcuiuſq; enſis ſuper femur ſuum propter timores nocturnos.

Noua tranſlatio.

Ecce lectulus Selomonis ſexaginta fortes in circuitu ſibi de fortibus Iſrael. Omnes ipſi appræhẽſi gladio, docti bello. Vir enſis ſu per femur ſuum ex timore in noctibus.

ECce lectul⁹ Selomonis ſexaginta fortes & reliq̃. Poſteaq̃ egit ſcriptura de excellentia, & gloria gentis Iſraeliticæ, quæ egreſſa de ægypto per quadraginta annos morata eſt in deſerto, anteq̃ perueniret ad terram promiſſam patribus, ad quam tendebat, dixitq; finitimas gentes accolas deſerti, per ſtuporem gloriæ eiuſdem gentis dixiſſe, Quæ eſt iſta aſcendens de deſerto & cætera. Nunc pergit ad maiorem laudem, & gloriã eiuſdem populi dei ſcribere. Quonã pacto & tabernaculum ipſius Selomonis ideſt regis æterni, (ut propoſuimus in principio libri) circundatum multis millibus armatorum incedebat intra eandem Iſraeliticam gentem, dicens. En lectulũ Salomonis ſexaginta fortes ambiũt ex fortiſſimis Iſrael. Ita in utraq; tranſlatione. In hebræo autem ſic. Ecce lectus Selomonis ſexaginta fortes in circuitu ſibi de fortibus Iſrael: Ecce lectus Selomonis, hoc eſt, ecce & intra eandem gentem Iſraeliticam lectus, ideſt, tabernaculum Selomonis: in quo tanq̃ in lecto quieſcebat Rex Selomo, rex æternus. Sexaginta fortes in circuitu ſibi numerus determinatus pro indeterminato hoc eſt, Sexagies decẽ millia fortium, Quæ ſunt ſexcenta millia uirorũ fortium. Quæ egreſſa ſunt de ægypto in circuitu ſibi. ſ. ad tabernaculũ. In quo erat arca fœderis: in q̃ habitabat Deus, ad deſignandũ nobis habitatuꝝ fuiſſe deũ in arca uirginali, Vnde humanam carnem pro noſtra ſalute aſſumptus erat. De omnibus fortibus Iſrael. Et erant inquit Sexaginta fortes, hoc eſt, Sexagies decem millia uirorum fortium, Qui circuibãt lectum ideſt, tabernaculum Selomonis de omnibus fortibus Iſrael. Hoc dicit ad excludendum reliquam turbam ut puerorum, & ſenum, Qui inepti erant ad bellum. Omnes tenentes gladios, & ad bella doctiſſimi: Vniuſcuiuſq; enſis ſuper femur ſuum propter timores nocturnos. Ita in græco, & in latino, In hebræo autem ſic. Omnes ipſi appræhenſi enſe, docti bello, uir enſis ſuus ſuper femur ſuũ ex timore in noctibus. Omnes ipſi appræhenſi gladio. Modus loquendi hebraicus, pro eo quod uole/

bat dicere,gladii appræhensi in omnibus ipsis. Latinus autem interpres mo re suo non caracterẽ dicẽdi hebraicũ,sed sensum tm̃ uertit sic. Oẽs tenẽtes gladiũ,Docti bello.i.uiri exercitati in bello,uir ensis suus super femur suũ ex timore.s.inimicorum.in noctibus,quãdo maiore custodia opus est. Hæc ad literam. Secundum mysticum autẽ sensum exponendum in hunc modũ. Ecce lectus Selomonis.i.tabernaculum,quod hodie ecclesiam appellamꝰ, Selomonis,hoc est,Christi messiæ,Sexaginta fortes,numerus determinatus pro indeterminato.hoc est,multa millia sanctorum, De fortibus israel, hoc est,exceptis aliis minus sanctis:Omnes ipsi tenentes gladium,hoc est,armati spiritalibus armis,oratione.s.& meditatione sanctarum scripturarum,Docti bello ad bellandum aduersus principes,& rectores tenebrarum harum, uel docti bello,hoc est,Qui sæpissime tentationes, & sæuissima inimicorũ bella experti sunt. Vir ensis suus super femur suum. hoc est, Quilꝗ paratus,& accinctus armis ad præliandum,propter timores nocturnos,siue,ut in hebræo,ex timore in noctibus,hoc est, propter timores principum noctiũ. idest tenebrarum harum, Qui insidiantur omni accedenti ad seruitutẽ dei, Iuxta illud,Fili accedens ad seruitutem dei, sta in timore,& præpara animã tuam ad tentationem.

Vetus translatio.	Noua translatio.
FErculũ fecit sibi rex Salomõ de lignis libani,Colũnas eius fecit argẽteas:reclinatoriũ aureũ,ascensum purpureũ:media charitate ꝯstrauit propter filias Hierusalem.	Thalamum fecit sibi rex Selomo de arboribus libani.Columnas eius fecit argenti,Stratum eius auri,ascensum eius purpuræ, medium eius cõstratũ charitate de filiabus hierusalẽ.

FErculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani. Ita in latino, & in græco. In quo habetur, φορεῖον,a ferendo dictum, Quod latinus uertit ferculum. In hebræo autem habetur appirion, quod latine significat thalamum. Et totum in hebræo sic. Thalamum fecit sibi rex Selomo de arboribus Libani. Est autem Thalamus coniugis utriusꝗ cubiculum. Quod fuit tabernaculum illud,quod fecit Mose ĩ deserto Selomoni regi æterno. In quo erat Arca fœderis: in qua habitabat (ut diximus) gloria domini,& ex ea loquebatur cum Mose. Vnde Rabbi Iuda ad declarationem prædictorũ recitat parabolam quandam cuiusdam regis,dicens,fuisse quendam regẽ,qui cũ paruulam haberet filiam,permittebat eam,anteꝗ̃ adolesceret,stare in plateis,& publicis locis,loquebaturꝗ ad eam palam ubicunꝗ,& in omni loco. Postea uero ꝗ̃ adoleuit filia,uenitꝗ ad annos integros,dixit Rex, Non est honor filiæ meæ in hac ætate ut loquar,& conueniam cum ea in publico loco. Propterea inquit Rex facite filiæ meæ papilionem siue tentorium,ut loquar,& conueniam cum ea in medio papilionis. Hæc est parabola: Quã postea idẽ Rabbi edisserens dicebat, Regem istum,ꝗ habebat filiã,fuisse regẽ æternũ,

qui habebat gentem Iſraeliticam filiam,apud quam in principio cũ adhuc paruula eſſet,apparebat palam,teſte Scriptura in cantico Moſæ,quãdo pu eri iſrael in mari uidentes regem Selomonem,oſtendebant eum digitis eo/ rum,dicentes.Iſte deus meus:glorificabo eum : & in monte Sinai uiderunt ipſum facie ad faciem.Vnde ſcriptura Exo.19.ait.In die.n. tertio deſcendit Dominus coram omni plebe ſuper montem Sinai. Cæterũ poſteaq̃ recepit iſrael Legem Dei,dicens,omnia quæ locutus eſt Dñs,audiemus,& faciemus Exinde quia parua puella facta eſt adulta,& perfecta.Dixit rex. Non eſt ho nor filiæ meæ,ut loquar,& conueniam cum ea palam : Propterea faciant mi hi tabernaculum,ut cum neceſſe fuerit loqui cum populo meo , loquar in medio tabernaculi.Et de hoc tabernaculo intelligit ſcriptura nunc dicens. Thalamũ fecit ſibi rex Selomo,& cetera.Pro quo uterq; Interpres ſatis ꝓ prie uertit,Ferculum fecit ſibi rex Selomo.Et uoluit deus loqui cum Iſra/ el in tabernaculo intus ab arca,ad deſignandum,ꝙ ingreſſurus erat in uir/ ginalẽ arcam:& ex ea humanam carnem aſſumpturus. Ex qua poſtea tanq̃ ex arca tabernaculi locuturus erat cũ populo ſuo. Columnas eius fecit ar/ genteas:reclinatorium aureum,aſcenſum purpureum: media charitate cõ/ ſtrauit propter filias Hieruſalem.Sic in græco,& in latino ferme.In hebræo autem ſic.Columnas eius fecit argenti,ſtratum eius auri ,aſcenſum eius pur puræ:intrinſecam eius partem conſtratã charitate de filiabus Hieruſalẽ. Co lumnas eius fecit argenti,iuxta illux exodi capite.27.ubi ſic habetur. Colũ/ næ uiginti,& baſes æneæ eiuſdem numeri,& capita eaꝝ cum celaturis ſuis argentea:Reclinatorium aureum:in hebræo,ſtratum eius auri:Et intelligit per hoc,operculum arcæ fœderis,quod hebraice dicitur capporeth, Latine propiciatorium:q̃d erat de auro mundiſſimo. Et ſuper ipſum duo Cheru/ bin,unus hinc,& alter hinc,qui alis ſuis amplectebãtur ipſum. Et ex hoc lo co,ex medio ipſorum Cherubim loquebatur Dñs ad Moſe, Sicut legitur exodi capite.25.Hoc eſt ergo quod dicit hic,ſtratum eius ex auro,aſcenſum eius purpuræ,Aſcenſum eius.ſ.tabernaculi purpuræ,Iuxta illud Exodi ca/ pite.26.Tabernaculum uero ita facies,decem Cortinas de byſſo retorta, & hyancintho,ac purpura,coccoq; bis tincto.Media charitate conſtrauit pro pter filias Hieruſalem , Ita in Latino.In græco autem ſic:ἐντὸς αὐτοῦ λιθόστρωτον ἀγάπην ἀπὸ θυγατέρων ἱερουσαλήμ hoc eſt, Intra ipſum lapidibusſtratam charita/ tem a filiabus Hieruſalem. In hebræo autem ſic, tocho razuph ahaba,hoc eſt intrinſecam partem eius ſcilicet Thalami conſtratam Charitate a filia/ bus Hieruſalem.Vel ſic,intrinſecam eius partem accenſam charitate a filia/ bus Hieruſalem. Verbum enim razuph utroq; modo poteſt exponi, teſte Rabbi Dauid in libro de radicibus uerborum. Et intrinſecam partem eius thalami ſcilicet,conſtratam uel accenſam charitate de filiabus Hieruſalem, hoc eſt,id quod erat interius pauimentum, erat conſtratũ nõ lapidibus pre/

ciosis, aut margaritis, sed (quod magis placebat) erat constratum siue accensum charitate, & amore ex filiabus Hierusalem. Ex quibus apertissime liquet Regem Selomonem deum æternum, uoluisse habere thalamum, seu papilionem intra patres nostros hebræos, constratum, & pauimentatum charitate, & dilectione ex filiabus Hiersualem: ad significandum (ut inquit Rabbi Selomo) q̄ filiæ Hierusalem homines & ciuitates decem tribuum deberent diligere, & seruare unitatem cum matre sua Hierusalem. Et hoc erat cubiculum, & thalamus, in quo requiescebat Rex Selomo: unitas uidelicet, pax, charitas, amor, & amicitia, Quæ erat inter matrem, & filias, inter Hierusalē Metropolim, & matrem, & cæteras ciuitates populi Israelitici, obedientes ipsi Hierusalem, ut matri filiæ. Vnde quousq; filiæ Hierusalem seruauerunt hanc charitatem, & dilectionem erga matrem gratissimæ, dilectissimæq; fuerunt Selomoni regi sempiterno. Postea uero q̄ hanc dilectionem converterunt in odium, deficienteſq; a matre per idolatriam, dissipauerunt pauimentum cubiculi. Iratus rex Selomo deus sempiternus, conseruata matre Hierusalem, tradidit filias in manus regis Assyriorum tanq̄ capreas, ceruasq; campi in prædam, occisionem, & captiuitatem sempiternā. Et consimiliter in noua Hierusalem: quousq; græci obedientes fuerunt catholicæ Romanæ ecclesiæ, & orthodoxi nihil mali accidit eis. Sed postquā per eoꝝ hæresim a sua matre noua Hierusalem Romana ecclesia defecerunt, mox dati sunt (ut diximus) & ipsi in manus Turcarum, tanq̄ capreæ, & ceruæ cāpi in occisionē, prædam, & captiuitatem usq; in præsentem diem: tantopere semper displicuit regi Selomoni Christo proteruitas, inobedientia, dissidium, atq; discordia in ecclesia sua, & separatio membrorum a capite utraq; .s. Hierusalē. Et nūc ꝓ nephas, & pleriq; germanorum ignorantes scripturas, non timent se separare a matre sua Hierusalem, & relinquere Petrum principem apostolorum, & totius catholicæ ecclesiæ, & successores eius Romanos pontifices, & adhærere recentissimis lutheranis hæreticis. Sed hæc hactenus. Pergamus nūc ad reliqua.

Vetus translatio.	Noua translatio.
EGredimini, filiæ Sion & uidete regem Salomonē cum diademate, quo coronauit illum mater sua in die desponsationis illius. In die lætitiæ cordis eius.	Egredimini, & uidete filiæ Sion in rege Selomone, in corona qua coronauit ipsum mater sua, in die desponsationis suæ, & in die lætitiæ cordis sui.

EGredimini, & uidete filiæ Sion in rege Selomone in corona, qua coronauit ip̄m mater sua. Ita in oībus tribus linguis ferme. Posteaq̄ scriptura expressit maximum Selomonis regis æterni in puellam sponsam, & sororem suam amorem, & multa bona, quæ ei præstitit, nunc pergit in persona sponsæ exprimere quomodo rex Selomo Christus humanā carnem ex uir-

ginali utero erat assumpturus. Vnde sponsa Christum Messiam filium Dei unigenitum tunc futurum hominem quasi præ oculis habens, inuitat filias suas ad uidendum ipsum, Quia speciosus forma præ filiis hominum dicens. Egredimini,& uidete filiæ Sion in rege Selomone in corona: qua corona/uit ipsum mater sua, in die desponsationis suæ: in die leticiæ cordis sui. Sensus hic est, Egredimini filiæ sion scilicet de ciuitatibus uestris:& uenite,& uidete regem Selomonem christū in corona, qua coronauit ipsum mater sua, hoc est in qua pulcherrima, innocentissimaqꝫ humanitate honestauit & or/nauit eum mater sua. Quæ ex quo uirgo est, non deturpauit eum (sicut aliæ matres) labe originalis peccati: unde quam elegantissime purissimam Christi carnem, qua donatus est a sola matre sua semper uirgine beatissima Ma/ria, appellat scriptura hic coronā: quoniā ex ea candidissima tanq̄ preciosissima, fulgētissimaqꝫ corona est coronatus,& homo factus. Et postea designās huius altissimi felicissimiqꝫ mysterii tempus: subiungit dicens. In die desponsationis suæ scilicet matris eiusdem Selomonis Christi Messiæ cum summo deo patre per angelicam annūciationem factæ, In die leticiæ cordis sui, hoc est, in die eiusdem suæ desponsationis, in quo lætitia magna fuit cordi suo. Hic est uerus,& catholicus sensus prædictorum uerborum. Nunc opereprecium est in tanta re (ut catholica ueritas magis elucescat) subnectere & expositionem doctorum hebræorum. Qui in eorum cōmentariis, per coronam, qua coronatus est Selomo rex æternus, dicūt intelligi Tabernaculum, quod accepta lege in monte Sinai fecerunt patres hebræi in deserto eidem Selo/moni regi æterno, in coronā,& in signum Regni, quod ipsi ei tradiderunt, acceptantes legem eius,& accipientes eum in Regem suum. Quæ exposi/tio ualde arridet eis. Cæterum illud nimirum admirabile torquet eosdē do/ctores hebræos: Quare scriptura expressissime signatissimeqꝫ hic dat matrē Selomoni regi dicens. In corona, qua coronauit ipsum mater sua. Quæ res efficit ipsos doctores hebræorum stupidos,& pene insanos. Vnde etsi mos eorum est, semper alias exponere sacram scripturam iuxta literalem sensum Coguntur tamen hic relicto uero literali sensu, conuerti ad fabulam quandam, per quam se ipsos decipientes tam apertum, clarumqꝫ de diuini uerbi incarnatione mysterium quam insantissime exponunt: Quam quidem fabulam, siue (ut ipsi dicunt) parabolam recitat Rabbi Selomo in suis Comentariis dicens. Rabbi Simeonem interrogasse Rabbi Eleazarum de hac re,& dixisse: Quomodo possibile, te non audisse apatre tuo: quomodo intelligendum illud in corona, qua coronauit ipsum mater sua? Ad quod respondens Rabbi Eleazarus, Annuens se audisse, Incepit pro intelligentia horum uerborum recitare parabolam cuiusdam regis, cui erat unica filia: quam rex diligebat maxime: Et si filia non pariter redamaret patremiqđ cum regē ipsum non lateret, Cœpit ad conciliandum sibi animum filiæ ipse Rex in omni suo

sermone uocare eam filiam, dicēs illud, Audi filia, & uide: & cum neq; sic rex aliquid proficeret, alia aggressus uia, cœpit uocare ipsam sororem dicens illud. Aperi mihi soror mea, & reliq. Et cū etiam sic obaudiret ipsum filia, cœpit rursus rex uocare eam matrem Iuxta illud Isaiæ capite .50. Audite me populus meus, & mater mea: ad me auribus percipite. Tunc surrexit Rabbi Simeon, & osculatus est ipsum in capite. Hæc est parabola, quæ omnibus hebræis est in ore pro intelligentia dictorum uerborum. Quæ inepta est, & falsa, & iniqua. Nam etsi uerum est, (ut ipse dicit) congregationē israeliticam in Scriptura uocari a deo filiam, & sororem & etiam Sponsam quod ipse maliciose prætermisit, nunq̄ tamen uocat matrem ut dictus doctor suo mendacio confinxit, In Isaia enim, quem allegat, nihil tale legitur, sed in eo uerba quæ idem doctor citat habentur sicut in latina translatione. Sic: Attēdite ad me populus meus & tribus mea audite siue auribus percipite. Et sic legunt passim omnes hebræi: præter q̄ prædictus doctor: qui per quam peruerse & ridicule distorquet hebraicam Isaiæ dictionē ulummi. i. & tribus siue natio mea ad aliam consimilem dictionē: dicens non legas ulummi. i. & natio mea siue populus meus. Sed ulimmi idest & mater mea. Et sic p quā argute & callide astruit deum ipsum uocare per blandimentum congregationem Israeliticam: & matrem: quod nusq̄ reperitur in sacra Scriptura. Quæ etsi dat eidem Selomoni regi æterno matrem hic ex gente israelitica: & consimiliter Isaiæ capite .7. cum dicit. Ecce uirgo concipiet & pariet filium & uocabitur nomen eius Emanuel. i. nobiscum Deus: nunq̄ tamen introducit ipsum Regem æternum Selomonem appellare gentem israeliticam matrem, sicut appelat eam filiam sororem & spōsam sæpissime: quod serio ac studiose (sicut & alia oīa) dicit & nō p blādimētū ut ipse falso asserit. Quare cū nō possint tergiuersari hebræi in scriptura ista: Quæ dicit hic, Egredimini filiæ siō & uidete in rege Selomone in corona q̄ coronauit ipsum mater sua necesse est eos fateri sicut nos Xp̄iani fatemur: & credimus regē æternū Selomonē induisse sibi humanā carnē: quā accepit a sola matre semper uirgine Maria: & ea tanq̄ fulgētissima corona coronatū. Quā quidē pulcherrimā dilectāq; coronā nō dubitauit postea in acerbissimā passionē & mortē exponere, eamq; in suauissimum pro peccatis totius mundi sacrificium tradere, sicut ipsemet dicturus est in sequentibus.

CAPITVLVM QVARTVM

Vetus translatio.	Noua translatio.
QVam pulchra es amica mea, q̄ pulchra es, oculi tui columbarum, absq; eo quod intrinsecus latet, capilli tui sicut greges capraꝝ, Quæ ascenderunt de monte Galaad. Den/	Ecce tu pulchra socia mea, ecce tu pulchra. Oculi tui columbarum intra crinem tuum: capillus tuus sicut gregis caprarum, quæ pexæ sunt de monte Gilhad. Dentes tui sicut gre/

tes tui ficut greges tonfaꝝ,quæ afcẽ/derunt de lauacro.Oẽs gemellis fœtibus,& fterilis non eft inter eas, gis æqualiter incifaꝝ, quæ afcẽderunt de lauacro:Quæ oẽs ipfæ pariẽtes gemellos, & orbata nõ in eis.

QVam pulchra es amica mea, q̃ pulchra es: oculi tui colũbaꝝ abfq; eo qđ intrinfecus latet.Ita in latino,& in græco,nifi qđ ꝓ abfq; eo qđ intrifec⁹ latet,i græco extat ficἐκτὸς τῆς σιωπήσεως.i.extra filẽtiũ.In hebræo aũt fic. Ecce tu pulchra focia mea,ecce tu pulchra,oculi tui Columbaꝝ intra crinẽ tuũ.Ecce tu pulchra,Rurfus fpõfus hic ꝓrumpit in laudes fociæ fuæ dicẽs eã pulchrã & pulchrã,& ad maiorẽ exaggerationẽ pulchritudinis adiungit, dicẽs,Oculi tui colũbaꝝ.Quæ uerba hebræoꝝ doctores fic interp̃tant̃. Ecce tu pulchra in cuftodiẽdis meis mãdatis. Ecce tu pulchra in opibus mifericordiæ faciẽdis.Ecce tu pulchra in mãdatis affirmatiuis,Ecce tu pulchra in negatiuis,Ecce tu pulchra in mũdo ifto,ecce tu pulchra in altero.Oculi tui colũbaꝝ,hoc eft,Color,facies,& figura tua pulchra, & fimilis colũbæ. Quæ fideliffima uiro fuo,nunq̃ fornicat̃ cum alieno. Itẽ fimillima es columbæ, q̃ cum iugulat̃,nõ retrahit collũ,fed ultro extẽdit ac porrigit illud. Sic & tu ultro porrexifti,paraftiq; humerũ tuũ ad fufcipiẽdũ onus meũ,& mãdata mea. Oculi tui columbaꝝ abfq; eo qđ intrinfecus latet,Sic in latino. In græco ut diximus extra filentiũ.In hebræo aũt fic, Mibbahad lezammatech, hoc eft, de intra crinẽ tuũ. Et hoc dicit ad denotãdũ,q̃ crines eius defup addebãt ipfis oculis decorẽ,& pulchritudinẽ. Zamma.n.crinẽ fiue comã fignificat, etfi Rabbi Iona tefte rabbi Dauid in libro de Radicibus,expofuerit mafueh. i. uelũ.Et tũc fenfus ẽ, oculi tui colũbaꝝ intra uelũ tuũ,quo fubtiliffimo uelo faciẽs eiufdẽ fpõfæ ob nimiã eius honeftatẽ coopta femp erat. Et oculi eius ꝯfpiciebant̃ intra uelum.Capilli tui ficut gregis capraꝝ,quæ afcẽderunt de monte Galaad,fic in latino,& in græco fere. In hebræo aũt fic. Capillus tu⁹ ficut gregis capraꝝ,quæ pexæ funt de mõte Gilhad. Poftea q̃ laudauit fponfus fpõfam fuam fupra generaliter,dicens eam pulchrã,& pulchrã:nunc ꝑgit laudare ipfam ꝑ ptes,& primum de capillis dicẽs. Capillus tuus ficut gregis capraꝝ,quæ afcenderunt,in latino. In græco q̃ reuelant̃. In hebræo ãt quæ pexæ funt de monte gilhad. Cõfueuerunt.n. capreæ,quæ defcendunt de montibus,ꝑ nimium ꝯtactum,collifionẽq; fyluaꝝ pilari, atq; pecti, & fic capillos eaꝝ reddi nitidiffimos, pulcherrimofq;.Et hoc eft quod dicit,Capillus tuus ficut gregis caprarum, quæ pexæ funt de monte gilhad, Et allegorice per pulchrum capillum fponfæ intelligit fingulos de populo dei. Qui omnes diliguntur a dño.Sicut dilectus fuit Iacob,& filii eius,quorum capilli perfequente eos Laban in dicto monte gilhad pexi fuerunt, & facti funt nitidiffimi, atq; pulcherrimi, ficut capilli caprarum, quando pectuntur in montibus.Dentes tui ficut greges tonfarum, quæ afcenderunt de lauacro. Omnes gemellis fœtibus,Et fterilis non eft inter eas. Sic in utraq; tranfla/

tione. In hebræo aūt sic. Dentes tui sicut gregis æqliter incisarū, q̄ ascēderūt de Lauacro, quæ oēs ipsæ pariētes gemellos, & orbata nō in eis. Dentes tui sicut gregis æqualiter incisarū. Hic uterq; interpres hallucinatus est, uertens incisarū tonsarū, Nō.n. intelligit author cantici de tōsis ouibus hic, sed de forma, & statura earū, Quæ adeo erat ↄsimilis, & æqualis, ut uiderent̄ propemodū incisæ, & q̄si manu artificis sub eadē mensura fabrefactæ. Quæ electæ a cæteris ob lanā, q̄ ad ministeriū circuncisionis mundissima opus erat, alicui pastorū prudentissimo ad custodiendū tradebant̄. Qui in primis curaret, ut quottidie lauarent̄. Qua ꝓpter ad earū candorem, & moderatā formæ æqualitatē cōparant̄ nunc dētes spōsæ. Oēs gemellis fœtibus, et cæt. & hoc ad earū æqualitatē ostendendā maxime ꝑtinet. Quia natæ gemellæ gemellos maxime parturiūt. Et sterilis nō est inter eas, siue ut in hebræo: Et orbata non in eis. Et sensus est, non esse in eis aliquā diminutā cum aliquo defectu, aut macula. Et allegorice ꝑ dentes sponsæ, intelligit scriptura uim, ac fortitudinem ecclīæ. Quæ dētes hēt acutissimos, fortissimosq; ad duorādos suos inimicos

Vetus translatio.	Noua translatio.
Vitta coccinea labia tua, & eloquium tuum dulce. Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ absq; eo quod intrinsecus latet.	Sicut filum coccineum labia tua, & eloquium tuum decorū. Sicut frustum mali granati tempus tuum, intra crinem tuum.

Vitta coccinea labia tua, & eloquium tuū dulce, Ita in latino, in græco aūt sic: ὡς σπαρτίον κόκκινον χείλη σου, καὶ ἡ λαλιά σου ὡραία. Idest, sicut funiculus coccineus labia tua, & eloquiū tuū decorū. In hebræo aūt sic: Sicut filū coccineū labia tua, & eloquiū tuū decorū. Sicut filū coccineum labia tua. Pergit spōsus laudare spōsā & ex rubicūdis, & pulchris suis labiis dicēs, sicut filū coccineū labia tua, Quasi diceret, Tunc cum liberata ꝑ me de manu Pharaonis, grata de beneficio accepto, cecinisti mihi Canticum illud, quod incipit. Cātemus dño gloriose & reliq. Labia tua uisa sunt mihi pulcherrima, & sicut filū coccineū, & eloquiū tuū decorū, cū digitis. s. ostendens me dicebas, in eodem cantico, Iste deus meus, & glificabo eū. E sic ēt & Catholicæ ecclīæ labia diuinas laudes canētia apud xp̄m pulcherrima, & ↄsimiliter & eloqū eiꝰ de sacris scripturis decorū. Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ, absq; eo quod intrinsecus latet. Ita in utraq; translatione: Etsi postrema uerba in græco habeant̄ sic. ἐκτὸς τῆς σιωπήσεώς σου. idest, extra silentiū. In hebræo autē sic. Sicut frustū mali granati tēpus tuū intra crinē tuū. Sicut frustū mali granati, Quod a parte exteriori est rubrū. Sic tēpus tuū intra crinē tuū, uel (ut diximus) s̄m Rabbi Iona, intra uelū tuū, hæc oia dicta sunt̄ ꝑ trāslationē a spōsis, q sic ab huiusmōi ꝑtibus solēt laudare suas dilectas spōsas. Oia tn̄ allegorice sunt dicta. Nā ꝑ tēpus spōsæ, quod hebraice dicit̄ raccha hoc est, uacuū s. carne. Est.n. tēpus osseū totū, & uacuū carne. Qđ assimilat malo granato,

Itelligit allegorice, quod et uacui, & inanes qui sunt in ecclesia pleni esse debet multis meritis apud deũ, & hoies, sicut mala granata quæ multis sunt plena granis.

Vetus translatio.	Noua translatio.
SIcut turris Dauid collum tuũ, quæ ædificata est cum propugnaculis. Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium, Duo ubera tua sicut duo hínuli capreæ gemelli, Qui pascuntur in liliis.	Sicut turris Dauid collum tuum, ædificata ad eminentias: Mille clypei suspensi super ipsam: omnes pharetræ fortium: Duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli capreæ, qui pascunt in uiolis.

SIcut turris Dauid collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis. sic in latino. In græco autẽ sic. ὡς πύργος δαυὶδ τράχηλός σου, ὁ ᾠκοδομημένος εἰς θαλφιώθ. Hoc est, sicut turris Dauid collũ tuum, Quæ ædificata est ad thalphioth. Græcus. n. pro eo quod latinus uertit cum propugnaculis seruauit dictionem hebraicam thalphioth, quam hebræi exponunt eminentias, Quas uulgo appellamus mergulos. Qui fiunt ad pulchritudinem in ipsa turrium summitate. Et est quidẽ dictio thalphioth composita (ut inquiunt grãmatici) a dictiõe thel. i. cumulus. Et phioth idest, ora. Vnde dicta est turris Dauid ædificata lethalphioth. Ex quo erat alta & ora, ora, in sũmitate eius, hoc est, eminentiæ, eminentiæ diuisæ inter se per ora, Quas ad pulchritudinem suæ turris, quã in monte sion ædificauit Dauid adiecit. Alii uero interpretes dixerunt dictionẽ thalphioth esse simplicem, & deduci ab Aleph. i. doctrina, uerso aleph in thau. Et sic exponũt, Sicut turris dauid collum tuum, ædificata Lethalphioth, hoc est, ad doctrinas, siue documenta: eo quod per eã turrim docebãt uiatores quorsũ ituri essẽt. Quæ expositio mihi plurimũ placet, ex his, quæ dicemus inferius. Sicut turris Dauid collum tuũ. Comparat collum sponsæ ad turrim Dauid, per quam decenter & proprie, tum in literali, tum in allegorico sensu. in literali, Quia proceritas cum rectitudine multũ præstat ad pulchritudinem & uenustatẽ mulieris: In allegorico, Quia sicut turris Dauid, quæ in monte Sion erat locus ualde munitus, & fortis, sic & collum sponsæ est ualde munitum, & forte, ad sustinenda omnia onera, & omnes persecutiones. Item collum sponsæ est magni roboris, sicut & turris Dauid, ad denotandũ sponsum xpm qui influit in ipsum oĩa bona, esse fortissimũ Quæ ædificata lethalphioth sm primã expositionẽ: hoc est, quæ turris Dauid ædificata est in cumulũ. i. in altũ, & ad eminentias quæ superadditæ sunt ei, ad decorẽ, & pulchritudinem eius, ad hoc, ut omnes intenderẽt oculos in eam: ad contemplandum eius pulchritudinẽ. Secundũ alteram uero expositionem quæ est ædificata lethalphioth, idest, ad doctrinas: datur intelligi, quod ex hac turri exitura erat lex in mundum, sicut dixit Isaias capite secundo. Quia de sion exibit lex, & uerbum domini de Hierusalem. Mille clypei pẽdent ex ea, oĩs armatura fortiũ: Sic in utraque translatione, nisi quia in græco pro

omnis armatura extat: πάντα βολίς Ideſt, omnia iacula. In hebræo autem ſic: Mille clypei ſuſpenſi ſuper ipſam, omnes pharetræ fortiū. Mille clypei, cō/parat nunc monilia pendentia ex collo ſponſæ clypeis, & pharetris penden tibus ex turri Dauid. Conſueuerunt enim principes ad pulchritudinem, & munitionem ſuarum turrium, & arcium ſuſpendere in eis clypeos, & phare tras, & alia arma quæ pendent ex ipſis turribus, ſicut pendēt monilia ex col lo ſponſarum. Et recte locus, unde exit lex in mundum munitus eſt clypeis & pharetris. Quia clypeus eſt lex domini omnibus cuſtodientibus eā. Iux/ta illud. Scuto circundabit te ueritas eius, non timebis a timore nocturno. Et pharetris, in quibus reponuntur ſagittæ. Pharetræ. n. pendentes non con ſueuerunt eſſe ſine ſagittis, ac proinde græcus interpres pro pharetris uer/tit iacula. Per quæ quidem pharetrarū iacula, ſiue ſagittas intelligunt apo/ſtoli. Iuxta illud, ſicut Sagittæ in manu potentis, ita filii excuſſorum. Ex ſion n. exiuit lex in mundum, non niſi per ſagittas, ideſt Apoſtolos. Qui accepto Spiritu ſancto in monte ſion, tanq̄ ſagittæ emiſſi ſunt in diuerſas partes mū di, prædicantes euangelium regni cœlorum. Item recte Dauidica turris mō tis ſion: unde exiuit lex in orbem terrarum, deſcribitur hic fortis & munita clypeis & pharetris: ad denotandum figurandumq́ꝫ ꝙ a ciuitate munita hie/ruſalem totius populi iſraelitici Metropoli & principe: deſolata per Titum & Veſpeſianum ob ſceleratiſſimum occiſionis Chriſti meſſiæ peccatum, po teſtas, ſanctitas, & primatus eius non niſi ad conſimilē transferenda erāt ur/bem Romam munitiſſimam: & omnium gentium metropolim & reginam unde & ipſe Dauid per ſpiritum ſanctum pſ. 34, dicebat Confitebor tibi in eccleſia magna, in populo graui laudabo te. In populo graui In hebræo ſic Beham azzum. i. in populo forti Romano grece, ideſt forti latine. Et rurſus pſalmo trigeſimo gratias agens de ſua exaltatione in ciuitate munita Ro/ma, dixit. Benedictus dominus: quoniam mirificauit miſericordiam ſuā mi/hi in ciuitate munita. Duo ubera tua ſicut duo hinnuli Capreæ gemelli qui paſcuntur in liliis. Ita in omnibus tribus linguis, niſi quia in hebræo pro li/liis eſt uiolis albis. Duo ubera tua quæ lactant ſcilicet filios tuos, ſicut duo hinnuli capreæ gemelli: qui paſcuntur in uiolis. Et per duo ubera æqualia ſicut duo hinnuli ſecundum doctores hebræorum denotantur Duæ tabulæ legis quæ datæ ſunt Moiſi in monte Sinai, quæ ſigna fuerunt & figura duo rum teſtamentorum, ueteris, ſcilicet & noui. Et recte comparat duas tabulas legis duobus uberibus: Quia ex eis, ideſt, ex utroq́ꝫ ueteri & nouo teſtamen to emanat lac quo homines nutriuntur in uitam æternam. Et aſſimilat ea ubera ideſt duas Tabulas legis, duobus hinnulis gemellis capreæ æquali/bus: Ex quo (ut iidem aſſerunt doctores hebræorum) Duæ tabulæ legis: q̄ figura ſunt duorum teſtamentorum ueteris ſcilicet & noui: non ſolum erāt eiuſdem proportionis & menſuræ, & ex eadem lapidea materia, Verum etiā

erant æquales,& in continentia mandatorum. Singulæ enim earum quinq; æquipollentia inter se continebant mandata. Altera enim tabula continebat illud maximum & primum legis mandatum. Diliges dominum deum tuum in toto corde tuo. Et reliqua. Et altera illud huic æquipollens. Non occides. Homicida enim (ut dicunt iidem doctores) quasi fundit sanguinem Creatoris. In altera erat secundum mandatum. Non erunt tibi dii alieni. Et altera aliud æquipollens huic. Non fornicaberis. Quia qui fornicatur similis est mulieri adulteræ, quæ relinquens uirum suum adhæret alieno. In altera erat tertium mandatum: Non assumes dominum deum tuum in uanum. Et in altera æquipollēs huic. Non furaberis. Quia qui furatur, finis eius est, ut iuret nomen dei in uanum. In altera erat quartum mandatum: Memento diei Sabbati: & in altera simile huic. Non falsum testimonium dices. Quia q prophanat Sabbatum, testificatur falsum testimonium in Creatorem suum, dicens. Nō cessasse, & quieuisse deum in creatione mundi in die Sabbati. In altera erat Quintum diuinum uerbum. Honora patrem tuum, & matrē tuā, ut sis longæuus super terram. Et in altera simile huic. Non desiderabis rem pximi tui. Quia qui desiderat rem alienam, finis eius, ut generet filiū, qui spernat eum, & honoret illum, qui non est suus pater. Qui pascit in Violis, qui hinnuli capreæ pascunt in uiolis, & hoc propter odorem earum, quem persequuntur. Et sic allegorice, quæ duæ tabulæ. i. duo testamenta pascūt oues in uiolis ppter bonū eaꝝ odorē: & dirigūt eos p uias rectas in uitā æternā.

Vetus translatio.	Noua translatio.
DOnec aspiret dies & inclinētur umbræ, uadā ad mōtem myrrhæ, & ad collem thuris. Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te.	Vsq; quo spiret dies & fugiāt umbræ, ibo mihi ad mōtem myrrhæ, & ad collem thuris. Tota pulchra socia mea & macula non est in te.

DOnec aspiret dies & inclinentur umbræ uadam ad mōtem myrrhæ & ad collem thuris, ita in omnibus tribus linguis, nisi quod in hebræo p & inclinentur umbræ extat, & fugiant umbræ, & pro uadam extat ibo mihi. Donec spiret dies & fugiant umbræ: hæc uerba dicebat supra Sponsa. Cum sumpta etiam Metaphora de hinnulo ceruorum dicebat. Auertendo assimilaui te Dilecte mi capreæ uel hinnulo ceruorum ad montes Bather. Ad quæ hactenus non respondit Sponsus Christus, nunc uero facta rursus mentione de Hinnulis gemellis capreæ: opportune replicans uerba Sponsæ Christus dominus respondens ait: Tu dicebas superius inquit usq; quo spiret dies & fugiant umbræ me fore tuum dilectum: & exinde me a te non amplius dilectū: sed festināter more capreæ hinnuliq; ceruorum iturum procul a te ad montes Bather: idest incisionis & separationis: hoc est ad montes æternos: te sponsa ob peccatum idolatriæ abiecta & in Babylonicam captiuita-

tem data & tradita. Ad quæ respondeo uerum esse: quod tu dicis: Veruntamen scito q postea inde a montibus æternis rursus ibo mihi ad montē myrrhæ. & ad collem thuris, hoc est in templum quod in Hierusalem ædificatū ē in monte Moriah: per myrrham enim allusit ad nomē proprium ipsius mōtis moriah, & per collem thuris, per alia uerba intelligit eundem montē, Idē enim mons moriah. in quo ædificatum est templum domini propter continua sacrificia: quæ ibi fiebāt dicitur etiam collis Thuris. Et signate dixit ibo mihi hoc est meo beneplacito: Et per mentionem factam de caprea & hinnulo ceruorum datur intelligi: q non longo post tempore, sed mox Christus dominus erat uenturus in templum suum quod in Hierusalem: sicut & Malachias propheta capite. 3. dixit sic. Et statim ueniet ad templum suum Dominator dominus. Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. Ita in omnibus tribus linguis, nisi quia in hebræo pro amica mea est socia mea. Et sensus est. Et tunc cum uenero ad mōtem Moriah in Hierusalem redempta per me eris tota pulchra, & macula nulla erit in te: hoc maxime pertinet ad nouam Hierusalem catholicam ecclesiam congregatam ex hebræis, & gētibus.

Vetus translatio:

VEni de libano sponsa mea, ueni de Libano ueni, coronaberis de capite Amana de uertice Sanir & hermon: de cubilibus Leonum: de montibus pardorum.

Noua translatio.

Mecum de Libano sponsa mecum de Libano uenies: respicies a capite fidei: a capite Senir & hermon de habitaculis Leonū, de mōtibus pardorum.

VEni de libano sponsa mea uenī, de libano ueni. Ita in utraq translatione: In hebræo autem sic, Mecum de libano sponsa, mecum de Libano uenies. Pergit nunc sponsus cum bonis quæ nunciauit uentura sponsæ admiscere etiam mala, babylonicā uidelicet captiuitatem. Quod tam ē ne ægritudine aliqua, canticum quod lætitiæ est, contaminet, nō expresse, sed clanculum, & per insinuationem facit, temperatq rem felicissimo suo comitatu, quem ei pollicetur dicens. Mecum de libano sponsa mecum de libano uenies. Sensus est, cum opus erit propter tua peccata te migrare de libano, hoc est, de terra Israel: in qua est mons Libanus: & migrare in Babyloniam post regem Nabuchodonosor, uenies mecum: Hoc est, ego proficiscar tecū, & non te derelinquam, toto tempore transmigrationis, & captiuitatis: Coronaberis de capite Amana. Ita in latino, in græco autem sic. ἐ διελεύσῃ ἀπ' ἀρχῆς πίστεως Hoc est, & trāsibis a principio fidei. In hebræo aūt sic, Respicies a principio fidei: hoc est cum reuersa fueris de Babylonica captiuitate in terram Israel, in domo secunda. Quando ego sum uenturus ad te proprio ore osculandam, respicies & ↄsiderabis quæ merces magna fuerit in opere tuo, a principio fidei, patris tui scilicet, Abraæ, De quo scriptū est, Credidit Abraam deo, & reputatum est illi ad iustitiam, Et quæ merces tibi ex eo quia secu

ra es mē per desertum. Et ingressa es caput montis Senir & Hermon. Et re spicies q̄ merces tibi, De habitaculis leonū, idest duorū maximorū regū, Seon regis ammorreorum, & Og regis Basan. de montibus pardorum, idest uelocissimorum & fortium uirorum. Cum quibus mihi obsequens congressa debellasti eos, sicut legitur Numeri. 21. Et ad hūc sensum respexit latinus interpres, Qui uertit coronaberis de capite Amana, p respicies de principio Amana, idest, a principio fidei patris tui Abrae, ut diximus.

Vetus translatio.

Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa, uulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum, & in uno crine colli tui.

Noua translatio.

Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, uulnerasti cor meum cum uno de oculis tuis, cum uno monili colli tui.

Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, Ita in latino, In hebræo autē Lebattini, Quod deducitur a Leb. i. cor. Inde postea uerbum cum pnomine primæ psonæ lebattini, Quod græcus interpres eadē uia uertit sic, ἐκαρδίωσας, idest, Cordasti me (ut ita dixerim) hoc est, affecisti, & uulnerasti cor meum, sagitta. Coculorum tuorum. Vel auulsisti cor meum in uno oculorū tuorum, & in uno crine colli tui, Ita ī latino, In græco autem, & in hebræo habetur, In uno monili colli tui: Quasi diceret, etsi multa sunt ī te, quæ me capiunt, & adeo omnia maxima, ut quod uis eorum sufficiens sit, me in tuū amorem & beniuolentiam rapere: quanto magis ergo me alliciunt, atq; rapiūt omnia simul, & inter alia captus sum, in uno monili colli tui, hoc est, in una tribu tua Iudæ: Quæ ante alias me dilexit. Et ex ea cum ad te ueniam, humanam carnem sumpturus sum.

Vetus translatio.

Quā pulchræ sunt mammæ tuæ soror mea sponsa: pulchriora sunt ubera tua uino, & odor unguentorum tuorum super omnia aromata. Fauus distillans labia tua sponsa, mel, & lac sub lingua tua, & odor uestimentorum tuorum, sicut odor thuris.

Noua translatio.

Quam pulchri sunt amores tui Soror mea spōsa, q̄ boni amores tui plusq̄ uinum. Et odor oleorum tuorum magis oībus aromatibus. Dulcedinem destillabūt labia tua sponsa, Mel & lac sub lingua tua, & odor uestimentorum tuorum, sicut odor libani.

Quam pulchræ sunt mammæ tuæ soror mea sponsa: Ita in græco, & in latino: In hebræo autem sic: Quā pulchri sunt amores tui soror mea sponsa. Sæpe enim uterq; intrepres hebraicam dictionem dod, Quæ amorem, dilectum, & alias patruum significat, perperam uertit ubera, & māmas. Quā pulchri sunt amores tui soror mea sponsa. Laudat sponsam de pulchritudine amorum in se. Et dicit amores pulchros supra scilicet amores cæterarum gentium: Quas etsi diligebat Christus ut creaturas suas, non tamen

amor earum in Christum erat pulcher, qualis gentis Israeliticæ. Pulchriora sunt ubera tua uino, & odor unguentorum tuorum supra omnia aromata. Ita in græco, & in latino fere. In hebræo autem sic. Quam boni amores tui plusq̃ uinum, & odor oleorum tuorũ plusq̃ omnia aromata. Quã boni amores tui plusq̃ uinum, hoc respondet ad id quod dixerat Sponsa in principio libri. Quia meliores amores tui, q̃ uinum. Quæ uerba nunc sponsus refle/ ctit in sponsam. Et odor oleorum tuorum plusq̃ omnia aromata, hoc est, & fama tuarum uirtutum, & bonorum operum redolet supra omnia aromata. Et hoc maxime spectat ad nouam Hierusalem catholicam ecclesiam. Cuius fama suauissimi odoris repleuit totum orbem terrarum. Fauus distillans la/ bia tua. Ita i latino, In græco aũt rectius sic, κηρίον ἀποστάζουσι χείλη σου νύμφη, μέλι καὶ γάλα ὑπὸ τὴν γλῶσσάν σου hoc est, Fauũ destillãt labia tua spõsa: Mel & lac sub lingua tua. In hebræo aũt sic. Dulcedinẽ destillabũt labia tua spõsa: Mel & lac sub lingua tua. Dulcedinẽ destillabunt labia tua, dulcedinẽ. s. sapientiæ sanctarum scripturarum, quarum dulcedine nihil dulcius, nihilq; suauius in præsenti uita. Mel & lac sub lingua tua. Hoc est, tanta est dulcedo in uer/ bis tuis, quanta in melle, & in lacte: Iuxta illud prophetæ. Quã dulcia fauci bus meis eloquia tua, supra mel ori meo. Et dicit sub lingua, hoc est, in ab/ scondito, Quia non cuilibet talis dulcedo nota, & manifesta, nisi his in quo rum mortali corpore non regnat peccatum, sed sine peccato templum sunt spiritus sancti: Et odor uestimentorum tuorum, sicut odor thuris. Ita in lati/ no. In hebræo autem & græco sic. Et odor uestimentorum tuorũ sicut odor libani. Et intelligit de uestimentis sacerdotalibus. Quæ redolebãt thus odo rem suauissimum.

Vetus translatio.

HOrtus conclusus soror mea spõsa, Hortus ꝯclusus, fons signatus. Emissiones tuæ paradi/ sus malorum punicorum cum po morum fructibus. Cypri cũ nar/ do, nardus & crocus fistula & cyn namomum, cum uniuersis lignis libani. Myrrha, & Aloe cum om/ nibus primis unguentis.

Noua translatio.

Hortus conclusus soror mea Sponsa, Fons conclusus, fons sigillatus, Emis/ siones tuæ paradisus malorum grana/ torum cum fructu pulcherrimo. Cam phoræ cum nardis. Nardus, & crocus, calamus, & cynnamomum cum omni/ bus arboribus thuris, myrrha & Aloe cum omnibus capitibus aromatum.

HOrtus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus. Ita in utraq; translatione. In hebræo autem sic; hortus conclusus soror mea sponsa: Fons conclusus, fons sigillatus. Pergit sponsus prædicare lau/ des sponsæ: & ad ea quæ dixit, superaddens inquit. Insuper etiam tu soror mea sponsa es tanq̃ hortus conclusus, & diligenter circũsceptus. Qui odorẽ suorum fructuum, & florum foras emittit. Nemo tamen potest ad ipsum in/

gredi, ad fructus eius eripiendum. Vnde per hortum conclusum metaphorice intelligit uiros sanctos: qui odorem suæ uirtutis, & bonorum operum longe emittunt: saluis tamen semper eorum fructibus, quos nemo ab eis ex pere potest. Fons conclusus, & fons sigillatus, repetitio eiusdem sententiæ per alia uerba. Posteaq̃ enim dixit sponsam esse tanq̃ hortum cõclusum, nũc iuxta eundem sensum infert eam esse & tanq̃ fontem conclusum, & fontem sigillatum: Et dicit fontem, scilicet eiusdem conclusi horti. Et dicit conclusum ad denotãdum eum fontem esse aquarum uiuentium. Et adiũxit postea fons sigillatus, ad significandum eundem fontem aquarum uiuentium usq; ad aduentum suum: & conclusum, & sigillatum fuisse, & neminem ex ea aq̃ bibisse, usq; quo ipse Christus ueniens fontem ipsum aquarum uiuentium reserauit. Et clamans Ioannis capite 7 dixit. Siquis sitit, ueniat ad me, & bibat: Qui credit in me (sicut dicit scriptura) flumina de uentre eius fluent aq̃ uiuæ. Hoc autem dicebat de spiritu, quem accepturi erant credentes in eũ. Emissiones tuæ paradisus malorũ punicorum cum pomorum fructibus. Ita in græco, & in latino. In hebræo autem sic. Emissiones tuæ paradisus malorum granatorum cum fructu pulcherrimo. Notant omnes doctores hebræorum hic dicentes, omnem aridam terram, quæ aquarum irrigatione indiget, uocari terram emissionum. Et hæc dici ad hyperbolen laudis terræ Israel. Quod etiam ea pars, quæ indigebat irrigatione aquarum, erat paradisus .i. hortus malorum granatorum cum fructu pulcherrimo. Nos autem intelligimus totum mundũ dici emissiones terræ israel, ex quo totus indigebat aquarum irrigatione. Et in aduentu Christi irrigatum fuisse a fonte aquarum uiuentium. Et sic factum esse paradisum, siue hortum malorum granatorũ cũ fructu pulcherrimo. Et hoc est quod dicit, Emissiones tuæ paradisus, emissiones .i. totus mundus, qui fiet per te paradisus malorum granatorum. In aduentu.n. meo ad te osculandum, ex fonte aquarum uiuentium, qui est in horto tuo, deriuabo aquas in totum mundum: efficiamq; ipsum paradisum, siue hortum malorum granatorum cum fructu pulcherrimo, Ita ut in toto mundo, qui nunc maxime indiget multa aquaꝝ diuinæ sapientiæ irrigatione nascantur uariæ species aromaticorum fructuum uidelicet Cypri cũ nardo. In hebræo camphoræ cum Nardis. Nardus, & crocus, calamus, pro quo in latino est fistula, & cynnamomum cum uniuersis lignis libani, Myrrha & aloe cum omnibus primis unguentis, siue ut in hebræo, myrrha, & aloe cũ omnibus capitibus aromatum, per quæ quidem uaria aromatum genera, q̃ in emissionibus terræ israel, idest, in toto mundo, per irrigationem aquarum uiuentium a Christo messia a terra israel deductarum orta sunt, denotantur uaria sanctorum merita: Quæ produxerũt, & producent uberrimos, ac preciosissimos fructus in ecclesia dei.

Vetus translatio. Noua translatio.

Fons hortorum puteus aquarum uiuentium: quæ fluunt impetu de libano. Surge Aquilo, & ueni Auster, perfla hortum meum, & fluent aromata illius.

Fons hortorum puteus aquarū uiuentium, effluētium de libano: Suscitare Aquilo, & ueni Auster, perfla hortum meum, fluant aromata illius.

Fons hortorum puteus aquarum uiuentium, quæ fluunt impetu de libano. Ita in omnibus tribus linguis fere: Fons hortorum: Pergit Sponsus p eandem metaphoram assumptam a fonte aquarum uiuentium assimilare sponsam ad fontem hortorum, dicens. Tu sponsa mea, es fons hortorum. i. fons, qui irrigabis hortos totius mundi, & tu es puteus aquarum uiuentium, & fluentium de libano. Hoc est tu es puteus mundissimarum aquarum, quæ manant ab alto monte tuo Libano, ubi nulla perturbatio cœni. Et intelligit aquas Baptismatis: quas emanantes e monte libano ad fluuium Iordanē sanctificauit Christus baptizatus in eis per manus Ioannis baptistæ. Surge Aquilo, & ueni Auster, perfla hortum meum, & fluent aromata illius. Ita in omnibus tribus linguis. Et si in hebræo, & græco pro surge sit suscitare Aquilo, & ueni Auster, Et sensus est: Ex quo inquit sponsa fragrātissimus est odor tuus, propterea ego præcipio uentis Aquiloni, & Austro: ut simul & pariter hinc atq; hinc spirent in horto meo, & fluant aromata illius, ita ut ex eis egrediatur foras odor tuus suauissimus ad omnes gentes. Et sic signat aperte catholicam ecclesiam ex gentibus. Quæ ad odorem christi currentes inserēdæ erant cum gente uera israelitica, & ad Christum per Apostolos cōuertendæ.

CAPITVLVM QVINTVM.

Vetus translatio.

Veniat dilectus meus in hortum suum, ut comedat fructum pomorum suorum. Veni in hortum meum soror mea sponsa, messui myrrham meam cum aromatibus meis. Comedi fauum cū melle meo, & bibi uinum meū cū lacte meo. Comedite amici, & bibite, & inebriamini charissimi.

Noua translatio.

Veniat dilectus meus ad hortum suū, & comedat fructum pulcherrimorū pomorum suorum. Veni ad hortum meum soror mea sponsa, collegi myrrham meam cūm aromate meo. Comedi fauum meum cum melle meo. Bibi uinum meum cum lacte meo. Comedite socii, bibite, & iebriamini dilecti

Veniat dilectus meus in hortum suum, & comedat fructum pomorum suorum. Ita in omnibus tribus linguis. Nunc sponsa inuitat & ipsum sponsum ad hortum pomorum suorum: & ut ueniens (sicut ei sæpe pollicitus est) comedat fructum horti sui. Ex quo datur intelligi sponsum cum uenit ad gentem Israeliticam comedisse de fructibus horti, hoc est de fructibus bonorum operum, & non de ipsis sacrificiis animalium, Quæ in aduentu eius abolenda erant. Veni in hortum meū soror mea sponsa, messui

myrrham meam cum aromatibus meis. Sic in latino & in græco ferme, nisi quia pro messui, in græco est, ἐτρύγησα, hoc est, uindemiaui. In hebræo autē totum sic. Veni ad hortum meum soror mea sponsa, collegi myrrham meam cum aromate meo. Veni in hortum meum & reliqua. Rabbi Selomo hic cō torquens simplicitatem huius textus exponit de cœlesti igne, qui in dedicatione templi Selomonis palám descendit, & absorpsit sacrificium, quod ad ea, quæ hic dicuntur nequaq̃ conuenit. Agitur enim hic de aduentu ipsius sponsi, quem supra inuitauit sponsa ad hortum suum, & non de igne cœlesti Quapropter continuando hæc cum superioribus, exponendum est in hūc modum. Veni in hortum meum soror mea sponsa. Veni præteritum ꝓ futuro more prophetico, hoc est, nō ualde post inuitatus a te uenturus sum in hortum meum, congregationem Israel. Collegi myrrham meam, pro colligam myrrhā meam cum aromate meo. Hoc est, assumam ex Israel mihi qui sunt myrrha, & aroma preciosum: eosq; spiritu sancto, quem missurus sum eis, comburam illos, redolereq; faciam eos per totum mundum. Et intelligit de apostolis, & cæteris, qui crediderunt in eum de Israel. Comedi fauum cū melle meo: bibi uinum meum cum lacte meo. Ita fere in omnibus tribus linguis. Comedi fauum meum cum melle meo. Addit nunc sponsus, Quid ulterius cum uenisset in hortum suum fecerit inquiens, Comedi fauum meū cum melle meo. Doctores hebræorum exponunt hæc uerba de Sacrificiis, quæ erant (ut aiunt) dulcia sponso sicut mel, Quod satis absurdum, atq; ineptum est, dicere sponsum non ob aliam potiorem causam uentuꝝ, q̃ ut comedat sacrificia. Quam obrem nos per fauum mellis, quem comedit, & uinum cum lacte, quod ueniens bibit sponsus, exponimus de illo maximo sacrificio iustitiæ, quod de se ipso obtulit Christus deo patri pro peccatis totius mundi. Quod facere, fuit ei dulce, sicut comedere fauum mellis, & bibere uinum cum lacte. Hoc est, uinum, cuius dulcedo, & claritas superat dulcedinem, & claritatem lactis. Voluntarie enim seipsum Christus obtulit ꝓ nobis. ut omnes & ueteres, & nouæ contestantur scripturæ. Et ad hoc solum nasci uoluit, & uenire in hortum, ut comederet fauum mellis, & biberet uinum cū lacte, idest, ut pateretur, tanto enim desiderio nostræ salutis ardebat ut uehementissime patiendo pro nobis, non pati, sed mel comedere & lac bibere sibi uideretur. Comedite amici, & bibite, & inebriamini charissimi: sic in utraq; translatione. In hebræo autem sic, Comedite socii, & bibite, & inebriamini dilecti. Perquam benigne inuitat hic Christus socios, apostolos & amicos omnes ad suam dulcissimam escam dicens. Comedite amici & uos fauum mellis passam carnem meā. s. Et bibite uinum cum lacte, hoc est, fusum sanguinem meum, Et inebriamini charissimi. Quam benignus, & liberalis de se ipso conuiuator Christus dominus, Qui suos conuiuas uult comedere, & bibere usq; ad ebrietatem, Et si per quam pauci nunc ex cōuiuio Chri

sti ebrii recedunt. Hoc euenit, ex quo ebrii sumus plerique omnes ex mundi concupiscentia, & propterea sobrii ex mensa Christi, & sicci & aridi potius atque ieiuni. Et idcirco infert dicēs charissimi, quia soli charissimi inebriantur. Et charissimi quidem conuiuæ Christi sunt soli illi, in quorum mortali corpore non regnat peccatum: sed templum facti Spiritus sancti: quæ sursum sunt sapiunt, quæ sursum sunt quærunt, & non quæ super terram.

Vetus translatio.

EGo dormio, & cor meum uigilat. Vox dilecti mei pulsantis, aperi mihi soror mea, Amica mea, colūba mea, immaculata mea, quia caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctium.

Noua translatio.

Ego dormiens & cor meum excitatum, uox dilecti mei pulsantis, Aperi mihi soror mea, socia mea, columba mea, perfecta mea, quia caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctis.

EGo dormio, & cor meum uigilat, ita in omnibus tribus linguis. Et si in hebræo sit, & cor meum excitatū. Quod idem est in sensu. Et sunt uerba ipsius spōsæ, quæ dicit se dormire. Et hoc fuit in prima domo sancta, quādo gens Israelitica dormiebat, hoc est, oblita dei sui, sicut qui dormit, colebat idola. Et cor meum uigilat, uocat more sponsarum ipsum sponsum cor suū dicens, & cor meum idest Christus, qui est cor meum, & amor meus, uigilat ad me custodiendum, & redimēdum. Vox dilecti mei pulsantis, Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea, quia caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctium. Ita in omnibus tribus linguis in sensu. Vox dilecti mei pulsantis & reliq. Cum dormiret Sponsa (ut dicebat supra) ecce dilectus ad portam eius, & pulsans portam per Prophetas. s. dicebat. Aperi mihi soror mea sponsa, quia caput meum plenum est rore. Aperi mihi quia caput meum plenum est rore, hoc ē. Tāto amore in te ardeo, ut non possim me continere, quin amantium more per rorem in nocte non ueniam ad te. Propterea aperi mihi soror mea, Quia & cincinni mei guttis noctis supple pleni sunt. Vnde quia ros significationē habet beneplaciti, & cōplacentiæ: propterea allegorice per rorē significat se cū benedictione multa, & retributione bonorum operum uenire. Et postea etiam deterrēs eam si aperire recusauerit, subdit dicēs. Et cincinni mei guttis noctis, hoc ē, pluuia noctis, quæ significationem habet laboris, & tribulationis, Quasi diceret, etsi nolueris pulsanti mihi aperire, sunt in manu mea multa genera suppliciorum, ut ea sumam de te, & de omnibus qui pulsanti mihi nolunt aperire.

Vetus translatio.

EXpoliaui me tunica mea quomodo iduar illa? laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Dilectus meus misit manum suam per fo

Noua translatio.

Expoliaui me tunica mea, quomodo iduam illam? Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Dilectus meus misit manum suam ex foramen

ramen,& uenter meus intremuit ad tactum eius. Surrexi ut aperirem dilecto meo, manus meæ stillauerunt myrrham,& digiti mei pleni myrrha probatissima, pessulum ostii mei.

ramine,& uiscera mea resonuerũt super me. Surrexi ego ad aperiendũ dilecto meo,& manus meæ stillauerunt Myrrham, & digiti mei Myrrham transeuntem supra palmas seræ.

EXpoliaui me tunica mea, quomodo induar illa? Laui pedes meos, quo modo inquinabo illos? Ita in omnibus tribus linguis. Expoliaui me tunica mea & reliqua. Verba sunt sponsæ, quæ alium habens secum amatorẽ nolens sponso legitimo suo aperire, se excusat dicens. Expoliaui me tunica mea, quomodo induar illa? Quasi per has friuolas excusationes palam diceret, Missam me fac, quia habeo alium amatorem mecum, & alios deos quos colo: hoc enim insinuat per uerba illa, expoliaui me tunica mea. Quæ uerba propria sunt mulieris adulteræ, quæ occupata cum alio amatore, tergiuersatur aperire uiro suo. Hæc respondent ad id, quod dixerat supra, Ego dormio,& cor meum uigilat, quorum sensus est. Ego dormio, hoc est oblita sum legitimi mei sponsi,& cor meum, idest Christus sponsus meus, qui deberet esse cor meum uigilat per rorem, & per pluuiam noctis ueniens ad me, & pulsans ostium meum dormientis. Expoliaui me tunica mea. Prophetat p hæc, quod futurum erat sibi. Ex eo enim ꝙ non aperuit,& non recepit Christum uenientem ad se,& pulsantem, spoliata fuit duplici eius tunica sacerdotali scilicet & regali, utraꝗ dignitate & sacerdotii,& regni ãmissa. Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Et per hæc etiam prophetat Iudæos post lotionem pedum idolatriæ, quam commiserunt in prima domo sancta, nunꝗ amplius reuersuros ad colendum idola. Et hoc (ut puto) factum est, ne possint dicere iudæi se propter peccatum idolatriæ deiectos in tam longam, & tã durissimã captiuitatem,& non propter occisionem Christi Messiæ. Et si cum nullum aliud peccatum dicant se habere, quo, tam lõga captiuitate puniantur, asseuerent eorum doctores super Danielem prophetam (ut ibi latius diximus) se propter idolatriam patrum primæ domus sanctæ in hãc p̃sentem tam longam captiuitatem esse deiectos. Quod autem iudæi a lotione pedum primæ domus non inquinauerunt se, neꝗ inquinabunt amplius per idolatriam, aperte ostendit Osea propheta capite tertio dicens, Quia dies multos sedebunt filii israel sine rege,& sine principe,& sine Sacrificio,& sine altari,& sine Ephod,& sine teraphim,& post hæc reuertentur filii Israel,& quærent dominum deum suum,& Dauid regem suum,& pauebunt ad Dominum,& ab bonum eius in nouissimo dierum. Hactenus Osea. Vnde per Teraphim, quod est species Idolorum, intelligit omnia idola. Dilectus meus misit manum suam per foramen, Et uenter meus intremuit ad tactum eius: Ita ualde perperam in Latino: In græco autem recti/

us sic. Ἀδελφιδός μου ἀπέστειλε χεῖρα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀπῆς, καὶ ἡ κοιλία μου ἐθροήθη ἐπ' αὐτόν. Hoc est, nepos meus misit manum suam a foramine, & uenter meus resonuit in ipsum. Pro quibus postremis uerbis perq̄perperam, & indecenter in latino habetur, Et uenter meus intremuit ad tactum eius. In hebræo autem sic. Dilectus meus misit manum suam de foramine, & uiscera mea resonuerunt super me. Sensus hic est. Dum inquit sponsus meus staret ante ostium meum & pulsaret, misit manū suam ex foramine, s. portæ. Et ego cum uidissem manum eius, quam ex foramine portæ idest ex foramine cœlorum extendit ad me capiendum: uiscera mea resonuerunt. i. cōmota sunt sup me, hoc est, mox recordata sum pristini mei amoris in eum, & propterea decreui aperire ei. Surrexi, ut aperirem dilecto meo, & manus meæ stillauerunt myrrhā: & digiti mei pleni myrrha probatissima, pessulum ostii mei. Ita in græco, & in latino fere. In hebræo autem sic. Surrexi ego ad aperiendum dilecto meo, & manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei myrrham transeuntem supra palmas pessuli, Sensus est, Posteaq̄ uidi inquit manum spōsi, quam misit per foramen portæ, ut me præhenderet: uiscera charitatis, & pristini amoris mei erga eum commota sunt, & mox surrexi ad aperiendum ei: Et dum surgerē, manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei myrrham transeuntem, idest cuius odor transit in omne latus. Et uult dicere se eo animo perfecto, & amoris pleno surrexisse ad aperiendum sponso, cum iam incaluissent uiscera dilectionis eius, quo animo mulier expetēs placere uiro suo, suffumigata myrrha, & aliis optimis odoribus proficiscitur ad eum. Et digiti mei myrrhā transeuntem supra palmas seræ, hoc est, Et digiti mei stillabant myrrham magni odoris supra palmas seræ siue pessuli, idest dum applicarem manū supra palmas seræ ipsius portæ ad aperiendum eam. Et manus meæ stillauerunt myrrham. Hæc uerba aliqui ex ueteribus doctoribus hebræorum etiam aliter exposuerunt sic. Et manus meæ stillauerunt myrrham, hoc est, Et manus meæ tunc amaricatæ sunt, ex memoria peccati idolatriæ, ac si myrrhā attigissent. Et digiti mei myrrham transeuntem, hoc est, & tamen amaritudo illa transiit, ex eo quia cogitabam eum pepercisse peccatis meis.

Vetus translatio.

Aperui dilecto meo, at ille declinauerat, atq̧ transierat. Anima mea liquefacta est, ut dilectus locut9 est. Quæsiui & non inueni illum, uocaui, & non respondit mihi. Inuenerunt me custodes, qui circuierunt ciuitatem, percusserunt me, & uulnerauerunt me. Tulerunt pallium meum custodes murorum.

Noua translatio.

Aperui dilecto meo, & dilectus meus reuersus est, trāsiuit. Anima mea egressa est in loqui ipsum. Quæsiui ipsum, & non inueni ipsum, uocaui ipsum, & non respondit mihi. Inuenerunt me custodes circūientes in ciuitate, percusserunt me, cepe runt pallium meum desuper me custodes murorum.

APerui dilecto meo, at ille declinauerat, atq; transierat. Anima mea liq/facta est, ut dilectus locutus est. Ita in utraq; translatione in sensu. In hebræo autē sic. Aperui dilecto meo, & dilectus meus reuersus est, trāsiuit. Anima mea egressa est in loq ipsum. Narrat spōsa, q dum apiret portā, spō/sus ꝯuersus est, transiuit, & abscōdit se. Aīa mea egressa est in loq ipsum, hoc est, cum anteq̄ recederet, & loqueretur mecum dicens, Non intrabo domum tuā, Quia a principio noluisti aperire mihi. Quæsiui ipsum: & non inue/ni ipsum: & uocaui ipsum: & non respondit mihi. Inuenerunt me custo/des, circūeuntes in ciuitate, percusserunt me, & uulnerauerunt me. Cepe/runt pallium meum desuper me. Ita in oībus tribus linguis ferme. Inuene/rūt me custodes circumeūtes in ciuitate, hoc ē, Nabuchodonosor, & exerci tus eius, custodes circumeuntes ciuitatē, hoc ē, q obsidentes circuibāt ciui/tatē ad ulciscendum ultionem eius. Ceperunt pallium meum desup me, hoc est, Sāctuarium, quod erat meum pallium. Et notādum in hebræo distingui orōnem per accentum zacheph caton in uerbo desuper me. Vnde uerbum ceperunt refert ad custodes obsidentes ciuitatem. Et postea subiungit. Cu/stodes muroꝝ, hoc est, etiam angeli ministerii, qui erant custodientes muros meos, sicut dixit Isaias capite. 67. Super muros tuos Hierusalem constitui cu/stodes tota die, & tota nocte in perpetuum non tacebunt. Et ipsi supple de/reliquerunt me.

Vetus translatio.	Noua translatio.
ADiuro uos filiæ Hierusalem, si in ueneritis dilectum meum, ut nū cietis ei, quia amore langueo. Qualis est dilectus tuus ex Dilecto o pulcher rima mulieꝝ. Qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiurasti nos.	Adiuro uos filiæ Hiernsalem, si in ueneritis dilectum meum, ut nun cietis eiq; īfirma amore ego. Qua lis dilectus tuus ex dilecto, o pul/chra ī mulieribus. Qualis dilectus tuus ex dilecto, q sic adiurasti nos

ADiuro uos filiæ hierusalem si inueneritis dilectum meum, ut nuncietis ei, qa amore langueo. Ita in oībus tribus linguis. Adiuro uos filiæ hie/rusalē, Posteaq̄ p cōmissam idolatriā a regibus Iudæ in prima domo sctā p/cussa fuit hierusalē, & data ī manu Regis Babyloniæ humiliata nimis, resipi scens tandē & cupiens recōciliari spōso, adiurat filias Hierusalē, hoc est, oēs tribus, & uniuersum populum israeliticum, q habitabat in finitimis locis, & ciuitatibus Israel: q erant ipsi metropoli hierusalē tanq̄ filiæ dicens. Adiuro uos filiæ hierusalē si inueneritis dilectum meum Sponsum Christum, ut nun cietis ei, quia amore langueo. Qualis est dilectus tuus ex dilecto o pulcher/rima mulieꝝ. Qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiurasti nos. Sic in omnibus tribus linguis. Qualis est dilectus tuus ex dilecto, & reliqua. Re spondent filiæ Hierusalem ad ipsam adiurantem matrem, & præseferentes non cognoscere Christum dilectum Sponsum inquiunt. Qualis est dilectus

tuus ex dilecto: scilicet, patre æterno, o pulchra inter mulieres, & ex nimio affectu inculcantes interrogationem subiungunt, qualis est dilectus tuus ex dilecto. s. patre æterno, quia sic adiurasti nos.

Vetus translatio.

Dilectus meus candidus, & rubicundus, electus ex millibus. Caput eius aurum optimum, comæ eius sicut elatæ palmarum, nigræ quasi coruus, oculi eius sicut columbæ super riuulos aquarum, quæ lacte sũt lotæ, & resident iuxta fluenta plenissima.

Noua translatio.

Dilectus meus candidus, & rubicundus, uexillatus ex millibus. Caput eius aurum, igne examinatum cincinni eius aceruati nigri quasi coruus. Oculi eius sicut columbarum super riuulos aquarum, loti cum lacte, residentes supra plenitudines.

Dilectus meus candidus, & rubicundus, electus ex millibus. Ita in omnibus tribus linguis, nisi quia in hebræo pro electus habetur dagul, idest, uexillatus. Dilectus meus candidus, & rubicundus, & reliq̃. Interrogata sponsa a filiabus suis q̃lis esset dilectus suus, gratificãs eis, describit formã sponsi sui dicẽs. Dilectus meus candidus, & rubicũdus, Candidus. s. in toto corpe, & rubicundus in genis, & in facie. Candidus ad dealbandum peccata mea. In tali enim forma apparuit Danieli in iudicio. Vnde libri sui capite. 7. sic inquit. Aspiciebam donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit. uestimentum eius candidum quasi nix, & capilli capitis eius quasi lana munda. Et rubicundus ad ulciscẽdum inimicos suos, Iuxta illud Isaiæ capite. 63. Quare ergo rubrum est indumentum tuum, & uestimenta tua sicut calcantium in torculari? Torcular calcaui solus, & de gentibus non est uir mecum. Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea. Electus ex millibus In hebræo uexillatus ex millibus, hoc est, multi exercitus angelorum in circuitu assistunt ei. Iuxta illud Danielis. 7. Millia milliũ ministrabant ei, & decies centena millia assistebant ei. Caput eius aurum optimum. Sic in latino. In græco aũt sic. κεφαλὴ αὐτοῦ χρυσίον κεφαζ hoc est caput eius auꝝ cephaz: seruauit. n. græcus hebraicam uocem paz, Quæ latine significat aurũ igne ualde examinatum. Caput eius aurũ paz, Sẽsus est, caput eius, hoc est principiũ uerboꝝ eius, refulget. s. sicut aurum optimum, Iuxta illud psal. 118. Principiũ uerboꝝ tuoꝝ ueritas, in æternum oĩa iudicia iustitiæ tuæ, Qđ qdem principiũ uerboꝝ eius fuit in monte sinai ad populũ suum: qñ dixit. Ego dominus deus tuus, ostendens ex hoc principio uerboꝝ eius, Regnũ & imperiũ sui solius esse. Et postea subiecit sua mandata. Quæ ut rex ꝓcepit obseruãda. Comæ eius sicut elatæ palmaꝝ, nigræ q̃si coruus, sic in utraq; trãslatione. In hebræo aũt sic, Cincinni eius aceruati nigri sicut coruus, hoc respõdet ad illud qđ dixit Dauid psal. 17. Posuit tenebras latibulũ suũ in circuitu tabernaculi sui. Et ad id qđ dixerũt doctores hebræoꝝ. Qđ cũ appuit deus ĩ mari rubro,

uisus est in forma adolescentis præliantis cum maxima fortitudine. Oculi eius sicut columbæ super riuulos aquarum, quæ lacte sunt lotæ. Ita i utraq; translatione. In hebræo autem sic: Oculi eius sicut columbarum super riuulos aquarũ, loti cum lacte residentes supra plenitudines. Hoc est, oculi eius pulcherrimi, Quales sunt oculi columbarum spectantium aquas, quarum oculi ex eo aspectu aquarum multum affecti, condecorantur. Et tanto magis afficiuntur oculi, & efficiuntur pulchri si lacte fuerint loti. Oculi eius sicut columbarum, aliter exponuntur hæc uerba sic. Quemadmodum colũbæ oculis suis circũspectant omnia ex fenestris suis, iuxta illud Isaiæ capite. 60. Et quasi colũbæ ad fenestras suas & cæ. Sic oculi domini ex fenestris cœlorum circũspectant omnia. Loti cum lacte, hoc est, & sicut oculi columbarũ uidentur pulchri, ac si loti cum lacte. Sic & oculi ipsius sponsi cum intẽdũt ad iudicandum, clarificant iudicium sicut candor lactis ad iustificandum iustum, & ad damnandum impium, & reddendum eis sm̃ opera eorum. Et resident iuxta fluenta plenissima. Ita in latino: in græco autem rectius sic. καθήμεναι ἐπὶ πληρώματα, hoc ē sedẽtes supra plenitudinẽ. In hebræo aũt sic residẽtes supra plenitudines, hoc est & oculi eius sponsi erant residentes & stantes supra plenitudines, hoc est in pulchra & moderata æqualitate & conueniẽtia ex quo non erant prominentes, neq; profundi magis q̃ decens erat, & ideo perpulchri. Et secundum allegoricum sensum sedentes supra plenitudines: hoc est, & oculi eius spaciantes supra plenitudinem mundi & respiciẽtes bonos & malos.

Vetus translatio.

GEnæ illius sicut areolæ aromatum: consitæ a pigmentariis. Labia eius lilia distillantia myrrham primam. Manus illius tornatiles, aureæ, plenæ hyacinthis. Venter eius eburneus, distinctus Sapphiris. Crura illius columnæ marmoreæ: quæ fundatæ sunt supra bases aureas. Species eius ut libani: Electus ut cedri. Guttur illius suauissimum: & totus desiderabilis. Talis est dilectus meus, & ipse est amicus meus filiæ hierusalem.

Noua translatio.

Genæ eius sicut linea plantationum aromatis, aromatum confectionum. Labia eius uiolæ distillantia myrrham transeuntem. Manus illius rotæ auri plenæ cũ tharsis. Venter eius nitor eboris, inuolutus Sapphiris. Tibiæ eius columnæ marmoris fundatæ super mortariola aurei. Visio eius sicut Libani. Electus sicut Cedri. Palatum eius dulce: & totus ipse desideria, iste dilectus meus, & iste socius meus filiæ hierusalem.

g Enæ illius sicut areolæ aromatum consitæ a pigmentariis. Sic in latino In græco aut sic σιαγόνες αὐτοῦ ὡς φιάλαι τοῦ ἀρώματος φύουσαι μυρεψικά, hoc ē genæ illius sicut phialæ aromatis producentes pigmentaria, In hebræo autẽ sic. Genæ eius sicut linea plantationum aromatis aromatum confectionum.

Pergit Sponsa rogata a filiabus describere & reliqua pulcherrima membra Christi sponsi dicens: Genæ eius sicut linea plantationum aromatis aromatum confectionum. Genæ eius idest facies eius intelligendo a parte totam faciem: Sicut linea plantationum aromatis aromatum confectionum: Sensus hic est, q̄ genæ & facies, hoc est uerba quæ locutus fuit sponsus Christus facie ad faciem in monte Sinai cum populo suo israelitico: fuerunt dulcissima & perspectissima: & singula uerba ferme uisa ad similitudinem lineæ plātationū aromatis: quæ linea constat ex pluribus aromatibus ad dulcissimas pretiosissimasq; confectiones faciendas maxime idoneis. Labia eius lilia distillātia myrrham primam. Ita in utraq; translatione ferme. In hebræo autē sic, Labia eius uiolæ distillantia myrrham transeuntem. Repetitio eiusdem sententiæ per alia uerba. Hoc est & labia eius similia uiolis, locuta sunt, subaudi in eodem monte sinai uerba suauissima, & odoris myrrhæ transeuntis, id est, odorē in omne latus iactantis plenissima. Manus illius tornatiles aureæ plenæ hyacinthis ita in latino, in græco autem sic χεῖρες αὐτοῦ τορευταὶ χρυσαῖ πεπληρωμέναι θαρσεῖς hoc ē. Manus eius tornatiles aureæ plenæ tharsibus. In hebræo autem sic. Manus eius rotæ auri plenæ cum tharsi. hoc est. Manus eius cum rotis idest annulis aureis plenis tharsi lapide precioso, Et allegorice secundū doctos ueteres doctores hebræos per manus eius intelligit duas tabulas legis, quas fecerunt manus eius. Et per rotas auri: uerba legis, de quibus dicitur in psal. Desiderabilia super aurum & lapidem preciosum multum. Venter eius eburneus distinctus sapphiris ita in latino, in græco autem sic. κοιλία αὐτοῦ πυξίον ἐλεφάντινον ἐπὶ λίθου σαπφείρου hoc est uenter eius pyxidicula eburnea in lapide Sapphiro. In hebræo autem sic, Venter eius nitor eboris inuolutus sapphiris. Quia dixit supra Dilectus meus candidus & rubicundus propterea cum dixisset, uenter eius nitor eboris, adiunxit inuolutus cū Sapphiris. Est .n. Sapphirus lapis preciosus rubri coloris secundum Rabbi, Abraā Abenezra in suis cōmentariis. Et recte secundum allegoricum sensum, uenter eius candidus est ut Ebur, & inuolutus sapphiris rubri coloris, ex quo secundum eosdem doctores, per uentrem: qui in medio est hominis: lex sacerdotalis: quæ in medio est uoluminis legis Moisi significatur, quæ & candida est ut Ebur ad dealbandum, & rubicunda ut sapphirus, ad ulciscendum peccata. Crura illius colūnæ marmoreæ quæ fundatæ sunt super bases aureas. Ita in utraq; translatione. In hebræo autem sic. Tibiæ eius columnæ marmoris fundatæ super mortariola auri, & idem est sensus. Tibiæ eius hoc est corpus eius, a parte enim intelligit totum, & per corpus eius intelligit mundum istum, quem ipse Christus creauit. Columnæ marmoris in hebræo hammudes ses, unde quia ses & senarium significat numerum, propterea allegorice uult dicere huius mundi sex esse columnas hoc est latera sex .s. Ante, Retro, Sursum, Deorsum, Dextrorsum, & Sinistrorsum. Fundatæ supra mortario/

la auri,hoc est supra terram,unde est aurum,Species eius ut libani: Electus ut cedri,sic in omnibus tribus linguis,Species eius siue uisio eius ut Libani, idest montis libani: Et sensus est,sic inquit est uidere deum,hoc est opera dei sicut ingredi in montem libanum:& uidere pulcherrimas arbores eius: quē admodum.n.quis ingressus in montem libanum,mox in ipso aditu eiusdem montis uidet arbores adeo pulchras ut putet nullas alias inueniri posse pulchriores,& deinde progressus paululum uidet in eodem monte alias arbores longe pulchriores,& sic deinceps. Sic sunt inquit & opera Dei alia aliis longe pulchriora præstantioraq;. Electus sicut cedri, Quæ.s.semper uirescunt,sic & opera Dei semper uirescunt,nunq̄ enim desinūt esse,sed semper instaurantur,& sic tanq̄ cedri semper uirescunt. Guttur illius suauissimum, & totus desiderabilis. In hebræo sic Palatum eius dulce,& totus ipse desideria. Palatum eius dulce,hoc ē uerba eius dulcia. Dicit.n. scriptura Ezechielis cap.18. Si autem impius egerit pœnitētiam ab omnibus peccatis suis quæ operatus est,& custodierit omnia præcepta mea, & fecerit iudicium & iusticiam uita uiuet & non morietur, omnium iniquitatum eius, quas operatus est non recordabor. Est ne aliquod uerbum dulcius,quā hoc? Et rursus ibidem inquit. Nunquid uoluntatis meæ est mors impii dicit dominus deus, & non ut conuertatur a uiis suis & uiuat? Est ne aliquod uerbum dulcius quā hoc:& alia huiusmodi. Talis est Dilectus meus & ipse est amicus meus filiæ hierusalē. In hebræo aūt sic. Iste dilect⁹me⁹,& iste soci⁹meus filiæhierusalē.

Vetus translatio.	Noua translatio.
QVo abiit dilectus tuus o pulcherrima mulierum:quo declinauit dilectus tuus?& quæremus eum tecum.	Quo profectus est Dilectus tuus o pulchra in mulieribus:quo cōuertit se dilectus tuus?& quæremus ipsum tecum.

QVuo abiit dilectus tuus o pulcherrima mulierum,quo declinauit Dilectus tuus. Ita in omnibus tribus linguis ad sensum. Quo profectus est dilectus tuus. Cū audissent filiæ hierusalem a matre q̄ speciosus forma ē præ filiis hominum spōsus Christus:propterea & ipsæ audiendo captæ amore sponsi,per quam cupide interrogant matrem dicentes. Quo profectus ē dilectus tuus te derelicta uidua in Babilonica captiuitate:Quo conuertit se dilectus tuus,& quæremus ipsum tecum.

CAPITVLVM SEXTVM.

Vetus translatio.	Noua translatio.
DIlectus meus descendit in hortum suum, ad areolam aromatum:ut ibi pascatur in hortis,& lilia colligat,ego dilecto meo,& dilectus meus mihi,qui pascitur inter lilia.	Dilectus meus descendit in hortū suum ad lineas plantationum aromatis,ad pascendum in hortis,& ad colligendū uiolas.Ego dilecto meo & dilectus me⁹ mihi, pascēs ī uiolis.

Dilectus meus descēdit in hortum suum: ita in omnibus tribus linguis. Dilectus meus descendit in hortum suum. Rursus interrogata a filiabus suis Sponsa, & quo abierit speciosus Sponsus eius, respondet dicēs. Dilectus meus descendit in hortum suum. Mira breuitas, ex eo enim quod dicit descendit in hortum suum, insinuat filiabus suis sponsum suum cōcessisse a se in altum ad montes æternos: & inde postea rursus descēdisse in hortum suum. Et sic per miram breuitatem & artem & respondet ad interrogata, & seruat decorum Epithalamici carminis, quod nihil triste admittit, accipitq; præteritum pro futuro dicens, descendit in hortum suum: pro descendet in hortum suum. Ad lineas plantationum aromatis. Mire ac signate cum dixisset descendit in hortum suum, adiunxit ad lineas plantationum aromatis, quasi diceret, descendet quidem non simpliciter ad hortum, Sed descendet ad lineas plantationum aromatis, hoc est, ad ipsos ueros israelitas Apostolos, & cæteros, qui sponsum Christum recipient: & recte signantur hic Apostoli per lineas plātationum aromatis, quia odorem suum supra oīa aromata in apostolos & discipulos suos cōtulit Christus. Vnde merito ipsi postea prædicantes dicebant. Christi bonus odor sumus. Vt ibi pascatur in hortis, & lilia colligat, ita in latino & græco. In hebræo autem sic, Ad pascendū in hortis, & ad colligendum uiolas, Ad pascendum in hortis. Mire signateq; dixit, in hortis. Nam si ad hortum descendit Christus, quomodo ergo pastus est in hortis, quod sic intelligitur, Christum descendisse in hortum, hoc est, ad gentem Israeliticam, & descendisse etiam ad pascendum in hortis scilicet gentium, quæ in uarios hortos, hoc est, in uarios deorum cultus erāt diuisæ. Vnde cum descendisset Christus in hortum suū gentis Israeliticæ, collegit uiolas, & ex hortis gentium, hoc est, sanctas animas redolētes sicut uiolæ, ex quibus facta est Ecclesia catholica. Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia: ita in omnibus tribus linguis ferme. Et sensus est. Quāquam ita se habet inquit Sponsa, q; dilectus meus Christus Messias ueniēs ad me in hortum suum, pascetur in hortis gētium, colligetq; inde uiolas, nō tamen propterea me sponsam suā prorsus abiiciet, Sed ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, hæc asserit propter Apostolos, & alios, qui de gente Israelitica crediderunt in IESVM Christum una cum gentibus.

Vetus translatio.	Noua translatio.
PVlchra es amica mea, & suauis, & decora, sicut Hierusalem, terribilis, ut castrorum acies ordinata. Auerte oculos tuos a me, qa ipsi me auolare fecerūt. capilli tui sicut grex caprarum, quæ apparuerunt de Galaad. Dentes tui sicut greges ouium,	Pulchra es tu socia mea sicut thirsa, pulchra sicut Hierusalem, terribilis sicut uexillatæ. Auerte oculos tuos de contra me: quia ipsi prævua fuerunt in me. Capillus tuus sicut gregis caprarum, quæ pexæ sunt de Gilhad. Dentes tui sicut greges

quæ ascenderunt de lauacro omnes gemelli fœtibus, & sterilis non est in eis, Sicut cortex mali punici: sic genæ tuæ absq; occultis tuis.

ouium: quæ ascenderunt de lauacro, quæ omnes parientes gemellos, & orbata non in eis. Sicut frustum mali granati tempus tuum de intus crinem tuum.

PVlchra es amica mea, suauis, & decora sicut Hierusalē. Ita in latino, in Græco sic καλὴ εἶ ἡ πλησίον μου ὡς εὐδοκία ὡραία ὡς ἱερουσαλὴμ hoc est pulchra es proxima mea, ut beneplacitum, decora sicut Hierusalem. In hebræo autem sic. Pulchra tu socia mea sicut thirsa, decora sicut hierusalē. Pulchra tu socia mea: Mirum ꝙ Sponsam suam hic Christus appellat pulchram sicut Thirsam ciuitatem terræ Israel: & sicut Hierusalem. Vnde manifestum est, eum nō loqui hic amplius de uetere sponsa Hierusalē. Sed de noua Romana ecclesia, quam in pulchritudine comparat ad thirsam, & ipsam hierusalem, dicens, pulchra es amica mea sicut Thirsa, quæ ciuitas est in terra Israel. De qua fit mētio in tertio Regum capite. 15. Terribilis sicut castrorum acies ordinata: sic ī latino, ī græco sic θάμβος ὡς τεταγμέναι hoc ē pauor sicut ordinatæ. s. acies. In hebræo aūt sic. Terribilis sicut uexillatæ acies, & castra. Et sensus est: ꝙ catholica Romana Ecclesia non solum est pulchra sicut Thirsa, & sicut prima hierusalem, uerum etiam est & terribilis, & timēda suis inimicis, sicut uexillatæ acies. Quæ, ex quo unum habent uexillum, & unum ducem, quem sequuntur, sunt unanimes, & unius ꝓpositi, ac uoluntatis, & propterea terribiles, & inimicis suis formidolosæ, sic & Romana catholica ecclesia sub uno uexillo Xp̄i, & unico duce suo Romano maximo Pōtifice militans: qui pastor, & dux est acierum, idest omnium ecclesiarum mundi, est suis inimicis terribilis, & timenda. Auerte oculos tuos a me, quia ipsi me auolare fecerunt: ita in utraq; translatione. In hebræo autem sic. Auerte oculos tuos a me, quia ipsi præualuerunt in me. Hoc dicit significās se ex aspectu sponsæ tāto amore affici, ut impatiens amoris eam amplius intueri nequeat. Propterea ut quantum Ecclesiam suam Catholicam Romanam amaret, & amaturus esset, ostenderet, inquit ad ipsam sic. Auerte oculos tuos a me, quia ipsi præualuerunt, & fortificati sunt in me, ita subaudi, ut eos respicientes in me pati nequeam. Post hæc uero more amantiū incipit describere pulcherrimam formam suæ sponsæ Romanæ catholicæ ecclesiæ. Et ad eius unitatē, & fortitudinem contra inimicos, quas uirtutes ei in primis præ uetere hierusalem tribuit, addit & omnes alias uirtutes, omniaq; alia ornamenta, quæ supra eidem ueteri Hierusalem tribuerat. Ex qua quidem repetione uerborū manifestum est, de noua hæc dici hierusalem catholica ecclesia, & nō de uetere, quam supra eisdem specialiter uerbis commendauerat. Dicit itaq; (ut supra dixerat) sic. Capillus tuus sicut grex caprarum: quæ pexæ sunt de Gilhad: hoc est, Capillus tuus nitidissimus, & pulcherrimus, qualis est capillus

gregis capraꝝ:quæ descendunt de monte gilhad, & allegorice per capillum sponsæ intelligit singulos etiam minimos de ecclesia:quorum capilli capitis numerati sunt apud deum. Dentes tui sicut greges ouium, quæ ascenderunt de lauacro, omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est in eis. Sic in omnibus tribus linguis:nisi quia pro sicut greges ouium in hebræo habet, sicut grex ouium, & pro sterilis, non est, orbata non in eis. Dentes tui sicut grex ouium hoc est candidi, & eiusdē moderatæ æqualitatis sicut grex ouium: quæ ascē derunt de lauacro:hoc maxime pertinet ad candorē, & pulchritudinem earum ouium, quæ omnes parientes gemellos, hoc est æquales, & eiusdem staturæ. Ex eo enim, ꝙ matres sunt gemellorum, datur intelligi, ꝙ & ipsæ fuerint gemellæ. Et orbata non in eis:hoc est, & non est inter eas aliqua cum defectu. Dentes tui sicut grex ouium: allegorice per dentes Sponsæ intelligit fortissimos, & primarios ecclesiæ, quos potissimum designat per gregē ouium, & nō per gregem aliorum fortiorum animalium. Ad significandum eos uiros esse similes ouibus, non solum per dentes, sed & per omnes alias partes, quæ totæ laudabiles, & utiles sunt ad ministerium domus dei. Nam lana ouis necessaria fuit ad ꝯficiendum hyacinthinum uelum Tabernaculi: Caro eius ad Sacrificia. Cornua ad sonandum, & conuocandum populum. Loco quorum in catholica Ecclesia successerunt Tintinabula. Tibiæ ad musica instrumenta conficienda in templo. Viscera ad conficiendas citharas. Et pellis earum ad conficiendum Tympana. Vnde recte Scriptura dentes Spōsæ assimilat gregi ouium, & non alioꝝ animalium. Gentes autem, quæ ignorāt deum Israel, tanq̄ improbas, & inutiles assimilat sæpe ipsis canibus: quorum membra nulli usui sunt. Sicut cortex mali Punici: genæ tuæ absq; occultis tuis. Ita in utraq; lingua:præterq̄ q̄d in græco pro absq; occultis tuis, habetur sic, ἐκτὸς τῆς σιωπῆς σου hoc est, extra silētium tuum. In hebræo autē sic, sicut frustum mali granati tempus tuum deintra crinē tuum, siue uelum tuum. Sicut frustum mali granati, q̄d scilicet a parte exteriori est rubrum, & in interiori plenum multis dulcibus granis. Vnde per tempus sponsæ, quod hebraice dicitur raccah, hoc est uacuum scilicet carne, allegorice signat etiā minimam, & inanem partem filiorum sponsæ debere esse plenos multis meritis, sicut malum granatum est plenum multis granis fructus sui.

Vetus translatio.

SExaginta sunt Reginæ:& octoginta Cōcubinæ, & Adolescentularum nō est numerus. Vna est columba mea, perfecta mea, una est matri suæ, electa genitrici suæ. Viderūt eam filiæ sion:& beatissimam prædicauerunt, reginæ, & ꝯcubinæ & lau

Noua translatio.

Sexaginta sunt Reginæ & octoginta Concubinæ & Adolescentularum non est numerus. Vna ipsa columba mea, perfecta mea, una ipsa matri suæ. Electa ipsa genetrici suæ. Viderunt ipsam filiæ, & beatificauerunt eā reginæ, & concubinæ, &

dauerunt eam: laudauerunt eam.

SExaginta sunt Reginæ & octoginta Concubinæ & Adolescentularum non est numerus. Ita in omnibus tribus linguis. Posteaq̃ sponsus Christus multis laudibus extulit suam dilectam Catholicam Romanam Ecclesiã: & primum ab egregia eius forma, & uenustate generaliter. Deinde ab eius terribilitate contra inimicos: & postea specialiter a pulchritudine suorum mẽbrorum. Comparauitq; eam pulcherrimis ciuitatibus Thirsæ, & Hierusalẽ. Nunc pergit laudare eam & de animi eius pulchritudine, & integra, ac perfecta in se sponsum fide, & charitate. Idq; facit maxime præferendo eam synagogæ & omnibus animabus, quæ a principio ipsi sponso per fidẽ & amorem adhæserunt, Dicens, Sexaginta sunt Reginæ & cætera. Sensus est. Animæ, quas uehementer dilexit Christus a principio ut spõsas, & legitimas cõiuges, & reginas: ex quibus constituta est Synagoga, fuerunt sexaginta numero. Et rursus Nationes, quas Christus non ut legitimas sponsas, sed ut concubinas dilexit, sunt octoginta. Et per sexaginta Reginas intelligit primum patrem omnium iustorum, & amicorum Dei Abraam: & deinde omnes, qui de femore ipsius Abraæ processerunt: qui fuerunt sexaginta numero. Et cõputantur sic, Abraam, & filii eius, quos suscepit ex Chetura sexdecim. Ismahel, quem genuit ex Agar, & filii eius, tresdecim. Isaac, quem genuit ex Sarah, & filii eius tres. Filii Iacob duodecim. Filii Esau (ut habetur Paralipo. 1. capite) sexdecim. Ecce sexaginta. Per octoginta Concubinas, uero intelligit, Noe, & filios eius, & omnes generationes quæ a diluuio usq; ad Abraã ab ipso Noe, & filiis eius ortæ sunt. Quorum generationes fuerunt octoginta: quæ non tantum dilectæ a Deo, quantum generationes Abraæ, Concubinæ uocantur metaphorice a scriptura. Et Adolescentularum non est numerus: hoc est, & aliarum familiarum, & generationum: quæ non accesserunt ad amorem reginarum: neq; concubinarum. Et istæ fuerunt omnes generationes gentium, quæ ortæ sunt a sexdecim prædictis generationibus Esau, usq; ad Aduentum Christi Messiæ. Quæ quidem generationes (ut diximus supra) dictæ sunt Adolescentulæ. Ex quo immaturæ uiro non cognouerunt ipsum sponsum Christum usq; ad aduentum eius. In quo quidem aduentu factæ iam maturæ uiro per maximam earum fidem, & charitatem meruerunt ipsi sponso Christo nubere, & in amore, & dignitate etiam ipsis reginis præferri: & Catholicam romanam ecclesiam ipsa Synagoga longe præstantiorẽ chariore mq; ipsi sponso constituere. Quod satis aperte indicat hic sponsus per ea, quæ subiungit dicens. Vna est colũba mea, perfecta mea, una est matri suæ, electa genitrici suæ. Ita in archetypo hebraico, & utraq; translatione. Vna est columba mea, quasi diceret, etsi sexaginta fuerint Reginæ a me admodum ut legitimæ sponsæ dilectæ: & octogĩta cõcubinæ. Nihilominus una est nunc Regina catholica Romana ecclesia, quam unice, & magis om-

nibus aliis,& reginis,& concubinis diligo. Et uocat eam columbam,& per/fectam. Columbã quia sicut columba non nisi proprio adhæret uiro,& nũq̃ alieno: sic & Romana ecclesia nunq̃ diis alienis, aut improbissimis hæreti/cis adhæsit. Et uocat eam insuper perfectam, scilicet ĩ amore,& charitate er/ga se sponsum: quod martyrio,& sanguine tot millium martyrum, qui ultro pro Christo se se in acerbissimos cruciatus,& horrenda supplicia, & mortẽ obiecerunt, satis comprobatum est. Vna est matri suæ electæ genitrici suæ. Vna est. s. Catholica romana Ecclesia matri suæ Hierusalẽ, quæ est eius mater, ex quo ei, ut filia successit in sempiterna sponsi Christi hæreditate. Insuper & in primatu,& dignitate. Vnica. n. est Christi catholica Romana ecclesia: quæ est mater cõmunis omnium fidelium,& nõ plures ecclesiæ. Et unus pastor totius orbis Christiani Romanus Pontifex: & nõ plures Pastores, Soli enim Petro transiturus Christus ad patrem cõmendauit suas oues Ioãnis capite. 21. dicens. Simon Ioannis diligis me plus his? Dicit ei etiam domine scis quia amo te. Dicit ei Pasce agnos meos. Dicit ei iterum. Simon Ioannis Diligis me? Ait illi, etiam domine. tu scis quia amo te. Dicit ei iterum, Pasce agnos meos. Dicit ei tertio. Simon Ioannis amas me? Cõtristatus est Petrus, quia dixit ei tertio amas me,& dixit ei. Domine tu omnia nosti: tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce oues meas. Ex his manifestum quidem ẽ solum Petrũ esse constitutum a dño pastorem suarum ouiũ: ac proinde omnes oues Christi quæ sunt in uniuerso mũdo esse sub cura & regimine solius Romani põtificis legitimi & indubitati successoris Petri, Cui insup soli ex oĩbus apostolis tradidit Christus & claues regni cœlorum, Cum respõdens ad eum dixit. Beatus es Simon Bariona: quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui in cœlis est: & ego dico tibi: quia tu es Petrus,& super hanc petrã ædificabo ecclesiam meam. Et portæ inferi non præualebunt aduersus eã. Et tibi dabo claues regni cœlorum: & quodcũq; ligaueris super terram, erit ligatum & in cœlis: & quodcũq; solueris super terram: erit solutum & in cœlis Matthæi capite. 16. Electa genitrici suæ. Electa. s. Romana ecclesia a sponso suo Christo & super Petrum petram ædificata. Genetrici suæ scilicet Ecclesiæ hierosolymitanæ cui ut filia successit. Viderunt eam filiæ sion,& beatissimam prædicauerunt, Reginæ & concubinæ & laudauerunt eam, Ita in latino in quo abundat particula sion, quod perspici potest maxime per græcum interpretẽ, qui uertit sic. ἴδοσαν αὐτὴν θυγατέρες, καὶ μακαριοῦσιν αὐτὴν βασίλισσαι καὶ παλλακαὶ αἰνέσουσιν αὐτὴν hoc est. Viderũt eã filiæ & beatificabũt eã, Reginæ & concubinæ laudabunt eam. Et consimiliter in archetypo hebræo. Viderunt eam filiæ & beatificauerunt eam. Viderunt eam, tempus præteritum p̃ futuro uidebunt, more prophetico, hoc est, uidebunt eam Romanam ecclesiam filiæ inebriaram. s. amore & sanguine IESV christi. Et beatissimam dicent eam. Et hoc fuit maxime in principio nascentis fidei, Quando Petro &

Paulo

Paulo apostolis prædicātibus in urbe Roma Xp̄m crucifixum, tantus in breui factus est credentium romanoꝝ numerus, tantaq; proinde mox pro ea cōfessione Xp̄i secuta est eosdem Romanos ab immanissimo Nerone imperatore persecutio, tanta ruina, tantaq; strages, ut fama Romanoꝝ pro Christo ultro ac spōte occisoꝝ increbresceret per uniuersum mundum. Quam ob rem idem Paulus apostolus doctor gētium sentiens se admodum a tali ac tāta fama Romanoꝝ martyꝝ christi adiutum ad ꝓpagationem euangelii, qđ prædicabat, scribens ad eosdē Romanos postea sic inqt. Grās ago deo meo p̄ IESVM Xp̄m quia fides urā annunciaf in uniuerso mundo. Vnde nō mirū, si meruit apud Xp̄m Dn̄m fides Romanoꝝ Petrum ipsum principē apostoloꝝ habere pastorem: ut p̄ eius cathedrā oēs ecclesiæ mundi Romanā ecclesiam matrē suā esse agnoscerent: sicut factū est a principio fidei ab oībus nationibus mundi, & in primis a natione Germanoꝝ, qui summos romanos pontifices, a qbus ad fidem Xp̄i uocati, & ad oues eius aggregati sunt, semp̄ coluerunt. Et si his tēporibus dederint maculā in gloria eoꝝ. Hoc est ergo (ut ad rem redeamus) quod dicit sponsus Xp̄s, uiderunt eā filiæ, & beatissimam prædicauerunt, & reginæ, & ꝯcubinæ, & laudauerunt eam. Et reginæ, hoc est, & filiæ reginarum, idest & animæ, quæ ex semine Abraæ, Cōcubinæ idest animæ, quæ ex generationibus Noe, hoc est & hebræi, & gentes, ex qbus simul congregata est catholica ecclesia laudauerunt pro laudabunt eam Romanam ecclesiam, quod completum esse cōspicimus a mille & quingentis ferme annis: quibus totus Christianus orbis Romanum pontificem ut numen quoddam uenerans non nisi Papam, quæ admirationis, & stuporis est utriusq; linguæ particula, appellat, & ut Christi, & Petri uices gerentem suspicit, & admiratur: Romanamq; ecclesiam frequētat: & propter beatissima Petri principis astoloꝝ, & Pauli doctoris gentiū ossa ueneraf, & colit. Vnde & superiore anno tempore felicis memoriæ Adriani. vi. pontificis maximi, ut etiam quæ notissima sunt, referamus: uidimus nuncios missos ex Syria a monte Libano a Reuerendo dn̄o Petro Patriarcha Antioceno: totaq; natione Maronitarum in hanc Vrbem Romam cum Epistolis literis Chaldaicis conscriptis ad summum Romanum pontificē: quibus in latinum uersis difficile dictu esset, quantope idem Patriarcha, totusq; clerus, & populus eius Maronitaꝝ sese summo Romano pontifici submitteba t: asseuerans se nō cognoscere, nec habere aliū sup̄iorē, neq; aliū patrē, & dn̄m in terris, nisi solum Romanū Pontificem: quem firmiter se dicebat credere esse legitimū, & uerum Petri principis apostolorum successorem, uerumq; totius gregis Christi pastorem. Operepreciū est etiam commemorare, quando in hoc incidimus. Quæ ego tanta rei nouitate ualde admiratus instantissime illos duos nuncios, cum quibus ob Chaldaicam, quam illi maxime callebant linguam, magna mihi fuit familiaritas, memini me interrogare quænam

ſcilicet fuit neceſſitas, quæ illos impulit ut hoc potiſſimum tempore cum tanto ſuæ ſalutis diſcrimine, tantoq; labore, & ſumptu de extremis partibus Syriæ a mõte libano Romã uenirent, maxime cũ non multo ante primo anno. ſ. felicis memoriæ, Leonis. x. & alii nuncii ab eodẽ Patriarcha miſſi ueniſſent, & obedĩetiã eidem Romano ſũmo Pontifici præſtitiſſent. Ad quod illi ſic reſpondebant. Patriarcham ſenio iam confectum propediem moriturũ miſiſſe eos in hãc urbem Romã ad eundem ſummũ Romanũ pontificem pro ſola eius benedictione impetranda. Quod ita eſſe poſtea oculata fide cõſpeximus. Nam præſtita per eos de more obedientia ſummo pontifici Adriano, nihil aliud ab eo, niſi literas, quibus Patriarcham ipſum antiocenum, & eius clerum, populũq; ſuum Maronitaꝶ benediceret, habere procurauerũt, Quibus habitis tanq̃ magno acquiſito theſauro, mox ex urbe profecti ſunt feſtinãtes ad dñm ſuũ Patriarchã, ut eiuſdẽ ſũmi Romani Põtificis bñdictionẽ anteq̃ diẽ ſuũ clauderet, ei denũciarẽt, i q̃ ille maximam ſuæ ſalutis ſpem repoſitam haberet. Sed hactenus.

Vetus tranſlatio.	Noua tranſlatio.
QVæ eſt iſta, quæ ꝓgredit̃, quaſi aurora ꝯſurgens, pulchra ut luna, electa ut ſol, terribilis ut caſtrorũ acies ordinata.	Quæ eſt iſta, quæ deſurſum reſpicit ſicut aurora, pulchra ſicut luna, electa ſicut ſol, terribilis ſicut uexillatæ.

QVæ eſt iſta q̃ ꝓgredit̃ q̃ſi aurora ꝯſurgẽs: ita in utraq; tranſlatione. In hebræo aũt ſic. Quæ eſt iſta q̃ deſurſum reſpicit ſicut aurora. Quæ eſt iſta. Hæc reſpõdẽt ad ea, q̃ dixit ſupra. Viderũt eã filiæ, & btiſſimã ꝑdicauerũt, & ob magnã admiratiõnẽ, & ſtuporẽ gl̃iæ matris eaꝝ, ſubaudi dixerũt. Quæ eſt iſta, q̃ de ſurſum reſpicit ſicut aurora, pulchra ut luna, electa ut ſol. & reliq. Cõparãt filiæ matrẽ Romanã apl̃icã eccl̃iã trib⁹ magnis luminarib⁹ Auroræ. ſ. & lunæ, & ſoli. Et primũ cõparãt ipſam auroræ, qa ſicut aurora in tpe matutino nõ magnũ, lucentiſſimũ tñ, ac ab oĩbus nubeculis expeditiſſimũ dat lumẽ, Sic & Romana eccl̃ia in principio fidei incipiẽs tũc primũ elucere, nõ maximũ, at ſatis clarũ tñ ꝑſtabat mundo fidei IESV xp̃i lumẽ. ita ut apl̃us Paulus gr̃as agẽs deo de fide Romanoꝝ, ſcribẽs ad eoſdẽ diceret, Primũ qdẽ gr̃as ago deo meo p IESVM xp̃m ꝓ oĩbus uobis, qa fides ur̃a annũciat̃ in uniuerſo mũdo. Deinde cõparãt filiæ matrẽ ſuã Romanã eccl̃iam ipſi lunæ: unde ſignificat̃ incremẽtũ, qđ mox accepit eccl̃ia: q̃ in principio illuceſcẽs ſicut aurora, poſtea ꝓpagata in oẽm terrã, cœpit lucere ſicut luna, nõ tñ ſicut ſol, q auroræ ĩmediate ſuccedit, ſed ordine ꝑpoſtero ſicut luna, & tertio loco (ut dicemus) lucebit ſicut ſol. Et recte, ac uere comparatur Romana catholica Eccleſia ipſi Lunæ in ſuo ſtatu longe, lateq; propagato, quia ſicut luna lumẽ nõ habet ex ſe, ſed accipit illud a ſole, Sic eccl̃ia lumẽ nõ habens ex ſe, accipit illud a uero ſole IESV Chriſto. Et ſicut interdum Luna

per aliquod interpositum impedimentũ non illuminata a sole obscurat, sic & ecclesia sæpe per impedimẽta peccatorum non illuminata a Christo remanet obscura, & sine lumine. Itẽ ut luna sæpe obducta nubeculis, nõ dare potest lumen suũ, Sic & ecclesia sæpe obducta nubeculis hæreticorum, non dare potest omnibus lumen suũ. Item ut luna per singulos menses deficiens innouatur, sic & ecclesia sæpe cõculcata ab hæreticis, & prauissimis filiorum eius moribus, postea instauratur. Electa sicut Sol. Comparat tertio loco Ecclesia maximo luminari Solis: ad significandũ statum ecclesiæ ultimũ. Cum superatis omnibus & tyrannorum, & hæreticorum persecutionibus lucebit per totum mundũ, non amplius sicut luna luminare minus, Sed sicut Sol lumina re maius, Et tunc per magnũ lumen eius fiet (ut ipse dñs dixit) unum ouile, & unus pastor. Terribilis ut castrorum acies ordinata. Ita in latino, in græco aũt sic. θάμβος ὡς τεταγμέναι. hoc est stupor sicut instructæ, s. acies. In hebræo autem sic. Terribilis ut uexillatæ. s. acies. Quia sicut Luna, hoc tempore est ecclesia subdita defectibus. In quos per multiplices, quos habet inimicos, sæpissime incurrit. Propterea subdit scriptura, asserens ecclesiam posse superare, & uincere omnes defectus, omnesque suos inimicos, ex quo terribilis ut uexillatæ, atque instructæ acies: quæ sub unico militantes uexillo, unicoque duce, quẽ unanimiter sequunt, terribiles, ac formidolosæ sunt suis inimicis. Sic & catholica ecclesia sub uno militãs uexillo crucis, unoque duce, ac pastore Romano põtifice, est inimicis suis terribilis, & formidolosa, sicut castrorũ acies uexillatæ, atque ordinatæ. Et recte uereque instructis aciebus cõtra multiplices inimicos militantẽ scriptura hic catholicã Romanã cõparat ecclesiã: Ex quo sicut non uincũt acies, quæ diuisæ sunt inter se, & nõ unũ sequunt uexillũ, unũque imperatorem, Sic non uincit catholica Romana ecclesia & uisibiles & inuisibiles, quos habet inimicos: nisi sub uno militauerit uexillo crucis, unoque pastore sũmo Romano pontifice, ex quo patet q̃nta est recẽtiũ lutheranorum hæreticorum prauitas, atque puersitas: q ab ordinatis, instructisque p Xp̃um aciebus ecclesiæ suæ Petrũ eius principẽ, atque pastorem, suosque successores eripere studentes, ipsas acies Xp̃i ordinatas ptuibant, atque dissoluunt: easque acephalas. i. sine capite ꝯstituentes, ad dissidiũ, prædã, atque escã inimicorũ obiiciũt. Propterea & iniquissimi sunt, & nõ intelligẽtes scripturas, cæci & duces cecorum.

Vetus translatio.	Noua translatio.
DEscendi in hortũ nucũ, ut uiderẽ poma ꝯuálliũ, & inspicerẽ si floruisset uinea, & germinasset mala punica. Nesciui Aĩa mea, cõturbauit me ꝓpter q̃drigas Aminadab. Reuertere reuertere Sunamitis. Reuertere reuertere ut intueamur te.	Ad hortũ nucis descẽdi, ad uidendũ fructus ꝯuallis, ad uidendũ si floruit uitis, gemmauerunt mala granata. Nõ noui aĩa mea posuit me q̃drigas populi principis. Reuertere, reuertere hassulammith reuertere, reuertere, & respiciemus in te.

DEscendi in hortum meum, ut uiderem poma conuallium: ita in utraq; translatione in sensu: in hebræo autem sic. Ad hortum nucis descen/
di ad uidendum fructus conuallis, si floruit uitis & gemmauerunt mala gra/
nata. Descendi in hortum nucis. Verba sunt Christi spõsi, & respondent ad
id, quod supra dixerat. Veni in hortũ meum soror mea sponsa, collegi myr
rham meam cum aromate meo: sic & nunc inquit, Ad hortum nucis descen/
di Et dicit descendi præteritum pro futuro Descendam in hortum nucis,
hoc est in populum meum Israeliticum: quem metaphorice appellat hortũ,
ex quo sicut in horto plantantur arbores ad fructificandum: sic & nos plan
tati sumus in domo domini in ecclesia eius ad producendum fructus. Vnde
dicit scriptura, Omnis arbor non faciens fructum excidetur, & in ignẽ mit/
tetur, & reliq. Et per quam proprie, & elegãter appellat hortum nucis, & nõ
alterius arboris, ex quo fructus Nucis ualde similem cum fructu ecclesiæ &
cuiuslibet animæ habet naturam: Nam sicut fructus nucis mira quadam ar/
te reconditus intra prædurum corticem non sese ostentat, & statim omnibus
offert, ut fructus cæterarum arborum, sic & fructus ecclesiæ, & uniuscuiusq;
fidelis non patens, & in propatulo est, sed absconditus, & soli Deo cognitus.
Præterea assimilatur fructus Christianorum potissimum Nucibus, & non
aliarum arborum fructibus. Ex quo sicut fructus Nucis per suum corticem,
quo tegitur cum ab arbore cadit supra lutum non fœdatur. Sic & fructus fi
delium per Spiritum sanctum, quo custoditur nullis sordibus inquinat᷑. Ad
hortum Nucis descendi ad uidendum fructus conuallis. Fructus conuallis,
hoc est eiusdem horti, qui est in conualle, idest in hoc mundo: qui dicitur, la
chrymarum uallis. Si floruit uitis, si gemmauerunt mala granata, si floruit ui
tis, hoc est, si Sacerdotes allegorice, & leuitæ floruerunt, & fructum produ/
cere cœperunt. Si gemmauerũt mala granata, hoc est, et si alii de populo gẽ/
mas dare inceperunt. Nesciui, siue (ut in hebræo) Non noui. Cum dixisset
sponsus Christus se descendisse in hortum. i. in domum israel, ad uidendum
fructus eius. Respondet sponsa dicens, Nesciui. s. te Christum sponsum de/
scendisse ad me in hortum. Hoc spectat maxime ad illud euangelicum uer/
bum, quod dixit dñs ipsi sponsæ, cum uenisset ad eam. Quia si & tu cogno/
uisses tempus uisitationis tuæ, & cætera. Anima mea conturbauit me ꝓpter
q̃drigas Aminadab, ita in latino. In græco sic. ἡ ψυχή μου ἔθετό με ἅρματα ἀμιναδάβ
hoc est. Aĩa mea posuit me q̃drigas Aminadab. In hebræo aũt sic. Anima
mea posuit me q̃drigas populi prĩcipis. Hãmi nadib. n. duæ hebraicæ dictio
nes sunt, q̃s & græcus, & latinus interpres putãtes esse unã, & ꝓpriũ nomen
alicuius hoĩs, nõ uerterũt. Nos aũt uertimus populi principis. Et sensus ẽ ẽm
Rabbi selomonẽ ĩ suis cõmẽtariis. Aĩa mea, hoc est iniq̃ & ꝑuersa mea uolũ/
tas posuit me q̃drigas populi principis, hoc est, ipsarũ gẽtiũ. Et sic etiã & nos
exponimꝰ. Quia cũ nõ cognouisset spõsa (ut ipsa dixit) uisitationẽ suã, hoc

est,nō cognouit spōsum suū Christū,q ad ipsam uisitādā descendit: aīa sua, hoc ē puersa,& iniq ei⁹ uolūtate negādo,& occidēdo Xpum posuit se ipsam qdrigas,& sellam,hoc est subditam populi principis.s.Romani,cū dixit,Nō habemus regem nisi Cæsarem. Reuertere,reuertere Sunamitis,reuertere,re uertere,ut intueamur te. Ita in utraq translatione. Et cōsimiliter in hebræo: nisi quia pro Sunamitis,quod corruptum est in utraq lingua,in archetypo extat sic hassulammith, Et p ut intueamur te. In hebræo est, & respiciemus in te. Reuertere reuertere hassulammith,& cætera. Cū dixisset sponsa syna/goga prophetans quod futurum erat,se sua iniqua uolūtate, non nouisse ui sitationem suam,& Christum sponsum uisitantem,& sic negando & occidē do ipsum Christum posuisse & subiugasse se ipsam in sellā & quadrigas po puli principis hoc est in ruinam & perpetuam præsentem Romanā eius ca/ptiuitatem. Ad hæc respondens sponsus Christus,& ipse prophetat, hoc est prædicit uerba,quæ in aduentu suo quotidie in templo prædicās, & se chri stum Messiam esse asserens,& operibus comprobās,ad sponsam ipsam erat clamaturus dicens. Reuertere,reuertere ad me scilicet ex iniquissima perti nacissimaq tua rebelliōe. hassulammith reuertere,reuertere & respiciemus in te:idest & parcemus tibi. Hæc sunt uerba quæ per tres ānos cum dimidio prædicans Christus ad eandem sponsam synagogam clamabat. Vnde ex q̄/ter inculcata repetitione uerbi reuertere, facile perspici potest: quanto stu/dio,quanto ue affectu conatus est Christus reuocare sponsam suam gentem israeliticam a pertinacissima eius rebellione: promittendo ei ueniam suorū peccatorum,inferēdo & respiciemus in te. At illa indurata,& in sua pertina cia:perseuerans ad hæc respōdebat sicut sequitur inferius. Hic est sensus p̄/dictorum uerborum, Nunc operepræcium est, discutere prædicta uerba, Et in primis uerbum hassulammith:quod & in latino,& in græco corrupte le/gitur Sunamitis. Vnde Nicolaus de Lyra turpiter lapsus est,dicēs,hassulam/mith quo nomine appellatur hic synagoga spōsa,dici a ciuitate nomine Su/na,quod falsū est. Nam etsi a ciuitate Sunem in qua(ut ipse inquit) sæpe ho spitabatur Heliseus dicta est Sunamitis mulier illa quæ eundē Heliseum ho spitio recipere consueuerat. Item & puella Abisag quæ adducta fuit ad Re gem Dauid ad calefaciendum ipsum in sua senectute, Non propterea uerū est,quod ipse dicit & hassulammith de qua agitur hic: deduci cōsimiliter ab eodem nomine ciuitatis Sunem. Quia etsi in latina translatione non fiat dif ferētia in scriptura inter tres istas Sunamites mulieres: in hebræo tamē mul tum inter eas interest. Quia prædictæ duæ mulieres hospita scilicet Heli/sei, & puella Dauid. Scribuntur sic Sunamitis,per.n.hæc uero de qua agi/tur hic,scribitur per L sic Sulamita:& propterea demiror Nicolaum de Ly/ra non respexisse in hebræo hanc differentiā: ex qua liquido constat hoc nomen Sulammith esse longe diuersum a prædictis: Deducitur enim hoc se

cundum Doctum Rabbi, Abraam, Abenezra in suis commentariis non a ci-uitate Sunem ut dictus Nicolaus satis inconsiderate dixit. Sed ab hebraica dictione Salem: quod fuit primum & simplex nomen ipsius ciuitatis Hierusalem. Sic.n. uocata est ea ciuitas in principio, quando in ea regnabat Melchisedech. Vnde Scriptura Geneseos capite. 4. ait. At uero Melchisedech rex Salem proferens panem & uinum (erat enim Sacerdos dei altissimi) benedixit ei: & cætera. Et rursus Dauid psal. 76. asserens hanc ciuitatem Salem elegisse sibi Deum in habitaculum suum: dixit, Et factus est in pace locus eius: quæ uerba in hebræo habentur sic. Et factus est in Salē locus eius. Vnde Salem cum sit proprium nomen ipsius ciuitatis sanctæ, & si pacem significet latine: non tamē debuit mutari. Ab hoc igitur nomine Salem secundū eundem doctorem Rabbi Abraam per mutationem punctorum scilicet Camez, quod sonat aleph in uau, & assumpta terminatione fœmininorū nominum ith fit Sulammith: & assumpta littera he noticiæ in principio, fit hassulammith: id est hassulammitha latine, idest res ex Salem ciuitate, sicut nos dicimus a Roma romana scilicet res. Hæc est illa maxima ciuitas Salem, cui postea ad denotandum, ꝙ per ipsam ciuitatem uisurus esset mūdus pacē apud deum, a quo per peccatum primi parentis rebellando longe recesserat, additum fuit ei uerbum ieru, hoc est uidebunt: & sic dicta est Hierusalem, hoc est uidebunt pacem homines. s. apud deum factam in ipsa ciuitate per Christū. Qui in ea pati uoluit pro nobis. Ex his itaq; manifestum est, Synagogam ipsam congregationem patrum hebræorum denominatam fuisse a Hierusalem Metropoli, & matre ciuitate totius israel. Quæ (ut diximus) figura fuit nouæ hierusalem urbis Romæ, unde cum Synagoga, & congregatio patrū hebræoꝝ denominata fuerit a Salem sulammith, merito ergo & ecclesia Christi denominatur a Roma romana: eūdē .n. locum obtinuit urbs Roma propter Petrum principem apostolorum: qui in ea sedit, uixit, & passus est, quem obtinuit Salem, quæ postea & hierusalem apud patres hebræos. Et si ecclesia romana dicta est etiam catholica. i. uniuersalis. Ex quo totus mundus hoc est omnes fideles qui eiusdem ecclesiæ romanæ mēbra sunt, faciunt ipsam esse catholicam. Ex eo enim quia una est omnium christianorum Romana ecclesia, & non plures ecclesiæ, & unus tantum pastor Romanus Pontifex, & non plures pastores. Propterea eadē Romana ecclesia dicitur Catholica. i. uniuersalis, & cōmunis oībus Xpi fidelibus, sicut erat cōmunis, & uniuersalis ecclesia hierosolymitana oībus hebræis. Desinant igit delirare Lutherani hæretici: Qui de directo contra ipsum Iesum Christū impudentissime nitentes, qui dixit ad Petrum, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiā meam. s. Romanā, nō unā, sed infinitas propemodū ecclesias confingunt: Et parimodo nō unum sūmum pastorem, sed infinitos: Et quod maxime detestandum est, & cōmunionem fidelium tollunt, & unitatem, pro

qua specialissime passurus dñs Iesus orauit ad patrem, Ioannis.17.ca.dicensi Pater sancte serua eos in nomine tuo: quos dedisti mihi: ut sint unum, sicut & nos, & reliqua. Quã quidem ecclesiæ unitatem iidem hæretici prorsus dissoluere conantur. Nam quæ unitas obsecro erit fidelium, si secundum eosdẽ improbissimos hæreticos quot sunt uillæ, & pagi in mundo, tot sint principales ecclesiæ? & si quot præsbyteri, tot sũmi sacerdotes? & si quot capita, tot sententiæ in ecclesia dei? Quomodo ergo non intelligũt insensati, & cæci Lutherani se cæcos, ac duces esse cæcorum. Nam si sic uoluisset Christus instituere ecclesiam suam, ut ipsi falso cõminiscuntur, & fingunt ut .s. quot oppida & ciuitates sunt in mũdo, tot essent principales ecclesiæ: & quot episcopi, & presbyteri, tot sũmi sacerdotes. Quare ergo ad solum Petrum dixit. Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & non simul omnibus suis charissimis apostolis dixit, uos estis petræ, & super has petras ædificabo ecclesias meas. Insuper et si omnes apostoli pares sunt: & eandem habent singuli eorũ potestatem (ut ipsi falso asseuerant.) Quare sicut dixit ad solum Petrum, & tibi dabo claues regni cœlorum, & quodcũq; ligaueris super terram, erit ligatum & in cœlis, & quodcũq; solueris super terrã, erit solutum & in cœlis. Nõ dixit omnibus apostolis tunc præsentibus, & uobis dabo claues regni cœlorũ & cæ. Insuper interrogo istos doctissimos homines Lutheranos hæreticos, qui soli uidentur in mundo sapere. Quare cũ iam consumasset omnia dñs IESVS post Resurrectionem suam trãsiturus ad Patrem, & soli Petro præsentibus omnibus aliis apostolis commendauit oues suas tanto studio, & affectu dicens. Simon ioannis diligis me plus his? dicit ei. Etiã dñe scis, quia amo te. Dicit ei. pasce agnos meos. Dicit ei iterum Simon ioãnis diligis me? Ait illi. Etiam dñe tu scis, qa amo te. Dicit ei iterũ. Pasce agnos meos. Dicit ei tertio. Simon ioannis amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio amas me. Et dixit ei, Dñe tu omnia nosti, tu scis qa amo te. Dicit ei. Pasce oues meas. Hæc soli Petro dixit dominus oĩbus aliis apostolis tunc præsentibus. Quod si tantopere suas oues cõmẽdatas esse uolebat dñs, & omnes apostolos æqualem cum Petro habere uolebat potestatem in ecclesia sua, (sicut ista noua præclara ingenia recentium hæreticorũ contendunt,) Quare non omnibus apostolis, sed soli Petro signatissime expræsissimeq;, cui & soli dederat claues regni cœlorum, suas oues cõmendauit Christus dñs? At dicũt sub persona Petri intellexisse dñm & omnes alios apostolos. Hoc cõmentum tuum est o Lutherane, & non ex Euangelio. Vnde obsecro habes tu, q; loquens dñs ad solum Petrum, loquebatur etiam & ad cæteros apostolos? nisi ex tuo abundãti, & falsissimo sensu. In quo in tuã perniciem, & sempiternum interitum & tuum, & omniũ: qui te sectant abũdas, An non legisti illud sapientissimi Selomonis præceptum: qui Ecclesiastes capite.30. terribiliter comminatur dicẽs. Nõ addas quicquã uerbis illius,

& arguaris, inueniarisque mendax. Non mirum igitur si iuxta hanc Salomonis sententiam tu Lutherane addens ad uerba Christi argueris ab omnibus sanæ mentis hominibus: inuenirisque palam mendax, & simplicium & pauperum ouium Christi & seductor, & proditor. At Petrus rursus inquis nunquam uenit in urbem Romam, & in hoc palam mētiris o Lutherane. Nam ex eo, quod non legitur in actibus Apostolorum uenisse in urbem Romam Petrum: propterea non uenisse te inferre, hoc est falsissimum: Cōstat enim Euangelistas studentes breuitati prætermisisse gesta & ipsius dñi: dicente Ioāne, Et multa alia signa fecit IESVS, quæ nō sunt scripta in libro hoc, Quod si ipsius domini res gestas prætermiserunt Euangelistæ, quanto magis & ipsorum apostolorum? Sed quæro a te Lutherane si in urbem Romam (ut falso asseris) non uenit Petrus, neque in ea passus est, ubinam gentium & terrarum passus est Petrus? Assigna locum: non enim potuit tantus hō, quem Christus unice dilexit, & cui tradidit claues regni cœlorum, cuique tanto studio, & affectu cōmendauit suas oues, latere in mundo. Quia (ut dñs ipse dixit) ubi fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ. At dices mihi constare ex scriptis, & publica fama, Petrum sedisse in Antiochia, quod & nos fatemur. Sed nō constat aliquo pacto Petrū passum esse in Antiochia: sed in urbe Roma. Quinimmo (ut diximus supra) quod te maxime confundit Patriarcha ipse Antiocenus non nisi in hac urbe Roma, beatissima & Petri & Pauli ossa ueneratur. & Romanum pontificem ut legitimum & uerum Petri principis apostolorum successorem, agnoscit & colit: & non se ipsum Petri successorē profitetur. Ad hæc accedunt & alia certissima huius rei argumēta & signa. Et primum quod totus orbis Christianus una sententia a mille & quingētis annis ferme, & in primis Germania ipsa tota beatissima ossa Petri & Pauli non nisi in urbe Roma: ubi ad eorum passionis & martyrii memoriam duo ingentissima templa a Romanis Imperatoribus extructa sunt colit & ueneratur. Deinde quod & omnes Scriptores & græci & latini Petrum & Paulū in urbe Roma passos fuisse tradiderunt. Tertio quod & Chaldæi Syri, Antioceni: quorum aliqui Petrum ab Antiochia in urbem Romam sequuti sunt, de itinere & profectione Petri in Italiam ad eandem urbem Romam libros in eorū lingua Chaldaica conscripserunt, quorum aliquos & ego harum rerum ualde studiosus a dictis nunciis domini Patriarchæ Antioceni assecutus sum. Sed de his hactenus redeamus nunc unde digressi sumus. Reuertere reuertere hassulammith & cætera, hæc uerba sunt sponsi Christi quæ prophetat hic se dicturum in aduentu suo ad ipsam suam sponsam Synagogam dictam hebraice hassulammith: quam nos latine dicere possumus Sulamitam: prætermissa prima syllaba, qui articulus emphaticus est: quo carent latini: & si pro eo possemus ponere (sicut mos est latinis) pronomen demonstratiuū ipsam. Et uocata est sic Synagoga ut diximus ab ipsa Salem metropoli ciuitate quæ po

ftea dicta est Hierusalem sicut catholica Ecclesia a Roma dicitur Romana. Quæ quidem sponsa Synagogá quia in aduentu Christi ad eam, præuaricatura erat ab ipso suo sponso Christo, propterea Christus hic ꝓphetat & prædicit uerba, quæ ad ipsam præuaricantem sponsam in aduentu suo ad eam, erat clamaturus, Sicut ueniens postea & prædicans ei per tres annos cum di midio clamauit dicens. Reuertere reuertere hassulammith a tua præuarica/ tione.s.ad me. O hassulammith. Reuertere reuertere & respiciemus in te re uertentem a tua pertinacissima rebellione. Et mire ac signatissime a nume/ ro singulari spõsus Christus hic, transit ad pluralem dicens. Respiciemus in te: & hoc more suo facit ad denotandum pluralitatem ipsarum trium diui/ narum personarum, quarum prius loquens in singulari unicam ostenderat esse substantiam.

CAPITVLVM SEPTIMVM.

Vetus translatio.

QVid uidebis in Sunamite nisi choros castrorum. Quam pul chi sunt gressus tui in calciamentis fi lia principis. Iuncturæ feminum tuo rũ sicut monilia, quæ fabricata sunt manu artificis.

Noua translatio.

Quid respicies in hassulammith, sicut choros castrorum, Quã pul/ chri fuerunt gressus tui cum calcia mentis filia principis. Vertebra fe morũ tuorum sicut preciosa, opus manuum artificis.

QVid uidebis in Sunamite nisi choros castrorum. Ita in latino. In græ co autem sic. πόψεσθε ἐν τῇ σουλαμίτιδι ἐρχομένη ὡς χόρης παρεμβολῶν. hoc est. Quid uidebitis in Sulamitide quæ uadit ut herba castrorum. In arche typo aũt hebræo sic. Quid uidebitis in hassulammith, sicut choros castrorũ Quid uidebitis & reliqua, hæc uerba sunt sponsæ hassulammith: quæ & ip sa prophetat ea uerba quæ est respõsura ad christũ sibi prædicãtẽ, quæ sunt uerba plena superbiæ, incredulitatis & contumaciæ dicens. Quid respicie/ tis in hassulammith, & in hoc uerbo signat in hebræo accentus zacheph ca ton: qui uim habet intercidendi: & suspẽdendi orationem parumper. Quid respicietis, uerbum plenum arrogantiæ & contumaciæ. Quasi diceret non est opus ut respiciatis in hassulammith. Et postea subiũgit alia maioris con/ tumaciæ & infidelitatis uerba: dicens. Sicut choros castrorum. Et sensus est, Non est opus me amplius obtundas dicens. Reuertere reuertere hassulam/ mith reuertere reuertere. Sicut choros castrorum, hoc ẽ uolo aliquod signũ a te de cœlo uidere. Sicut uidit Iacob pater noster reuertẽs de domo Laban choros castrorum. s. Angelorum. Sicut scriptum est in lege Geneseos. 32. ca. ubi sic legitur. Iacob autem abiit itinere quo cœperat, fueruntq; ei obuiam angeli dei: quos cum uidisset ait, Castra dei sunt hæc: Et appellauit nomen loci illius Mahanaim, id est castra. De quorum quidem angelorum occuren tium Iacob patri nostro numero: diuersæ fuerunt inter doctos ueteres he/

bræorum doctores opiniones. Alii enim dixerũt fuisse sexaginta ribbo: hoc est sexagies decem millia angelorum quæ sunt sexcenta millia angelorum. Alii uero dixerunt hos angelos fuisse centum & uiginti ribbo, hoc est duodecies centena millia angelorum. Vel respondebant iudæi ad Christum, Sicut choros castrorum, hoc est ostende nobis illos choros angelicorũ castrorumquos uiderunt patres nostri in mari Rubro. Hic est sensus, prædictorũ uerborum: sicut & euenit postea, ut scriptum est in euangelio Iudæos dixisse ad Christum, uolumus a te signum uidere. Quampulchri sunt gressus tui in calciamentis filia principis: ita in utraq; translatione: in hebræo autem sic. Quampulchri fuerunt gressus tui cum calciamentis filia principis. Ad dicta uerba synagogæ respondens Christus inquit. Quam pulchri fuerunt gressus tui cum calciamentis filia principis. Sensus est O filia principis Abraæ: q̃ pulchri fuerunt gressus tui hactenus scilicet: cum calciamẽtis, & gressus tui inquit cum calciamentis: hoc est gressus & pedes tui fuerunt hactenus parati & accincti cum calciamentis ad ambulandum & iterfaciendum pro me in quascunq; asperas & longas uias: quasi diceret accincta eras cum calciamentis in pedibus sub ire omnia aspera & aduersa ꝑpter me, & nunc ita cõtumax & proterua facta es ꝯtra me. Et uocauit eã filiam principis Abraæ ut sic eius petulãtiã & incredulitatẽ q̃rẽdo signa magis ꝯfunderet. Cum Abraã pater eius cũ ei polliceret Deus semen in sua senectute ex Sara uxore senio iam confecta, & Semen eius futurum sicut stellas cœli, nihil in his hesitauit, nec signum aliquod petierit sed credidit, teste Scriptura, quæ Geneseos capite. 5. ait. Eduxitq; eum foras & ait illi. Suspice cœlum, & numera stellas, si potes, & dixit ei, Sic erit semen tuum, credidit Abraam Deo, & reputatum est illi ad iusticiam. Quod autem per id quod dicit filia principis ĩtelligit de Abraam: patet ex Scriptura, quæ appellat Abraam ipsum principem Geneseos. 23. capite. Cum inquit, Responderunt filii Heth dicentes. Audi nos dñe princeps dei es apud nos in electis sepulchris nostris sepeli mortuum tuum. Iunctura feminum tuorum sicut monilia quæ fabricata sunt manu artificis sic in latino. In græco autem sic. ῥυθμοὶ μηρῶν σου ὅμοιοι ὁρμίσκοις ἔργων χειρῶν τεχνίτου hoc est: Numeri femorum tuorum similes monilibus operum manuum artificis In hebræo autem sic. Vertebra femorum tuorum sicut preciosa, opus manuum artificis. Vertebra femorum tuoꝝ & cætera. Posteaq̃ incepit sponsus laudare sponsam a gressibus cum calciamentis, ut par pari referret: hoc est ut ipse sponsus uicissim laudaret ipsam sponsam ab omnibus suis mẽbris queadmodum ipse fuerat supra ab ipsa Sponsa de omnibus suis mẽbris laudatus: Pergit nunc laudare ipsam de cæteris eius mẽbris. Et mirum ꝙ cum Sponsa laudauit ipsum Sponsum de omnibus suis membris incepit a capite dicens, Caput eius aurum optimum & reliq: & descendit laudando eius mẽbra usq; ad tibias. Sponsus uero nunc e contra laudaturus sponsam de eius

pulcherrimis mẽbris,incipit a pedibus & procedit laudando usq; ad caput. Et ratio utriusq; ordinis est secundum doctores:quia ex quo intentio sponsæ erat de summo cœlo deducere sponsum ad se: propterea incepit a capite & descendit laudando usq; ad tibias,Rursus quia intentio Sponsi e contra erat ab ima terra exaltare Sponsam suam sursum ad summum cœlum : propterea laudans eam incepit ab infima parte:& ascendens laudando processurus est usq; ad caput,ut dicetur .Propterea cum laudasset supra gressus Spõsæ dicens.Quã pulchri fuerunt gressus tui cum calciamentis & cætera : nũc ĩfert dicẽs. Vertebra femoꝝ tuoꝝ siue circuitus sicut ꝓciosa appositiue opus manuum artificis. Vertebra femoꝝ,laudaturus singula mẽbra Sponsæ non pretermittit laudare eius femora more amantium. Sed laudat ea comparans illa rebus preciosis. Vnde apparet laudare sponsam de summa eius honestate: Ex quo dicit circuitus coxarũ eius esse sicut preciosas.s.res:hoc est Spõsam semper tenere eius femora uelata & cooperta:& ad nullam ea exponere turpitudinem & lasciuiam:quemadmodum preciosæ res semper tenẽtur coopertæ & uelatæ ob earum preciositatem. Item laudat ea ab eorum artifice q est ipse Deus,dicens opus manuũ artificis.i.ipsius dei q est sũmus artifex

Vetus translatio.

VMbilicus tuus crater tornatilis,nunq̃ indigens poculis. Vẽter tuus sicut aceruus tritici, uallatus liliis.Duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli capreæ. Collum tuum sicut turris eburnea. Oculi tui sicut piscinæ in Esebon quæ sunt in porta filiæ multitudinis.

Noua translatio.

Vmbilicus tuus crater Lunæ non deficiet potione. Venter tuus aceruus tritici circũseptus uiolis. Duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli Capreæ. Collum tuum sicut turris eboris. Oculi tui fontes in in hesebon ad portum filiæ multitudinis.

VMbilicus tuus crater tornatilis nunquã indigens poculis sic in utraq; translatione. In hebræo autem sic. Vmbilicus tuus crater lunæ nõ deficiet potione.Pergit Sponsus ut cœpit laudare singula mẽbra suæ sponsæ: & semper ascendens laudat nunc eius umbilicum :,quem laudans assimilat crateri lunæ:hoc est crateri lunari:idest rotundo ad similitudinẽ lunæ. Hasachar enim hebraicum quod uterq; interpres uertit tornatili. Vt inquit Rabbi Abraam Abenezra Chaldaicum est,& significat idem quod iareah hebraicum id est luna latine:quæ cum est plena est rotunda. Vnde ex eo quod dicit Vmbilicus tuus crater lunæ, uult dicere umbilicus tuus ẽ sicut crater lunæ,idest similis crateri:qui factus est ad similitudinem lunæ plenæ. Hoc est rotundus & plenus sicut luna:quæ cum est rotunda est plena , Ad quem quidem craterem plenum sicut luna comparans umbilicum spõsæ, uult dicere ipsum esse semper plenum & fœcundum,Cæterum quia Luna cum plena est exinde tendit in defectum:propterea ne idem intelligeremus & de cra-

tere:& idem per cōsequens de umbilico sponsæ:ꝙ aliquo tēporē. s.& ipse sicut Luna incidet in defectum ,ita ut non sit plenus & exuberans potione, sed sit sterilis & infœcundus:propterea remouens hoc scriptura subiungit dicens.Non deficiet potione,hoc est,qui crater ullo unq̄ tēpore deficiet potione: intelligitq; ex hoc ipsum umbilicum sponsæ nunq̄ fore sine fœcunditate & prole sanctorum uirorum. Venter tuus sicut aceruus tritici uallatus liliis.Sic in latino & in græco. In hebræo autem sic. Vēter tuus aceruus tritici,circumseptus uiolis. Venter tuus aceruus tritici. Mire ac signate comparat uentrem Sponsæ aceruo collectorum fascium tritici in unum, Et hoc quia cōsueuit huiusmodi aceruus tritici esse latus & amplus ab infima parte:& angustus in suprema. Et sic maxime est uenter mulieris. Et propterea recte uereq; dixit uenter tuus aceruus tritici. Item perpulchre ac significanter comparat uētrem sponsæ aceruo tritici,quia sicut ex aceruo tritici fit panis: quo omnes indigemus ꝓ uictu temporali præsentis uitæ.Sic ex uentre Spōsæ ortus est ille cœlestis panis,quo omnes indigemus,ad uiuendum in sempiternum:secundum Scripturam quæ dicit. Qui manducat hūc panem uiuet in æternum.Circumseptus uiolis. Sensus est,ꝙ idem aceruus tritici cui comparat uentrē Sponsæ nunq̄ fuisset uisus in mundo,nisi fuissent uiolæ in circuitu eius:qui ipsum aceruum uallarent,custodirent, atq; seruarent,hoc est, nisi fuissent sancti qui nati sunt,& nascētur ex uentre Sponsæ ecclesiæ:per uiolas enim quæ suauissimum dāt odorem,intelligit ut diximus sanctos oēs quos semper habet Christus in circuitu ,tanq̄ redolentissimas suauissimasq; uiolas. Duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli capreæ:sic in omnibus tribus linguis. Duo ubera tua,hoc est duo testamenta uetus & nouum, ex quibus tanq̄ ex duobus uberibus emanat lac quo alimur in uitā æternam: Collum tuum sicut turris eburnea,ita in omnibus tribus linguis. Collum tuum sicut turris eburnea.Cōmendat collum sponsæ & a candore & a fortitudine a candore,cum dicit eburnea ,per nimiam eius innocentiam : a fortitudine, cum dicit turris:ex quo collum sponsæ fortissimum tanq̄ turris nullis infidelium & hæreticorum persecutionibus flectetur, neq; deprimetur. Oculi tui sicut piscinæ in Esebon:ita in utraq; translatione. In hebræo autē sic. Oculi tui fontes in Esebon ad portam filiæ multitudinis, Oculi tui idest prophetæ tui:per quos tanq̄ per oculos uides futura : qui primum in Esebon ciuitate terræ israel:quam acceperunt filii Israel de manibus Seon Regis ammorrei sicut legitur Numeri capite. 21. in qua ciuitate fuerūt a principio prophetæ, ubi tanq̄ fontes effundentes multam aquam,idest multam doctrinā. Ad portam filiæ multitudinis subaudi proficiscētur : intelligitq; per oculos qui erāt tanq̄ fontes in Esebon duos maximos prophetas & spiritu Dei plenissimos maximosq; uiros Petrum & Paulum. Qui recedentes ab Esebon ,idest a terra Israel intelligens a parte totam terram Contulerunt se ad prædicandum

IESVM Christum ad portam filiæ multitudinis mos loquendi hebraicus, hoc est, ad populosam & maximam ciuitatem Metropolim gentium urbem Romam.

Vetus translatio.

NAsus tuus sicut turris Libani: quæ respicit contra Damascũ. Caput tuũ ut Carmelus: & comæ capitis tui sicut purpura regis, iũcta canalibus.

Noua translatio.

Nasus tuus sicut turris Libani, spectans facies Damasci. Caput tuum super te, sicut Carmelus: & coma capitis tui sicut purpura. Rex ligatus cum canalibus.

NAsus tuus sicut turris Libani: quæ respicit contra Damascum: sic in latino. In græco autem sic. μυκτήρ σου ὡς πύργος τοῦ λιβάνου σκοπεύων πρόσωπον δαμασκοῦ. hoc est Nasus tuus sicut turris Libani consyderans faciem Damasci. Et in hebræo eodem pacto sic. Nasus tuus sicut turris libani spectans facies Damasci. Nasus tuus. Pergit Sponsus laudare singula membra Sponsæ: comparatq; nimirum Nasum eius ad turrim Libani. Quod ad deformitatem Sponsæ spectare uidetur potius, quam ad pulchritudinem, & uenustatem: si nasum adeo magnum & erectum habuit Sponsa, ut turris Libani. Quam ob rem dicunt doctores hebreorum comparationem istam non esse magnitudinis nasi ad magnitudinẽ turris. Sed potius dispositiõis eius ad dispositionẽ turris libani. Nã si magnitudinis esset cõparatio inqunt ad turrim Dauidq̃ est in mõte siõ, sicut supra fuisset nasus spõsæ cõparatus, & non ad turrim libani. Erat enim hæc turris libani, nõ sicut turris Dauid ædificata cũ eminentiis siue mergulis in summitate eius, ut dictum est. Sed erat æqua, & plana desuper, & perpolita, & sine foraminibus. Sic & nasus Sponsæ erat sine eminentiis, hoc est sine tuberculis, atq; maculis, quæ nasci quandoq; consueuerunt in naso mulierum, & perpolitus ac pulchre dispositus. Comparationes enim rerum satis est ex aliqua parte conueniant. Hæc secundum hebræos. Nos uero dicimus Nasum sponsæ comparari ad magnitudinem turris libani, ad denotandum per magnum nasum eius, magnum odorem, quẽ, stans in monte libano, qui est in finibus terræ israel, & respiciẽs faciem Damasci ciuitatis gentium olfaciebat e regione earum, ad quas, capta magno suauissimoq; earundem gentium odore, quem sua sagacissima sapiẽtia præsentiebat erat migratura. Item per magnum nasum Sponsæ significat Scriptura acrimoniam Ecclesiæ contra hostes eius infideles, & hæreticos. Ira. n. hominis & furor mox in naso eius indicatur. Vnde non mirum si nasutam Spõsam facit Scriptura, quã supra sicut acies istructas & ordinatas, terribilẽ & formidolosã suis inimicis eẽ dixerat. Et docti ueteres hebræo℞ doctores in libro dicto Midras Sirim. Dixerunt p nasum sponsæ intelligi debere tẽplum domini, ex quo sicut nasus datus est in altiori hominis parte in facie

sic & domus sancta ædificata est in altiori parte mundi in hierusalem. Vnde comprobatur maxime id,quod supra sæpe diximus:q̃ migratura sponsa,ut & latius dicemus in sequentibus:ab hebræis ad gentes:non nisi in alta & excelsa gentium metropoli urbe Roma ipsam desolatam Hierusalem erat instauratura. Vnde merito Roma sicut in rei ueritate est,sic & credit esse, altera Hierusalem ciuitas sancta. Et ne risum præbeamus hebræis q̃ ut ubiq; inuitis recentibus Lutheranis hæreticis Romanam ecclesiam catholicam.i. uniuersalem & cõmunem oĩbus Christi fidelibus esse comprobamus:sic inuitis ipsis hebræis & alteram Hierusalem esse asseueramus. Interrogo ipsos hebræos: Vnde est q̃ hebraica eorum lingua,quæ supra oẽs alias(ut ipsi negare non possunt)proprietates rerũ & etymologias maxime obseruãs exprimit. Cũ tres sicut græca habeat numeros singularem :Dualem ,& pluralem. Nomen ciuitatis sanctæ Hierusalẽ non per singularem exprimit numerum, neq; pluralem:sed per dualem tantum: Est,n.Ierusalaim(sic.n.proferuntur hebraice)dualis numeri semp:& ita dualis ut unq̃ sit singularis neq; pluralis: Sed semp dualis. Vnde ex lingua eoꝶ hebraica plene ꝯstat duas esse ciuitates Hierusalẽ:quas Deus elegit in habitaculũ suum :alterã olim in Syria:& alterã hodie in Italia:quã Clauiger cœloꝶ Petrus suo martyrio fundauit in urbe Roma,in uaticano. Nec poterit mihi hæbræus dicere per duas hierusalẽ intelligi alterã terrestrem,& alteram supernam Hierusalem: Cum in sua ueteri sancta scriptura ante aduentũ IESV Christi nulla unq̃ hebræis facta fuerit mentio,neq; ulla explicita promissio,de superna Hierusalẽ,aut de regno cœloꝶ: nisi de terra fluente Lac & Mel :quam solã Deus ipsis hebræis pollicebatur. Ita ut superna Hierusalem sit altera a noua Hierusalẽ catholica ecclesia,& nõ altera a uetere Hierusalẽ,cuius tẽpore de ipsa celesti hierusalẽ, & regno cœloꝶ nulla expressa mentio facta fuit ab ipsis Prophetis, usq; ad aduentũ IESV Christi,q ueniẽs & precioso sanguine suo satisfaciẽs pro peccatis mundi,cœlũ antea clausum nobis reserauit :Cœlũq; propterea suis fidelibus,& non amplius terrã fluentẽ Lac & Mel,sicut hebræis ante aduentũ suũ pollicitus est. Sed hæc hactenus. Redeamus nũc unde digressi sumus. Nasus tuus sicut turris libani. Rabbi Abraã Abenezra & doctus & maximæ inter hebræos auctoritatis uir,in suis cõmẽtariis inqt, p magnũ Nasũ spõsæ intelligi sũmũ Dei Sacerdotẽ:quẽ hebræi in lingua eoꝶ hebraica appellãt Chohẽ gadol.i.sũmũ Sacerdotẽ,q nimiꝶ p nasum spõsæ significat,ex quo sicut nasus maxime ptinet ad pulchritudinẽ & necessitatẽ elegãtis corporis mulierũ,sic & sũmus sacerdos maxime ptinet ad decorẽ & necessitatẽ mystici corpis ecclĩæ. Quẽ nos inuitis ipis & hebræis & recẽtibus hæreticis ipsius catholicæ nouæ hierusalẽ Romanæ ecclĩæ Põtificẽ maximũ Petri prĩcipis Apł'oꝶ,Successorẽ esse cõprobamus. Spectãs faciẽ Damasci. Mire signateq; dicit,q̃ nasus spõsæ.i.facies,itelligẽs a pte,totũ spectabat damascũ ci

uitatem gentium: & non Hierusalem ciuitatem suam. Vnde dixerunt docti
ueteres hebræorum magistri, q̃ Spõsa respiciebat Damascum ciuitatem gẽ/
tium, significans ex hoc hierusalem ciuitatem sanctam dilatandam propagã
damq; Damascum usq; ciuitatem gentium. Item respiciebat inquiunt faciẽ
Damasci Sponsa, ex quo in Damasco erant pulcherrimi optimiq; fructus.
Quæ expositio satis congruit, satisq; commoda est. Nam ex quo migrare in
tendebat Sponsa ab hebræis ad gentes, Propterea dicitur hic stare in Liba/
no in confinibus terræ Israel, in porta regionis gentium. Et propterea ma/
gnum dicitur habere nasum: quo magnum suo sagacissimo odoratu præ/
sentiebat ex ipsis gentibus prouenire odorem, & propterea & fixum dicitur
habuisse, obtutum & aspectum suum Damaschum uersus ciuitatem genti/
um: ex quo ad eas migrare intendebat & parabat: quod sicut figuratum est,
sic fuit postea factum in aduentu Sancti Sanctorum IESV Christi Messiæ,
per maximum Apostolum eius Petrum: qui Sponsam ipsam ex Syria ex ue/
tere hierusalem traduxit in Italiam, ad nouam Hierusalem urbem Romam.
Caput tuum ut Carmelus: sic in utraq; translatione. In hebræo autem sic.
Caput tuum super te sicut Carmelus. Est autem Carmelus mons altissimus,
in terra Israel, per quem quidem altissimum montem intelligitur Christus.
Qui in monte altissimo cœlorum sedens ad dexteram patris, Caput est ipsi/
us Sponsæ ecclesiæ. Et qui adhuc in terra confractis quattuor regnis gen/
tium crescet in montem magnum: & replebit totam terram. Sicut Danielis
2. inquit Scriptura. Videbas donec abscisus est lapis de monte sine mani/
bus. & percussit statuam. Et dicit de monte, hoc de Cœlo, & sine manibus,
hoc est sine cooperatione alterius, sed a se ipso abscisus, & postea subiungit
Lapis autem, qui percusserat statuam, factus est mons magnus, & impleuit
uniuersam terram. Et coma capitis tui sicut purpura Regis iũcta canalibus.
Ita in latino. In græco aũt rectius sic. καὶ πλόκιον κεφαλῆς σου ὡς πορφύρα βασιλεὺς δε
δεμένος ἐν παραδρομαῖς, hoc est. Et crinis capitis tui sicut purpura, Rex ligatus in
decursibus. In hebræo aũt sic. Et Coma capitis tui sicut purpura. Rex liga/
tus cũ canalibus. Vnde patet latinũ interpretem, ut sæpissime alias, neq; uer
ba, neq; sensum hebraicum latinum reddidisse. Et propterea nephas est dice
re, hanc translationem, qua utimur esse diui Hieronymi, totq; defectus, qui/
bus eadem translatio ubiq; scatet, eidem Hieronymo uiro, tum sanctissimo,
tum trium linguarum peritissimo impingere: & (quod detestabilius, & maxi/
me perniciosum est) dum aut pphanis studiis: aut ecclesiasticis dignitatibus,
potius quam sacris literis inhiant homines, sub nomine Hieronymi, quã/
plurimos eiusdem translationis contortos sensus, pro ueritate hebraica du/
cere, & Scripturas quæ clarissima de IESV Christo reddunt testimonia
ignorare. Sed hæc hactenus. Et coma capitis tui. Posteaquam Sponsus de/
scripsit laudando omnia membra Sponsæ ultimo loco nunc laudat eam de

pulcherrima eius coma. Et postea mox subiungit illa nimirum stupēda, & significantissima uerba. Rex ligatus cum canalibus: quæ postea exponentur. Dicit itaq;. Et coma capitis tui sicut purpura. Pro quorum quidem uerborum intelligentia est notandum cum hebræis, ꝙ dictio Dalad, quam uertimus comam latine: significat etiam & pauperiem: propterea iidem doctores hebræorum per comam spōsæ purpuream intellexerunt pauperes: qui sunt inquiunt in Israel: sicut purpura, hoc est coloris purpurei per magnam eorum charitatem. Et hoc recte uereq; exponunt: quia per comam Sponsæ nimirum Apostoli significantur: qui paupertatis amantissimi merito per purpureum colorem ob magnam eorum charitatem significantur: pro qua imitantes magistrum suum Christum omnes propriam uitam exposuerunt. Recte igitur uereq; apostoli Christi & Discipuli omnesq; martyres denotātur per comam Sponsæ purpuream: quo propterea purpureo colore secūdum hanc significationem insignitur hodie & apostolicus Senatus. Rex ligatus cum canalibus. Hæc uerba dixit hic Sponsus Christus signatissime per interpositionem inter laudes præcedentes Sponsæ & consequentes. Quæ aliqui ueteres hebræorum doctores non intelligentes secūdum literalem sensum exposuerunt ea allegorice tantum: Dicentes sic. Regem æternum Selomonem ligatum in Canalibus, hoc est, iurauisse apud canales scilicet aquarum, ad quos quidem Canales Pater noster Iacob statuerat uirgas suas populeas sicut legitur Geneseos capite. 30. & tunc temporis Deum iurauisse eidem patri nostro Iacob se habitare facturum gloriā suam in Israel, quod est palam falsum: Ibi enim nihil tale legitur, nec unquam iurauit Deus patri nostro Iacob Iuramentum aliquod, Quamobrem est expositio satis abhorrens a ueritate hebraica. Propterea Rabbi, Abraam, Abenezra recens hebræorum doctor in suis commentariis rectius quam dicti ueteres doctores ea uerba secūdum literalem sensum exposuit sic. Rex ligatus cum canalibus: hoc est Rex Messias: idest Christus: qui secundum ueteres doctores studens atq; festinans uenire ad instaurandum Hierusalem natus fuit: signatissime in ipsa die qua desolata fuit eadem ciuitas Hierusalem per Titum & Vespesianum ligatus fuit cum Canalibus, idest tribulationibus multis, quæ intelliguntur per Canales multarum aquarum: & adeo male fuit affectus, ut etsi a tanto tempore sit natus, nihilominus hactenus uenire non potuerit. Hæc Rabbi Abraam Abenezra in suis commentariis, Qui cæcutiens in meridie uidet lumen: non tamen satis clarum: Nam cum hæc uerba dicta sint apertissime de passiōe Xpi Messiæ: ut & idē doctor cū suis ueteribus doctoribus sentit. Mirū quomō nō pudet eū credere Xp̄m natū iā a mille & qngētis ānis male affectū & ligatū a suis inimicis usq; adeo uenire nō potuisse. Insup mirū quomō iste Messias anteq̄ ueniret ad eos fuerit depræhēsus, & ligatus: Et ualde mirabilius, ꝙ sic ligatus & male affectus in manibus inimicorū uiuere

tãto tempore potuerit: & quomodo nullam uiam adinuenerit ut a uinculis solueretur. Sed illud magis atq; magis demiror quomodo tantus doctor (ut ignarum hebræorum uulgs ommittam, qui ista non intelligunt) talem Messiam expectabat, qui inuitus & ꝯtra suam uoluntatem tanto tempore in manibus inimicorum captiuus teneretur. Sed meræ nugæ sunt istæ. Et illud solum pium sanctum & uerum est credere, ꝙ ipsa catholica Ecclesia de hac re credit & firmiter tenet. Christum Messiam scilicet uenisse, non solum a die qua desolata fuit Hierusalem: sed & multo ante: & cum uenisset uere ut inquit hic Scriptura, fuit ligatus cum canalibus: hoc est non simpliciter quidem fuit ligatus iste Rex maximus Christus Messias: Sed fuit ligatus in cruce scilicet cum canalibus: idest cum quinq; ei factis uulneribus. Significantur enim eius sanctissima quinq; uulnera hic per quinq; canales Metaphorice: ex quo per quinq; eius corporis uulnera, tanq̃ per quinq; canales aquarum emanauit totus sanguis innocentissimi purissimiq; corporis eius. Hic ē uerus & Catholicus sensus prædictorum uerborum. Quæ quidem memoratu dignissima pernecessariaq; uerba dicit idem sponsus de se in tertia persona sic. Rex ligatus cum Canalibus. Quasi interloquendum de pulchritudine sponsæ interponens hæc uerba de passione sua palam diceret. Et pro tanta tua pulchritudine o Sponsa Rex ligatus cum canalibu s, hoc est. Ego Sponsus tuus Christus Rex cum ueniam ad te osculandum & redimendum pro te ero ligatus tanq̃ latro & malefactor in Cruce, cum quinq; canalibus, idest, cum quinq; uulneribus, quæ ad modum Canaliũ fluendo emittent totum sanguinem corporis mei pro tua redemptione.

Vetus translatio.

QVam pulchra es & quam decora charissima in deliciis. Statura tua assimilata est palmæ. & ubera tua botris. Dixi: ascendam in palmam: & apprehendam fructus eius. Et erunt ubera tua sicut botri uineæ, & odor oris tui sicut odor malorum. Guttur tuum sicut uinum optimum. Dignum dilecto meo ad potandum: labiisq; & dentibus illius ad ruminandum. Ego dilecto meo: & ad me conuersio eius.

Noua translatio:

Quã pulchra es & quã dulcis dilecta in deliciis. Hæc statura tua similis est palmæ: & ubera tua racemis. Dixi: ascendam in palmam, prahẽdã in cimis eius, & erunt qdẽ ubera tua sicut racemi uitis, & odor nasi tui sicut pomorum, & guttur tuũ sicut uinum bonum, uadens dilecto meo ad rectitudines: Eructare faciens labia senum. Ego dilecto meo: & super me desiderium eius.

QVam pulchra es, & quam decora charissima in deliciis, ita in latino In græco aũt & in hebræo sic. Quã pulchra facta es, & quã dulcis dilecta in deliciis. Quã pulchra facta es. Sẽsus hic est, posteaq̃ ꝓ te ligatus fuero cũ canalibus: hoc est cum uulneribus, inqt Sponsus, efficieris per mea uulnera

redempta & pulchra & dulcis, & dilecta in deliciis : hoc est, dulcis & digna
qua ego fruar inter omnes alias meas delicias. Statura tua similis est palmæ,
& ubera tua botris: sic in omnibus tribus linguis: nisi quia in hebræo ꝓ sta/
tura tua habetur sic. Ista statura tua & reliqua. Ista statura tua similis est pal/
mæ. Recte sponsus Christus rex cum inter laudes. quas tribuit sponsæ per/
spicuam mentionē suæ passionis in tertia persona loquens, & de se ipso pla
ne intelligens fecisset: uolēs nunc inferre quam obrem fuerit ligatus, & ubi
fuerit ligatus infert sic. Ista statura tua similis est palmæ. hoc est, ista tui cor/
poris statura est sublimis & recta, sicut est Statura & altitudo palmæ: ē enim
Palma arbor recta & alta, ad quam comparatur sponsa: ex quo recta altitu/
do multum confert ad pulchritudinem & uenustatem mulieris. Et allegori/
ce p rectitudinē altitudinēq; staturæ ipsius Sponsæ cōparatæ ad palmā, q̄ est
arbor & recta & fructifera, intelligit rectitudinem & celsitudinem patru ip
sius Sponsæ: & per eius ubera, quæ comparat botris siue racemis eiusdē ar/
boris palmæ, intelligit (ut diximus) duas tabulas legis acceptas a patribus, a
qbus qdē tabulis tanq̄ a duobus uberibus profluit Lac sciētiæ, & sapientiæ
Dei. Est itaq; sensus pro rectitudine, iusticia, & excellentia patꝝ tuoꝝ, q flo/
ruerunt & fructum dederunt apud me, sicut palma o sponsa. Item & ꝓ tuis
uberibus hoc est duabus tabulis legis quas libenter accepisti a me. Dixi: ascē
dam in palmam, & appræhendam fructus eius, ita in latino. In græco autem
rectius sic εἶπα ἀναβήσομαι ἐν τῷ φοίνικι κρατήσω τῶν ὑψέων αὐτοῦ hoc est. Dixi ascen/
dam in palmam, præhendam cacumina eius. In hebræo autem sic. Dixi
ascendam in palmam præhendam in cimis eius. Sensus est. Dixi, hoc est
in corde meo dixi. idest cogitaui pro ista tuorum patrum rectitudine, & iu/
sticia, & per legem quam accepisti a me, Ascendam & ego in palmam arbo/
rem: hoc est in Crucem cuius pars fuit de Palma: præhendam in cimis eius:
hoc est firmabo me in cimis, siue in ramis eius arboris palmæ, quousq; subau
di emittam spiritum. Et est explanatio eius quod dixerat supra. Rex ligatus
cum canalibus. Vbi ligatus. Non dixerat propterea nunc dicens Christus se
ascensurum in palmam palam dat intelligi se ligatum fuisse in palma, hoc ē,
in alta arbore Crucis: cuius pars (ut refert Glossa ordinaria) fuit de palma. Et
recte in Crucem de palma arbore ascendit Christus: quia oblaturus sacrifi/
cium iusticiæ pro peccatis totius mundi ascendit in eam arborem per quam
iusti significant' in Scriptura: quæ ait Iustus ut palma florebit. Dixi ego ascē
dam in palmam, hoc est in Crucem de palma arbore, & ex uerbo dixi. i. cogi
taui, dat intelligi Christus suam uoluntariam sponraneamq; fuisse passionē
& mortem, & diu ante a se præuisam & determinatam, & postea pro redem/
ptione totius mundi libentissime sumptam. Et erunt ubera tua sicut Botri
uineæ, & odor oris tui sicut odor malorum, Ita in utraq; translatione, nisi qa
in græco pro odor oris tui, rectius habetur sic. καὶ ὀσμὴ ῥινός σου idest & odor na

ſi tui. Et pro & erunt, habetur ſic, ἔσονται δὲ· ideſt erunt quidem, cum particu/la expletiua, & conſimiliter in hebræo ſic. Et erunt quidem ubera tua ſicut racemi uitis: qui ſcilicet dant & producūt multum uinū: hoc eſt multam do/ctrinam. Et odor naſi tui, ſicut malorum ſiue pomorum pulchre olentiū ſup ple. Et per naſum Sponſæ aliqui doctores ut diximus, intelligunt templum domini, & eccleſiā ipſam. Aliqui uero ut eſt Rabbi Abraam intelligit ipſum ſummum ſacerdotem. Et ſic ſenſus ē. Et odor naſi tui, ideſt eccleſiæ tuæ, uel ſummi ſacerdotis ſacrificantis, & odorem emittentis ſuauiſſimum Deo: erit ſicut malorum pulchre redolentium ſcilicet Guttur tuum ſicut uinum opti mum: dignum dilecto meo ad potandum, ita in latino. In græco autem re/ctius ſic. καὶ λάρυγξ σου ὡς οἶνος ἀγαθὸς πορευόμενος τῷ ἀδελφιδῷ μου εἰς εὐθύτητα. hoc eſt. Et guttur tuum ſicut uinum bonum uadens nepoti meo ad rectitudinem. In hebræo autem ſic. Et palatum tuum ſicut uinum bonum, uadens dilecto meo ad rectitudines. Et palatum tuum ſicut uinū bonum. Senſus eſt. Et tunc cum ego aſcendero in arborem palmam: Palatum tuum ſicut uinum bonū: hoc eſt guſtus palati tui, in quo probatur uinum nō erit amplius corruptus: ſicut nunc eſt, ſed erit ſanus, & ſicut uinum bonum, hoc eſt, & ſicut bonum erit uinum, ſic & guſtabit ipſum, uadens dilecto meo ad rectitudines, ita in hebræo & græco ferme. Pro quibus latinus interpres neq; ſenſum neq; uer ba expreſſit dicens, dignum dilecto meo ad potādum: Vadens dilecto meo ad rectitudines. Hæc uerba ſunt Sponſæ quæ reſpondens ad prædicta uer/ba ſponſi, de bono guſtu, optat ſibi cōcedi & dari talem bonum guſtum bo ni uini, ideſt diuini amoris, ita ut ſic poſſit guſtare ipſum, ſicut eſt dulce, dicēs ſic. Vadens dilecto meo ad rectitudines. Et ſenſus eſt, utinā ꝙ palatū meum uadat dilecto meo ad rectitudines: hoc eſt, utinā ꝙ ego recte perfecteq; gu/ſtare & diligere te merear, ita ut guſtus meus & omne meum deſiderium ua/dat dilecto meo ad rectitudines. Labiiſq; & dentibus illius ad ruminandum. Ita in latino. Quæ uerba in græcū tranſlata fuerunt ſic. ἱκανούμενος ἐν χείλεσί μου καὶ ὀδοῦσι hoc eſt ſufficiens in labiis meis & dentibus. Nos aūt ex hebræo uer/timus ſic. Eructare faciens labia ſenum. Et ſenſus eſt. Vtinam inquit ſponſa ꝙ guſtus palati mei, & amor meus erga te dilectum ſit ſicut uinum bonum: quod eructare facit labia ſenum: hoc eſt, quod quidem uinum adeo eſt bo/num, quod compellit ſenes ad loquendum: quaſi diceret, & tunc uinum bo num iſtud, ideſt amor meus perfectus ut bonum uinum in te, compelleret & ipſos ſenes patres meos mortuos ad loquēdum, & exultandum, congratu/lantes mihi & confitentes tibi pro me. Ego dilecto meo, & ad me conuerſio eius. Sic in utraq; tranſlatione. In hebræo autem ſic. Ego dilecto meo & ſu/per me deſiderium eius, ut ſcilicet ego diſcam & faciā uoluntatem ſuā, hoc enim eſt deſiderium eius, & quod optat aſſequi ſponſus meus a me.

Vetus tranſlatio.	Noua tranſlatio.

Veni dilecte mi egrediamur in agrum: commoremur in uillis: Mane surgamus ad uineas: uideamus si floruit uinea. Si flores fructus parturiunt. Si floruerunt mala punica, ibi dabo tibi ubera mea. Mandragoræ dederunt odorem in portis nostris, omnia poma noua & uetera dilecte mi seruaui tibi.

Veni dilecte mi egrediamur in campum, pernoctemus in uillis. Surgamus diluculo ad uineas, uideamus si floruit uitis, aperta est uua acerba, si gemmauerunt mala Punica, Ibi dabo amores meos tibi. Mandragoræ dederunt odorem. Et ad portas nostras omnes fructus pulcherrimos: nouos etiam ueteres dilecte mi abscondi tibi.

Veni dilecte mi egrediamur in agrũ commoremur in uillis. Ita in utraq; translatione, & consimiliter in hebræo, nisi quia pro, in agrum in hebræo habetur ĩ campum, & ꝑ commoremur, habetur pernoctemus in uillis. Veni dilecte mi, egrediamur in campum. Hic est locus in quo signatissime denotatur translatio domus Dei ab hebræis ad gentes, & a uetere hierusalem in nouam Hierusalem urbem Romam: quod mire non signatur nisi post aperte factam mentionem Passionis & mortis ipsius Regis Christi cum canalibus in arbore Palma, idest in arbore Crucis. Vnde indignata Sponsa hoc est uera gens Israelitica: quæ credidit in IESVM Christum, eumq; recepit, persuadet hic ipsi Sponso Christo, ut relictis hebræis, & terra eorum, una secum egrediatur in campum dicens. Veni dilecte mi egrediamur. s. ab hierusalem in campum, hoc est in mundum, pernoctemus in uillis: quasi diceret quousq; peruenerimus in urbem Romam alteram Hierusalem nobis congruam & aptam ad habitandum, pernoctemus in uillis, hoc est in aliis locis & ciuitatibus gentium, quæ respectu Vrbis Romæ sunt uillæ, in quibus pernoctare tantum uolebat ipsa Sponsa Christi. Mane surgamus ad uineas, uideamus si floruit uinea: si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica, ibi dabo tibi ubera mea. Ita in utraq; translatione. In hebræo autẽ sic. Surgamus diluculo ad uineas, uideamus si floruit uitis, aperta ẽ Semadar. i. uua acerba. gemmauerunt mala granata, ibi dabo amores meos tibi. Surgamus diluculo, & reliqua. Sensus hic est. Et cum egressi fuerimus inquit Spõsa de Hierusalem pernoctabimus ĩ uillis, & inde summo mane surgamus ad uineas, hoc est a uillis summo mane surgentes proficiscamur ad uineas scilicet gentium, uideamus si floruit uitis, & aperta est uua acerba, hoc est uideamus si iam peruenit ad eas gentes tuus fragrãtissimus odor per apostolos tuos. Quadraginta. n. annos post passionem Domini desolata fuit hierusalẽ, & ab ea recesserunt apostoli, quo tempore inceperat iam totus mũdus suauissimum Christi odorem olfacere, Vnde merito inquit Sponsa. Surgamus diluculo ad uineas: uideamus si floruit uitis, & aperta est uua acerba, Et per uitem intelligit ipsos Sacerdotes: qui prædicantibus apostolis per mundum

inceperunt florescere,& uinum,hoc est diuinum odorem in populo produ cere. Et per uuam acerbam,quæ ex plurimis granis constat, intelligit ipsum populum, Si gemmauerunt mala granata, hoc est & uideamus si rubicundi martyres ad similitudinem malorum granatorum per summam eorum chari/ tatem incipiunt iam testimonium dare de te, Ibi dabo tibi ubera mea,ita p/ quam perperam in utraq; translatione. In hebræo autem sic. Ibi dabo amo/ res meos tibi: Hoc est ibi inter gentes in urbe Roma dabo tibi meos amo/ res,quasi plane diceret Sponsa:hic in Hierusalem non te amaui,neq; dilexi, charissime Sponse:ueruntamen ibi scilicet inter gentes in ecclesia Romana dabo tibi amores meos:hoc est te Sponsum dominum meum:qui p me uo/ luisti ligari in palma cum Canalibus perfecte diligam. Vnde patet quanto perfectior est ecclesia gẽtium:& quanto in amore & dilectione diuina quã ipsa Synagoga præstantior: cum aperte dicat hic Sponsa: ibi dabo amores meos tibi: Mandragoræ dederunt odorem in portis nostris. Ita in latino,in hebræo autem sic. Mandragoræ dederunt odorem. Et hic interciditur ora tio. Et postea sequitur. Ad portas nostras omnes fructus. & reliqua, Mandra goræ dederunt odorem,hoc est (continuãdo sensum cũ superioribus) si p/ duxerunt iam flores,& inceperũt iam dare odorem suũ: q̃si diceret uideamus si omnes populi gentium,qui sunt sicut herbæ campi incipiunt te iam con/ fiteri,per Mandragoras,enim speciem herbæ cuius radix est ad similitudinẽ formæ humanæ:intelligit omnes herbas campi,& per eas omnes populos or bis terrarum:qui passo IESV Christo inceperũt florescere & odorem sua/ uissimum fidei,charitatis,& omnis uirtutis dare. Et ad portas nostras, omnia poma noua,etiam uetera dilecte mi abscondi tibi. Et ad portas nostras. Sen sus hic est,q; tanto cum gaudio Sponsus & Sponsa erant accipiendi in no/ ua hierusalem urbe Roma,ut Romani non expectaturi essent ut intus in ur be offerrent eis Poma,& pulcherrimos suauissimosq; fructus. Sed mox spõ so Christo & Sponsa aduentantibus erãt Romani eis obuiã ituri: & ad por tas ciuitatis suæ oblaturi eis omnia poma,& noua & uetera: hoc est oẽs pul/ cherrimos nouos fructus:quos erant iidem Romani per mortem tot milliũ suorum ciuiũ oblaturi: qui pro fide & testimonio IESV Christi sponte erãt morituri: Et uetera & erant etiam Romani cum nouis fructibus oblaturi, & uetera Poma hoc est & Petrum & Paulum: qui erant poma Christi nõ noua sed uetera: hoc est igitur quod dicit Sponsa hic & ad portas nostras, scilicet ecclesiæ Romanæ quo tendimus abscondi: mos loquendi hebraicus idest re condi & thesaurizaui tibi Christe,omnia Poma & noua & uetera: idest om nes fructus nouos intelligens Romanos: & fructus ueteres intelligens Pe/ trum & Paulum: qui in urbe Roma pro Christo passi sunt.

CAPITVLVM OCTAVVM.

Vetus translatio. Noua translatio.

QVis mihi det te fratrem meum suggētem ubera matris meæ, ut inueniā te solum foris, & deoscu/ler, & iam me nemo despiciat: appræhendam te, & ducam in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ. Ibi me docebis, & dabo tibi poculum ex uino condito, & mustū malorum granatorum meorum. Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.

Quis det te sicut fratrē mihi lactē/tem ubera matris meæ. Inuenirem te foris oscularer te, etiam non de/spicerent me: ducerem te, Introdu/cerem te domum matris meæ: do/ceret me, bibere facerem te de ui/no condito, de musto mali granati mei. Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.

QVis mihi det te fratrem meum suggentem ubera matris meæ, ut inueniam te solū foris, & deosculer, & iam me nemo despiciat. Ita in utraq; translatione in sensu, In hebræo autem sic. Quis de te sicut fratrem mihi la/ctentem ubera matris meæ. Inuenirem te foris, oscularer te, etiam non despi/rent me. Quis det te sicut fratrem & cætera. Hic nimirum exardescens spon/sa in amorem sponsi Christi, dolet non posse ipsum osculari ad libitum suū, absq; ulla uerecundia, & pudore. Et propterea cupiens soluere omnem pu/dorem, quo detinentur mulieres quo minus osculentur palā uiros suos, op/tat dicens, Quis det, hoc est, utinam o dilectissime Sponse mihi contingeret ut tu esses meus frater lactens ubera matris meæ. Et sic te infantem inueni/rem foris procul a matre tua: ut sic ego tanq̄ tua soror caperem te, ad matrē tuam te deferendi gratia. Quod si contingeret inter capiendum, & te defe/rendum: ad libitum dulcissima tibi oscula palam in conspectu omniū absq; ullo pudore figerem: sicut facere consueuerunt puellæ suis lactentibus fra/tribus. Etiam non despicerent me, hoc est, Quamuis sic ad libitū in conspe/ctu omnium te deoscularer, non tamen me despicerent. Quia mos semper fuit sororibus absq; ullo pudore suos paruulos, & suggentes ubera fratres exosculari. Vnde ex eo, quia dixit foris, palam indicat, quod foris extra ueterem Hierusalem inter gentes infinita ei oscula erat datura. Ex quo plane in/telligitur, Quanto maior erat futurus amor Ecclesiæ in Christum supra amo rem patrum Hebræorum. Appræhendam te, & ducam te in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ, ibi me docebis. Et dabo tibi poculum ex uino condito, & mustum malorum granatorum meorū. Ita in utraq; tran/slatione. In hebræo autem sic. Ducerem te, introducerem te domum matris meæ. Bibere facerem te de uino condito, de musto mali granati mei. Duce/rem te, introducerem te & cætera. Sēsus est. Posteaq̄ inquit te foris inuenis/sem, & ibi multa tibi oscula absq; ullo pudore, & uerecundia fixissem, duce/rem te, & introducerē te in domū matris meæ, hoc est in domū cōmunis ma tris beatissimæ Virginis, cuius tu filius es. Ibi me docebis. Ita in utraq; lin/

gua. In hebræo autē sic: Telamedeni.i.doceret me mater nostra. s. Et si idē hebraicum uerbum posset esse & secundæ personæ. Ex quo litera Thau in futuro indifferenter significat & tertiam fœmininam, & secundam masculinam personam. Tamen conuenientius hic accipitur ab hebræis pro tertia fœminina. Sic, Doceret me. s. mater nostra. Quo nam pacto cibarē, & bibere facerem te: sicut docent omnes matres paruulas puellas suas. Hoc est doceret me mater nostra, quomodo captare possem tuam erga me beneuolentiam. Et bibere facerem te de uino condito, de musto mali granati mei, hoc ē bibere facerem te uinum optimum: & mustum malorum granatorum meorum. Vult dicere, & inebriarem te per mea obsequia, & meum maximum erga te amorem: sicut inebriantur homines per optimum, & conditum uinum. Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabit me. Sic in omnibus tribus linguis. Læua eius & cætera. Effectus amoris. Sensus.n. hic est. Et ego tunc, cum tantopere me amares, amore languerem: & sic tu mihi languenti more perfectorum amicorum assisteres: & læua tua caput meum sustentares: Et dextera tua amplectereris me.

Vetus translatio.

ADiuro uos filiæ hierusalem, ne suscitetis, neq; euigilare faciatis dilectam, donec ipsa uelit.

Noua translatio.

Adiuro uos filiæ Hierusalem quid excitabitis, & quid euigilare facietis dilectam, usq; quo complacentiam habebit.

ADiuro uos filiæ Hierusalem, ne suscitetis, neq; euigilare faciatis dilectam donec ipsa uelit. Ita in utraq; lingua. In hebræo autem sic. Adiuro uos filiæ Hierusalem, quid excitabitis, & quid euigilare facietis dilectam, usq; quo complacentiam habebit. Adiuro uos Filiæ Hierusalē. Mirum quoties hanc terribilem adiurationem repetit dominus: plane ostendens p eam quantæ curæ sibi sit pax, unitas, & concordia inter ipsam utrāq; Hierusalē, & Filias earum, hoc est, inter caput, & mēbra ecclesiæ dicens, Adiuro uos Filiæ Hierusalem. s. per Capreas, ceruasq; campi (ut supra dictum est) ne suscitetis, neq; euigilare faciatis dilectam: Siue (ut in hebræo) quid excitabitis, & quid euigilare facietis, usq; quo complacentiam habebit: s. in me. Sēsus est O filiæ Hierusalem, ut quid, siue quare excitabitis, & quare euigilare faietis dilectam, hoc est, Cur calumniam inferetis dilectæ Sponsæ meæ utriq; Hierusalem: cum supple nihil uobis proderit, nihilq; proficietis, donec complacentiam habebit. s. in me ut exposuimus supra.

Vetus translatio.

QVæ est ista, quæ ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suū. Sub arbore malo suscitaui te. Ibi corrupta est mater

Noua translatio.

Quæ est ista ascendens de deserto, associata cum dilecto: Sub arbore pomo excitaui te: ibi peperit te mater tua, ibi parturiuit te genitrix

tua:ibi uiolata est genitrix tua. tua.

QVæ est ista quæ ascendit de deserto deliciis affluens, inixa super dile/ctum suum. Ita in utraq; lingua, nisi quia in græco non extant uerba Deliciis affluens, sicut nec in hebræo. In quo habetur sic. Quæ est ista ascẽdens de deserto & reliqua. Ex his Sponsa plane ostendit se iam exauditam a Sponso suo Christo in his quæ petierat supra, dicens, Veni dilecte mi, egrediamur in campũ. Quapropter nunc ut uidetur compos uoti facta, egrediẽs extra Hierusalem in Campum. i. ad gentes, & ad Metropolim earum urbem Romam una cum suo dilecto, stupida effecta Sponsa de tanto sibi a Chri/sto suo collato beneficio, se se supra modum humilians, & quasi gr̃as agens, loquens de se ipsa in tertia persona cum maxima suæ summæ optatæ felici/citatis admiratione, & stupore, inquit. Quæ est ista ascẽdẽs de deserto, asso ciata cum dilecto suo, q̃si diceret. Ec quid sum ego? & unde promerita tan/tum beneficium, ut associata dilecto meo Christo, ascenderẽ de deserto, hoc est de deserta, & desolata Hierusalem: & associata dilecto meo proficiscerer in campum ad gentes, & caput earum urbem Romam. Et uocat Hierusalẽ desertum ex effectu, Qui mox insequutus est. Cum primum. n. egressa fuit Sponsa de Hierusalem, hoc est Petrus, & cæteri Apostoli, statim sequuta est ruina, & desolatio ipsius Hierusalem per Titum, & Vespesianum. Dixit pro pterea hic Sponsa se ascendisse de deserto, ut copularet duos cõsimiles suos euentus. Dixerat nãq; supra consimiliter eadem uerba. Quæ est ista ascẽdẽs de deserto, & cætera. præmissa etiam ibidem eadem adiuratione, Quæ & p̃/mittitur hic. s. Adiuro uos Filiæ Hierusalem, & reliqua. Ex quibus manifestũ est, Scripturam ipsam etiam per repetitionem eorundẽ uerborũ connectere more suo duos consimiles euentus ipsius Spõsæ, hoc est, duos exitus eius de deserto, amissis omnibus ferme filiis suis. Et quod primus eius euentus figu ra fuit secundi. Constat enim Synagogã ereptam a Sponso suo Christo de ægypto cum sexcẽtis millibus filiorum, & sic intrasse in desertum: & ibi ob suas præuaricationes mortua fuisse omnia prædicta sexcenta millia homi/num. Et ex eis non intrasse in terram promissionis, nisi tantum duas animas, Iosue. s. & Caleb: sicut dixit Dauid ꝓpheta in psalmis, Quibus iuraui in ira mea, si introibunt in requiẽ meam. Et nunc rursus ascendens de deserto spõ sa Synagoga. i. de Hierusalem desolata, & in desertum locum propter occi/sionem Christi Messiæ redacta per Titum, & Vespesianum suis tot millibus filiorum partim occisis, partim uenũdatis, partim in captiuitatem ductis, cũ paucis apostolis, & discipulis IESV Christi egressa de tanta ruina Sponsa in caput gentium est constituta & in arce ipsarum urbe Roma ad imperandũ omnibus populis per Petrum, & Paulum maximos Apostolorum est locata, & posita. Sub arbore malo suscitaui te: Ibi corrupta est mater tua: Ibi uiola ta est genitrix tua. Sic in utraq; translatione, nisi quia in græco pro, Ibi cor/

rupta est

rupta est mater tua,& ibi uiolata est genitrix tua,rectius habet sic. ἐκεῖ ὠδίνησέ σοι ἡ μήτηρ σου ἐκεῖ ὠδίνησεν ἡ τεκοῦσά σε hoc est, ibi cum dolore peperit te mater tua,& ibi cũ dolore genuit te,quæ parturiuit te. In hebræo aũt sic. Sub arbore pomo suscitaui te: ibi peperit te mater tua: ibi parturiuit te genitrix tua. Sub arbore pomo suscitaui te. Hoc maxime ptinet ad id, quod supra dictũ est. Rex ligatus cum canalibus,& ad illud Dixi ascendam in palmã. Sub arbore pomo suscitaui te & reliq. Posteaq̃ sponsa supra se se humilians ualde, dicens se indignam,quæ ascenderet de deserto,associata cũ dilecto suo: nũc uero magis,atq; magis se onerans inqt,sub arbore malo suscitaui te: siue(ut in hebræo)sub arbore pomo excitaui te: q̃si diceret. Quo mõ ego mereor eripi a ruinis,& desolatione ueteris Hierusalẽ, & poni in caput gentiũ, quæ scelestissima suscitaui,siue excitaui,hoc est, cõmoui, & exagitaui te p meos pditissimos filios sub arbore pomo.i.sub cruce: quæ(ut diximus)partim fuit ex palma,& partim ex arbore pomifera,ac fructifera ualde. Ibi corrupta est mater tua: Ita ualde quidẽ perperã in latina translatione. In hebræo autẽ,& græco sic. Ibi peperit te mater tua. Et notandũ,q̃ mos hebraicæ linguæ ẽ, significare oẽm intensum & maximũ dolorẽ per dolorẽ parturiẽtis. Iuxta illud. Erit dolor, sicut parturientis. Dicit itaq; sponsa ad significandum acerbissimum dolorem sui sponsi Xp̃i,quẽ patiendo, & moriendo p salute humani generis passus est. Ibi peperit te mater tua.s.btissima Virgo mater tua ibi sub pomo,hoc ẽ,sub cruce,uidẽs te ita acerbissime cõmotũ,& cruciatũ, pepit te: hoc ẽ,doluit dolorẽ parturiẽtis. Et ad maiorẽ exaggerationẽ doloris eiusdem btissimæ matris Mariæ repetit,dicens: Ibi parturiuit te genitrix tua,q̃si diceret,mater tua,Quæ cũ te deũ & hominẽ(ut diximus supra)pepit i diuersorio,nullũ pariẽdo sẽsit dolorẽ Ibi.ibi sub arbore pomo te & pepit, & parturiuit,hoc ẽ,acerbissimũ parturiẽtiũ,dũ pro te dolet,gustauit dolorẽ.

Vetus translatio.

Pone me ut signaculum sup cor tuũ: ut signaculũ sup brachium tuũ: Quia fortis ut Mors dilectio,dura sicut Infernus æmulatio. Lãpades eius ut lãpades ignis, atq; flammarũ. Aq̃ multæ nõ potuerũt extiguere charitatẽ,nec flumina obruent illam.

Noua translatio.

Pone me ut sigillũ supra cor tuũ: sicut sigillũ supra brachiũ tuum: Quia fortis sicut Mors dilectio: dura sicut Infernus AEmulatio: Carbones eius,carbones ignis flãmæ fortis: Aquæ multæ non poterunt extinguere ipsam charitatem & flumina non inundabũt ipsam.

Pone me ut signaculũ sup cor tuũ,ut signaculũ sup brachiũ tuũ: qa fortis ut mors dilectio. Ita in utraq; trãslatiõe. In hebræo aũt sic. Pone me sicut sigillũ sup cor tuũ,sicut sigillũ sup brachiũ tuũ, Quia fortis sicut mors dilectio. Dura sicut infernus æmulatio. Pone me ut sigillum sup cor tuum, & reliq. Sensus est. Posteaq̃ inqt Sponsa p meis peccatis mortẽ acerbissimã

sustinere,& pati uoluisti: rogo te p istã tuã ineffabilẽ erga me charitatem, ut post hac ponas me sicut sigillũ supra cor tuũ, hoc ẽ, Peto abs te', ut nõ obliuiscaris mei: quã tãto pcio redemisti, sed ponas me sicut sigillũ supra cor tuũ ut quẽadmodũ sigillũ, siue annulus maxime adheret digito manus, sic & ego adhæreã maxime cordi tuo. Pone me sicut sigillũ sup brachiũ tuũ. i. sup manũ tuã: a toto intelligẽs partẽ. Et petit poni sicut sigillũ in manu: q̃si dicẽs, ut sicut sigillũ, qđ i manu semp cõspicit᷑: sic & oculi tui semp sint sup me. Quia fortis sicut mors dilectio: dura sicut Infernus æmulatio. Sẽsus ẽ. Quia dilectio, q̃ dilexisti me ẽ fortis, & efficax sicut mors, hoc ẽ, quẽadmodũ mors uincit, & supat oĩa. sic dilectio tua erga me supauit, & uicit oĩa: & etiã ipam mortẽ uicit. Et recte, uereq; amorẽ sponsi Christi cõparat morti, ad apertius denotãdũ passionẽ, & mortẽ eius. Quia fortis sicut mors dilectio: hoc ẽ, & dilectio mea rursus erga te erit fortis, & efficax sicut mors. Cũ nõ dubitabunt & filii mei, quos mihi ex gẽtibus daturus es p ꝓfessione nois tui ultro ĩ oẽs cruciatus, & in mortẽ deniq; ipsam se exponere. Quia dura sicut Infernus æmulatio. Quia æmulatio inqt. i. inuidia, & odiũ, quo eos principes mũdi, & hæretici ꝓsequent᷑, erit dura, & ptinax sicut Infernus. Lãpades eius ut Lãpades ignis, atq; flãmarũ. Ita in latino. In græco aũt sic. περίπτερα αὐτῆς περίπτερα πυρὸς φλόγες αὐτῆς, hoc est, uolatilia eius, uolatilia ignis flãmæ eius. In hebræo autẽ sic. Carbones eius carbões ignis, flãmæ fortis. Pergit p eãdẽ ab infermo sumptã trãslationẽ spõsa exprimere durã ꝓsequutionẽ catholicæ ecclĩæ dicẽs. Carbones eius. i. æmulationis, inuidiæ, odii, & ꝓsequutionis, Carbones ignis flãmæ fortis: hoc ẽ, Carbones fortissimæ flãmæ emergẽtis ex maximo robore, & potẽtia ipsius inferni. Ex q̃bus dat᷑ intelligi, oẽs ꝓsecutiões ecclĩæ, q̃s hactenus passa ẽ, & nũc patit᷑, cõmotas, & excitatas esse ab ipo principe inferni. Qui agit ꝯtra catholicã ecclĩam obnixe, & ꝓ uiribus p mẽbra sua principes huius mũdi, & hæreticos. Aq̃ multæ nõ potuerũt extinguere charitatẽ, nec flumina obruẽt illã. Ita ĩ utraq; trãslatiõe, nisi q̃a in græco habet᷑ sic. ὕδωρ πολὺ οὐ δυνήσεται σβέσαι τὴν ἀγάπην hoc ẽ, Aq̃ multa nõ poterit extĩguere charitatẽ: & similiter i hebræo sic. Aq̃ multæ nõ poterũt extĩguere charitatẽ: & flumĩa nõ inũdabũt ipsam. Aq̃ multæ & cæ. Sẽsus ẽ. Et si inqt Sponsa æmulatio, & ꝓsecutio, quæ imminet mihi ꝓpter nomẽ tuum, erit dura sicut Infernus: & Carbones eius carbones ignis flãmæ fortis uenientis ab inferno. Vnde oẽs ꝓsecutiões mihi ꝯcitabũt᷑: nihilominus q̃a fortis sicut mors mutua nr̃a dilectio ꝓpterea Aq̃ multæ, hoc ẽ, infinitæ tribulatiões, quæ uẽturæ sunt sup me nõ poterũt extinguere charitatẽ meã erga te: & Flumina hoc ẽ magni torrẽtes principes mũdi, & hæretici nõ inundabunt, hoc ẽ, nõ inundãdo, obruẽt illã. Iuxta quẽ sensum dicebat Apostolus ad Romanos ca. 8. Quis nos separabit a charitate Xp̃i Tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an picuլũ, an gladius? sicut scriptum est. Quia ꝓpter te mortificamur tota die æstimati

ſumus ſicut oues occiſionis, ſed in his oĩbus ſupamus ꝑpter eũ q dilexit nos

Vetus tranſlatio.

SI dederit homo omnem ſubſtan/ tiam domus ſuæ pro dilectione, quaſi nihil deſpiciet eam. Soror nr̃a parua, & ubera nõ habet. Quid faciemus Sorori nr̃æ in die, q̃ndo alloquẽda eſt. Si murus ẽ, ædificemus ſup eũ propugnaclua argentea: Si oſtium ẽ, compingamus illud tabulis cedrinis.

Noua tranſlatio.

Si dederit Vir omnem ſubſtantiã domus ſuæ pro dilectione, deſpi/ cere deſpicient eum. Soror nobis paruula, & ubera non ei. Quid faciemus Sorori nr̃æ in die, q dictus ẽ in ipſa. Si Murus ipſa, ædificabimus ꝑ ipa palatiũ argẽti Et ſi oſtiũ ipſa, muniem⁹ ꝑ ipa tabula cedri

SI dederit homo omnem ſubſtãtiam domus ſuæ q̃ſi nihil deſpiciet eum. Ita in utraq; tranſlatione in ſenſu. In hebræo autẽ ſic. Si dederit uir omnem ſubſtantiam domus ſuæ pro dilectione deſpicere deſpicient eum. Senſus eſt. Neq; inquit per proſpera huius mundi ſeparabimur a charitate tua. Si. n. dederit uir. i. aliquis Princeps, & magnus uir, oẽm ſubſtantiam domus ſuæ filiis meis catholicis, & oẽs honores, & dignitates huius mundi, alliciens eos per ea ad negationem nominis tui, deſpicere deſpiciẽt eum, & oĩa bo/ na ſua. Tantus. n. erit amor tuorũ fidelium erga te ut neq; per aduerſa, neq; per proſpera huius mundi a confeſſione nominis tui, & a charitate tua ali/ quo pacto diuelli poſſint. Soror noſtra paruula, & ubera non habet. Quid faciemus ſorori noſtræ in die quando alloquenda eſt? Ita in utraq; tranſla/ tione, niſi quia in græco ꝑ quãdo alloquenda eſt, rectius habet ſic. ἐν ἡμέρᾳ ᾗ ἂν λαληθῇ ἐν αὐτῇ hoc ẽ in die, q̃ ſermo fuerit factus ĩ ea. In hebræo aũt totũ ſic. Soror noſtra paruula, & ubera non ei. Quid faciemus ſorori nr̃æ in die, qui dictus eſt in ipſa. Soror nr̃a paruula. Hæc uerba ſunt ipſius ueteris Iſraeliticæ ſponſæ, hoc eſt alicuius apoſtoloꝝ nouæ ſponſæ Catholicæ eccleſiæ fra/ tris. Qui dũ ſimul ad gentes uenire parant, inquit ille frater ad reliquos eius fratres apoſtolos de Catholica eccleſia gentium, ſic, Soror nobis paruula, & ubera non habet. hoc eſt, hæc nr̃a ſoror Catholica eccleſia eſt admodũ par/ uula: Ita ut præ nimia eius paruitate ubera non habeat. hoc eſt, paruula ad/ modum eſt, & nullam de Chriſto nr̃o Meſſia noticiam habet. Non. n. Pro/ pheta aliquis unq̃ acceſſit ad eam, & propterea paruula eſt: & nunc primum incipiens audire Chriſtũ Meſſiam. Et ubera non habet, illud idem aliis uer/ bis, hoc eſt, non habet doctrinam & ſcientiã aliquam de Chriſto Sponſo, & ideo inquit iſte frater ad cæteros ſuos fratres apoſtolos. Quid faciemus ſorori nr̃æ in die, qui dictus eſt in ea? ad nuptui tradendũ. ſ. ipſam ſponſo Chri/ ſto. Si murus eſt, ædificemus ſuper eum ꝓpugnacula argentea. Si oſtium eſt, cõpingamus illud tabulis cedrinis. Ita in utraq; tranſlatione. In hebræo aũt ſic. Si murus eſt, ædificabimus pro ipſa palatium argenti. Si oſtium ipſa, muniemus pro ea tabula cedri. Si murus eſt, Reſpondens unus ex fratribus ad

prædicta dixit, Si murus est ista soror nr̃a .i. si fortis erit in fide Christi sicut murus. s. æneus, ita ut non permittat ad se intrare inimicos, sed fortis, & constans sicut murus, resistens eis seruet fidem sponso suo, ædificabimus propterea ei palatiũ argenti, hoc est, & nos erimus ei ad gloriam, & pulchritudinem Et ædificabimus ei palatium argenti, ut in eo habitet cum sponso suo: quasi palam diceret ædificabimus ei Ecclesiam non ex lapidibus, sed ex argento. Vel hinc plane perspici potest, quanto noua catholica Ecclesia præstet ueteri, cum non ex lapidibus ut illa, sit ædificata, sed ex argento puro: ex quo denotatur magna puritas, & charitas eius. Et si ostium est, muniemus pro ea tabula cedri. Et si inquit hæc nr̃a soror non fuerit murus æneus ad repellendum inimicos, ad se irrumpentes, & intrare uolentes, sed erit ostium, quod clauditur, & aperitur, & p ip sum inimicos ad se admiserit, muniemus pro ea ostium eius tabula cedri, ne inimici ingredi possint ad eã. Sic locutus iste frater de paruula Sorore eorum: Quam nuptui Christo Messiæ tradere parabant. Et ostium eius, si murus æneus non foret ad seruandũ fidem sponso, tabula cedri munire cogitabant. Per quam quidem tabulam cedri, ex quo nõ corroditur a tinea, & carie cedrus, intelliguntur doctores & sancti ecclesiæ, (ut supra diximus) Qui incorrupti ab oĩbus uitiis, & peccatis per eoꝝ doctrinã, & bona exẽpla custodiũt portã eccl̃iæ, ne inimici igrediãt & diripiãt eã.

Vetus translatio.	Noua translatio.
Ego murus, & ubera mea sicut turris: ex quo facta sum corã eo, quasi pacem reperiens.	Ego murus, & ubera mea sicut turres: Tunc fui in oculis eius sicut inueniens pacem.

Ego murus, & ubera mea sicut Turris, ex quo facta sum corã eo, q̃si pacem reperiẽs. Ita in utraq; translatione. In hebræo aũt sic. Ego murus, & ubera mea sicut Turres: tũc fui in oculis eius sicut inueniẽs pacẽ. Ego murus & reliq. Dũ sic loquerent Apostoli inter se de paruula eorum sorore Catholica gentiũ ecclesia, quã nuptui tradere Christo Messiæ intendebant, & parabant, Audiens eos puella sic loquentes de se, prosiliens in medium audacter sic ad eos respondit. Quid dicitis de me, dubitantes, & ratiocinantes Si murus, & si ostium? Ego murus. s. æneus, hoc est, fortissima contra inimicos sicut murus æneus: & nõ ostiũ, per quod inimici ingredi possint ad me Et ubera mea sicut turres. Nec inq̃t assentior q̃ ubera. i. lac, & sapiẽtiã nõ habeam, sed ubera mea sunt sicut turres. Et pulchre persistens in translatione a muro sumpta, Cũ dixisset Ego murus, nunc in ea pseuerans adiungit. Et ubera mea sicut Turres, Vbera enim in muliere sunt sicut turres in magnis muris. Et per magna ubera, intelligit se habere multum lactis .i. doctrinæ, & sapientiæ. Et ubera mea sicut Turres, hoc est, & si hactenus de Christo nulla facta est mihi noticia, ita ut merito dicere possitis de me, Et ubera nõ habet: nihilominus per uos fratres meos apostolos tantum doctrinæ, & sapientiæ ad

eptura sum, ut uere dicere possim, & ubera mea sicut turres. Tunc fui in oculis eius, sicut inueniens pacem, hoc est, fui in oculis eius fratris sic de me locuti: sicut inueniens pacem, hoc est, meum responsum ualde placuit ei.

Vetus translatio.

Vinea fuit pacifico: In ea quæ habet populos: & tradidit eam custodibus: Vir affert ꝑ fructu eius mille argenteos. Vinea mea coram me est: mille tui pacifici, & ducenti his, qui custodiũt fructus eius. Quæ habitas in hortis amici auscultant. Fac me audire uocem tuã. Fuge di/lecte mi, & assimilare capreæ, hinnuloq; ceruoꝝ super montes aromatũ.

Noua translatio.

Vinea fuit Selomoni in Bahal amon: tradidit ipsam uineam custodibus: uir afferet ꝑ fructu eius mille argenteos: Vinea mea, quæ mihi ad facies meas: mille tibi Selomo: & ducenti custodientibus fructus eius. Sedens in hortis socii auscultantes, uocem tuam fac audire me. Fuge dilecte mi, & assimila te capreæ, uel hinnulo ceruorum supra montes aromatum.

Vinea fuit pacifico, in ea quæ habet populos. Ita in latino, In græco autem sic. ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ σολομῶντι ἐν βεελαμών hoc est uinea fuit Selomoni in Beelamon, & consimiliter in hebræo sic, Vinea fuit Selomoni in Bahal amon. Vinea fuit Selomoni. Valde rectius uertit hæc uerba græcus interpres, Qui non mutauit nomen Selomonis, neq; Bahal amon, quam latinus, Qui uertit Pacifico, & in ea, quæ habet populos. Nã etsi Selomo interpretet pacificus, & Bahal amon dñs multitudinis. s. populoꝝ, Tamen quia ubiq; in hoc libro (ut diximus) alterũ proprium nomen est regis æterni, & alterũ nomẽ propriũ loci: propterea rectius græcus interpres fecit: qui ea uerba non transtulit, quam latinus, q Selomo uertit pacifico, & Bahal amon ad sensum uertit, in ea, quæ habet populos. Vinea fuit Selomoni in Bahal amon. Hæc uerba sunt spõsæ Christi: Quæ futuræ suæ trãsmigrationi ab hebræis ad gẽtes designans locum, ad quem transferenda erat dicit: uinea fuit præteritum ꝑ futuro erit more prophetarum: qui ut plurimũ de rebus futuris loquũt ĩ tẽpore præterito. Et sensus est, uinea. i. ecclesia: & altera Hierusalẽ erit Selomoni IESV Christo non amplius. s. inter hebræos in terra Israel, sed inter gentes. Et designans specialem locũ, infert in Bahal amon. i. in loco, qui est dñs multitudinis populoꝝ. Vel (ut latinus circũscripsit interpres,) in ea, Quæ habet populos. i. In urbe Roma, quæ est quam maxime populosa, & omnes sub se habens populos gentium. Et sic signatissime scriptura ipsa hic dicit ecclesiã Hierusalem transferẽdam ab hebræis ad gẽtes per ipsos apostolos ad urbem Romã: Quã appellat hebraice Bahal amon. i. dñam multitudinis uidelicet populorum. Soli. n. Romæ hoc insigne Epitheton conuenit, & nulli alteri ciuitati gentiũ. Tradidit eam custodibus: uir affert pro fructu eius mille argenteos. Sensus hic est. Quod ipse Selomo IESVS Chri/

stus tradidit ipsam suam uineam, quam habet in Bahal amon.i. in urbe Roma custodibus.i. suis apostolis. Qui uineam ipsam custodirent, & colerent, ac una cũ Petro principe eorũ regerent, & gubernarent. Vir afferet pro fructu suo mille argẽteos, hoc ẽ, unusquisq; ipsorũ afferet de labore suo fructum ipsi Selomoni IESV Christo mille argẽteos: numerus determinatus pro indeterminato, hoc est, fructũ multum, sicut & ipse dñs dixit in euãgelio. Ego posui uos, ut eatis: & fructũ afferatis: & fructus uester maneat. Vinea mea corã me est, mille tui pacifici, & ducenti his, qui custodiunt fructus eius. Ita in utraq; translatione. In hebræo aũt sic. Vinea mea, q̃ mihi ad facies meas: mille tibi Selomo: & ducenti custodientibus fructũ eius. Vinea mea, q̃ mihi & reliq. Posteaq̃ dixit Sponsa Selomonẽ Xp̃m Messiam tradidisse uineam suã, quã habet in cõmuni secũ custodibus, & accipere fructum mille argenteos a singulis eorũ. Ad hæc respondens ipsa sponsa, pro iure suo dicit. Vinea mea, quæ mihi ad facies meas, hoc est, in ꝯspectu meo, q̃si diceret, & ego Sponsa nõ sum sic factura, ut.s. tradã uineam meam custodibus, Sed uinea mea in ꝯspectu meo, hoc est, Ego ipsa custodiã uineã meam. Mille tibi Selomo, & ducẽti custodientibus fructũ suum, q̃si diceret, mille argentei sint tibi Selomo, & ducenti.i. quinta pars secundũ morem sit custodientibus fructũ eius. Ego aũt neq; mille uelim accipere, q̃ ad te pertinent: neq; ducentos, q ptinent ad custodes: Sed uinea mea, quæ mihi tecũ ad facies meas, subaudi sit. Ex his manifestũ est, Separari Petrũ tãq̃ principẽ a cæteris apostolis, q custodes sunt tantum uineæ dñi. Petrus aũt non simpliciter custos est uineæ, & ouiũ Christi, sed est & pastor, Qui totã uineã habet in ꝯspectu suo: & cui soli traditæ sunt oues a Christo ad pascendũ, & cui soli traditæ sunt claues magni ouilis cœlorũ. Vt postea quã doctrina, & sapientia pauerit oues Christi, tandẽ introducat eas in illud magnum & ppetuum ouile regni cœlorũ. Et ad hoc pficiendum, dati sunt ei coadiutores cæteri apostoli. Qui recte hic dicunt custodes uineæ, & ouiũ christi, & nõ pastores, ut Lutherãi hæretici garriunt. Et uineam ipsam nihilominus totam esse in ꝯspectu sponsæ, hoc ẽ ipsius Petri, q solus pastor est ouium, & nõ simplex custos. Soli.n. Petro ter dixit Dñs, Pasce oues meas. Qui habitas in hortis, amici auscultant. Fac me audire uocem tuã. Sic in oĩbus tribus linguis in sensu. Quæ habitas in hortis, & reliq. Properãs tãdẽ ad ꝯclusionẽ totius sermonis Christus inqt, Quæ habitas in hortis, hoc est, O sponsa, quæ habitas in hortis, hoc est, quæ habitatura es in hortis.i. inter gentes quæ diuisæ sunt in plures hortos.i. in plures deorũ cultus: Socii auscultantes, uocem tuam fac audire me, hoc est, Socii angeli, & comites mei auscultant.s. te loquentem, & auscultando mirũ in modum delectantur uerbis tuis: propterea uocẽ tuã audire me fac: q̃si diceret. Pete a me quodcũq; uolueris, & fiet tibi a me. Tunc respondens sponsa, & faciens petitionẽ suam dixit. Fuge dilecte mi, assimilare capreæ, hinnuloq; cer

uorum super montes aromatum, sic in omnibus tribus linguis in sensu. hoc est fuge dilecte mi. s. ab istis tuis comitibus angelis, & assimila te capreæ hinnulo q; ceruorum in cursu. s. & descende supra montes aromatum, hoc est, ad me in Hierusalem, ubi sunt montes aromatum mons Moriah. s. supra quem oblatus fuit pater noster Isaac a patre suo Abraam, & ubi ædificatum fuit templum dñi: & ubi sunt & cæteri montes qui in circuitu Hierusalem, qui propter Sacrificia & gloriam domini: quæ habitabat in ea, dicebantur montes aromatum: fuge ergo inquit Spõsa o dilecte mi ab angelis, & ueni ad me in Hierusalem, ubi operaturus es meam salutem. Quã pius ille deus & homo Selomo IESVS Christus Messias filius beatissimæ Mariæ Virginis, pro cuius laude & gloria tantum suscepimus laborem, nobis tribuat & in præsenti & in futuro seculo. Amen.

Laus DEO Finis.

Corrigenda & reponenda.

In eodem cap. in cõmẽto assum/prus erat, ꝑ assumpturus erat

In. 4. cap. in noua transla. & in cõmento, lege, Dentes tui sicut grex æqualiter incisarum, & non sicut gregis, neq; greges, sed sicut grex.

In cap. 5. Capillus tuus sicut gregis caprarum: lege sicut grex caprarum & in textu & in cõmẽto.

In. vi. cap. in cõmento ecclesiastes cap. 30. lege Prouer. cap. 30.

In. 7. cap. in noua transla. Quid respicies, lege quid respicietis, & in cõmento uidebitis, lege respicietis.

Expliciunt feliciter Noua Commentaria, super Canticum Canticorum Selomonis, Nuper edita, per Agathium Clericum, In Romana Academia Linguæ Hebraicæ Græcæq; ꝓfessorem eximium. Impressa p Antonium de Bladis de Asula, Anno Domini. M. D. XXIIII. Die. xxv. Iulii. S. D. N. CL. Dei Gratia Papæ. vii. Anno primo.

